ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(เจริญ สุวฑฺฒโน)

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางจวง นิติการณ์ประสม

(จวง ชัยเฉนียน)

วันอังคารที่ ๙ มีนาคม ๒๕๓๖

วัดเทพศิรินทราวาส

ทรงประทานอนุญาต

หนังสือเรื่อง 'ความเข้าใจเรื่องชีวิต' นี้ ได้กราบทูลขอประทานอนุญาต เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ผู้ทรงนิพนธ์หนังสือนี้ เพื่อพิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางจวง นิติการณ์ประสม (จวง ชัยเจนียน) ตามความประสงค์ของคณะเจ้าภาพ ทรงมีพระเมตตาโปรดประทานอนุญาตให้พิมพ์ได้

และทรงขออำนาจบุญกุศลที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญมาตลอดจนพิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นธรรมบรรณาการและตั้งใจอุทิศสนองอุปการคุณ จงสัมฤทธิ์ผลอันน่าปรารถนาพอใจ แก่นางจวง นิติการณ์ประสม (จวง ชัยเจนียน) โดยควรแก่ฐานะนิยม

พระเทพวิสุทธิญาณ

(พระเทพวิสุทธิญาณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๒ มีนาคม ๒๕๓๖

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(เจริญ สุวฑฺฒโน)

สารบาญ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

วงจรชีวิต

ปัญหาข้อหนึ่งที่คนชอบตั้งถามกันตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงทุกวันนี้ คือตายเกิดหรือตายสูญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงในข้อนี้ จึงสิ้นปัญหาในสิ่งที่รู้แล้ว ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า **กมฺมํ เขตฺตํ** *กรรมเป็นเหมือนนา* **วิญฺญาณํ พีชํ** *วิญญาณเหมือนพืชที่หว่านลงในนา* **ตณฺหา สิเนโห** *ตัณหาเหมือนยางเหนียวมีอยู่ในพืช อันจะทำให้พืชนั้นปลูกงอกงามขึ้นได้* เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกรรม วิญญาณ และตัณหาอยู่ ก็ยังจะต้องไปเกิดในภพต่าง ๆ และในการเกิดหมายถึงในการตั้งครรภ์ของมารดานั้น ได้มีกล่าวไว้ว่า เพราะประชุมแห่งองค์ ๓ จึงมีการตั้งครรภ์ คือ *มารดา บิดา สันนิบาต หมายความว่าอยู่ด้วยกัน* ๑ *มารดามีระดู หมายความว่าอยู่ในระดู* ๑ *คันธัพพะ ท่านอธิบายว่าสัตว์ผู้เข้าถึงในครรภ์*

คือสัตว์ผู้จะเกิดปรากฏขึ้น ๑ เพราะความประชุมแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ ครรภ์จึงตั้งขึ้น มารดาบริหารครรภ์ ๙–๑๐ เดือนก็คลอดบุตร และโดยปกติก็เลี้ยงด้วยโลหิตคือน้ำนมของตน

องค์ที่ ๓ น่าจะเป็นปัญหาที่วิชาการแพทย์ในปัจจุบันไม่อาจอธิบายได้ เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณจิตใจโดยตรง แต่เรื่องที่ท่านผู้หนึ่งได้กรุณาเล่าให้ฟังต่อไปนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างซึ่งอธิบายองค์ที่ ๓ นั้นได้เรื่องหนึ่ง คือท่านเล่าว่า

ได้มีอุบาสิกาผู้หนึ่งได้ปฏิบัติทางจิตใจถึงขั้นรู้เห็นอะไรได้ จึงได้ตรวจดูด้วยใจก็ได้เห็นพระอาจารย์ท่านหนึ่ง เป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์บรรลุภูมิธรรมขั้นสูง จึงได้เดินทางไปหาพระอาจารย์ท่านนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แสดงตนเป็นศิษย์ของท่าน ต่อมาอุบาสิกาผู้นั้นในขณะที่กำลังนั่งปฏิบัติในวันหนึ่ง ก็ได้เห็นปรากฏว่ามีสายสีขาวเหมือนอย่างสายใยออกไปจากจิตของตนเป็นสายยาวออกไป ก็ส่งจิตตามไปดูว่าสายนั้นจะไปที่ไหน ก็ได้เห็นว่าสายนั้นได้ไปเข้าท้องหลานสะใภ้ของตน จึงได้ไปถามพระอาจารย์ว่าจะทำอย่างไร พระอาจารย์ได้สอนให้ทำจิตตัดสายนั้นให้ขาด อุบาสิกาผู้นั้นได้พยายามปฏิบัติทำจิตตัดสายนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้จนล่วงเข้าเดือนที่สามจึงตัดได้ขาดในวันหนึ่ง แล้วก็รีบไปกราบเรียนอาจารย์ว่าตัดสายนั้นได้ขาดแล้ว

ปรากฏว่าหลานสะใภ้ผู้นั้นตั้งครรภ์ได้สามเดือนแล้วแท้งไป เรื่องนี้เล่าไว้เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่าจะต้องมีผู้ไปเกิด (ซึ่งอาจจะเตรียมไปเกิดใหม่ตั้งแต่ยังไม่ตายจากชาตินี้)

ความเชื่อของคนในโลกนี้ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่าตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือเครื่องกำหนดให้เกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั้นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า **อวตาร** ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า "การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด" ตามคำแปลหลังแสดงว่าไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาคคือแบ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมาเกิด คือยังมี *ตัวเดิม* อยู่ในที่ของตน สมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วนที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้แล้วก็กลับไปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้ หรือจะแปลความว่า *แบ่งภาค ก็คือแบ่งภาค (ส่วน) ของเวลามาเกิด* หมายความว่าเวลาของตนในที่นั้นสมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยังไม่หมดยังจะอยู่ต่อไปอีกนาน หรืออยู่ไปเป็นนิรันดร ตาม

ความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมาเกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั่นแหละลงมาเกิด ไม่ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมก็กลับไปยังที่ของตน คำว่าแบ่งภาคจึงยังมีปัญหาจนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เชื่อว่าอย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตามคัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบเรื่องแบ่งภาคมาเกิด

เรื่องทำนองแบ่งภาค เวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท ถึงดังนั้นก็ไม่ทิ้งหลักกรรมและความตั้งปรารถนา นิทานธรรมบทนั้นมีความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตรผู้สามีกับหมู่เทพธิดาทั้งปวง จุติลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรมแล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังชมสวนกันอยู่ แสดงว่าเวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์ เรื่องนี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลามาเกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวว่าได้อธิษฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นตัณหาอย่างหนึ่ง) และทำบุญกุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือกรรมที่ให้เกิด)

จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า *"ตัณหายังคนให้เกิด โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม"*

ทางพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ เป็นเรื่องประกอบเท่านั้น เพราะมุ่งสอนให้คนละความไม่ดีทำความดีในชาตินี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าในปัจจุบัน แต่ส่วนมากก็อดสงสัยมิได้ในเรื่องตายเรื่องเกิด และกล่าวได้ว่าส่วนมากเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก หรือว่าตายไม่สูญ วิญญาณยังไปท่องเที่ยว หรือไปเป็นอะไรอย่างหนึ่ง หรือไปเกิด อีกพวกหนึ่งซึ่งน่าจะน้อยกว่าเห็นว่าตายสูญไม่มีอะไรไปเกิด

ลองวิจัยดูว่าความเชื่อความเห็นของทั้งสองฝ่ายนี้ฝ่ายไหนจะถูก ทีแรกต้องถามก่อนว่า เป็นความเชื่อความเห็นว่าอย่างนั้น หรือเป็นปัญญาซึ่งเป็นความรู้จริง ก็คงจะได้คำตอบว่า เป็นความเชื่อความเห็นเสียโดยมาก คือ เป็นเรื่องที่ไม่รู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีความเชื่อว่าตายเกิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อเพราะเวลาคนตายก็ไม่เห็นมีอะไรไปเกิด สิ้นลมแล้วทุก ๆ อย่างก็ทอดทิ้งอยู่ในโลกนี้ จึงไม่เชื่อว่าตายเกิด หรือเห็นว่าตายสูญทีเดียว ด้วยความไม่รู้นั้นแหละ ตกว่าความเชื่อไม่เชื่อหรือความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความไม่รู้ แล้วก็ลงความเห็นเอาเองอย่างคาดคะเนหรือเดา เหมือนอย่างเข้าไปในห้องมืดสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย คนหนึ่งเชื่อว่าห้องนั้นมีคนซ่อนอยู่ อีกคนหนึ่งไม่เชื่อว่ามี ทั้งสองคนมีระดับเท่า

กันคือมองไม่เห็นเหมือนกัน ใช้ความคาดคะเนหรือเดาเอาเช่นเดียวกัน

สรุปความในตอนนี้ว่า *เรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด ใครจะเชื่อหรือไม่อย่างไรไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าความจริงเป็นอย่างไร* ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิด ปัญหาจึงมีว่าใครจะเป็นผู้บอกได้ จะรู้จริงได้อย่างไร ตอบได้ว่าผู้บอกมีอยู่แล้ว คือพระพุทธเจ้า ท่านตอบไว้ในหลักอริยสัจจ์สี่ ถอดความมาสั้น ๆ ว่า *มีตัณหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (ความเกิด) สิ้นตัณหาก็สิ้นชาติ* ถอดคำออกมาให้เข้าเรื่องนี้ว่า ยังมีตัณหาตายแล้วเกิดอีก สิ้นตัณหาแล้วไม่เกิด ท่านบอกไว้ดังนี้ แต่จะรู้จริงด้วยตนเองได้นั้น มีผู้แนะว่าต้องทำสมาธิจนได้ดวงตาชั้นใน มองเห็นความจริงได้ด้วยตนเอง จึงจะสิ้นสงสัย ถ้ายังไม่ได้ดวงตาชั้นใน อย่างดีก็ต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าไปก่อน

ในครั้งพุทธกาล มีแม่ทัพใหญ่ผู้หนึ่งชื่อท่านสีหะไปเฝ้ากราบทูลถามว่า จะทรงอาจบัญญัติแสดงผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบันได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ ๑. *เป็นที่รักของชนมาก* ๒. *เป็นที่คบหาของคนดี* ๓. *มีเสียงพูดถึงในทางดีงาม* ๔. *กล้าเข้าหมู่คนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบัน และ* ๕. *ตายไปสุคติ (ไปดี) โลกสวรรค์ ข้อหลังนี้เป็นผลภายหน้า* ท่านแม่ทัพสีหะกราบทูลว่า ๔ ข้อต้นไม่ต้อง

ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าเพราะรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนข้อหลังไม่รู้ แต่ก็ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าในข้อนั้น ท่านแม่ทัพเป็นทหาร กราบทูลตรง ๆ รู้ว่ารู้ ไม่รู้ว่าไม่รู้ แต่ก็มีศรัทธาต่อพระพุทธองค์มั่นคง ฉะนั้น ถึงไม่รู้แต่มีผู้รู้เป็นผู้นำทางและมีความเชื่อฟังผู้รู้ ก็ย่อมเดินถูกทางแน่

เราเกิดมาทำไม ?

เราเกิดมาทำไม ปัญหานี้ถ้าตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้นไม่มีใครรู้ มารู้เมื่อเกิดมาและพอรู้เดียงสาแล้วว่า มีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก แต่ทุก ๆ คนย่อมมีความไม่อยากตาย กลัวความตาย อยากจะดำรงชีวิตอยู่นานเท่านาน นอกจากนี้ยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มีส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ดูคล้าย ๆ กับจะเป็นดั่งที่ว่ามานี้ ที่ว่าดูคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะเรียกว่า "อวิชชา" ก็น่าจะได้ แต่ถ้าจะยอมจนต่อความไม่รู้ก็ดูจะมักง่ายมากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่ง ที่ว่าอนุมาน

และศึกษา คือสิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาก็รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตาก็ใช้อนุมาน โดยอาศัยการสันนิษฐาน และใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า *"ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด"* และว่า *"โลกคือหมู่สัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม"* ลองอนุมานดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้นี้ดูในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนนก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี้คือความอยากเป็นเหตุให้ทำกรรม คือทำการต่าง ๆ ตั้งต้นแต่การสมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผล คือได้เป็นผู้แทน หรือแม้ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า "เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน" ตัวอย่างนี้เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรตอบได้ว่า *"เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง"* ถ้าจะแย้งว่าตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาทีแรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้นจึงว่าต้องใช้วิธีอนุมานโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุมานทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลัก ดังจะลองอนุมานต่อไปว่า จริงอยู่ เมื่อเกิดมาไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีความกลัวตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านาน แสดงว่า

ทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวตัณหานี้ประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่นี้ เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอันหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดาน ก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้น ทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า "เราเกิดมาด้วยตัณหา (ความอยากและกรรม) เพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง" ตัณหาและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจหรือผู้สร้างให้เกิดมา ใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าคือตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

แต่ผู้ถือทางไสยกล่าวว่า ชีวิตของคนเรานี้ มีพรหมลิขิตคือพระพรหมกำหนด เหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างไร แต่ผู้ถือทางพุทธมามักใช้ว่า *กรรมลิขิตคือกรรมกำหนดมา* โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ มีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ น่าพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "**มา กตเหตุ** *อย่าถือว่าเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้"* คืออย่าถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะได้รับ มีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถือ

อย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รออยู่เฉย ๆ อย่างเดียว เพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดังนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไม พิจารณาดูจะตอบได้ว่า *แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่า กรรมเป็นเหตุให้วิบากคือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมา และติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต ทำนองกรรมลิขิตนั่นแหละ แต่กระบวนของกรรมที่ทำไว้มีสลับซับซ้อนมาก ทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นทาสของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นทาสของตัณหา* แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไป มีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำโดยไม่ต้องนั่งรอนอนรอผลของกรรมเก่าอะไร

ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้นก็เพื่อให้จิตเกิดอุเบกขา ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชัง กับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ข้อนั้น ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำกรรมอะไรออกไป ฉะนั้น จึงสามารถจะทำอธิษฐาน

คือตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้นก็จะได้รับความสำเร็จ และจึงสามารถตอบปัญหาว่า "เราเกิดมาทำไม" ได้อีกอย่างหนึ่งว่า *"เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ"* เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า *"เราเกิดมาเพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง"* แต่คนดี ๆ ย่อมมีอธิษฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานพระหทัยเพื่อบำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลายจึงเพื่อบำเพ็ญบารมีคือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุก ๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อบำเพ็ญความดีให้มากขึ้น และสามารถที่จะบำเพ็ญความดีได้

ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ว่า **"เราเกิดมาเพื่อทำความดี" "เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญาคือความรู้ความฉลาด"** ดังนี้ย่อมมีประโยชน์ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ขวนขวายทำความดีและศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ แต่ชีวิตของคนเราก็ยังเนื่องด้วยกรรมเก่า และยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่งที่ทุกคนได้มา ตั้งต้นแต่ร่างกายและชีวิตนี้ เป็นวิบากคือผลของกรรมและกิเลสของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่ง คือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อันเรียกว่า *"บารมี"* คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูก

ท่านกล่าวไว้ว่า *มนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล คือ กุศลจิตและกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนอย่างไร* เพราะมนุษยภูมิเป็นผลของกุศล ทุกคนจึงชื่อว่ามีกุศลหนุนให้มาเกิดด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า *มนุษย์* ที่แปลอย่างหนึ่งว่า *ผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง* ดังจะเห็นได้ว่า คนเรามีพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบในความดีความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละอาย รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรค์สิ่งที่เรียกว่า *"วัฒนธรรม" "อารยธรรม" "ศาสนา"* เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนะอันส่องแสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเราก็ยังมีความมืดที่มาเกิดกำบังจิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ *ความมืดที่สำคัญนั้นก็คือ กิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย*

อะไรคือกรรมเก่า ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่นพระพุทธาธิบายที่ตรัสไว้ความว่า *"กรรมเก่าคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ (ใจ)"* กล่าวคือร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้งหกนี้แหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วย เพราะกรรมที่ทำขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมก็ตาม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวน

ให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหลายด้วย เพราะตาหู เป็นต้น มิใช่ว่าจะมีไว้เฉย ๆ ต้องดูต้องฟัง แล้วก็ก่อกิเลสเช่น ราคะ (ความติดความยินดี) โทสะ (ความขัดเคือง) โมหะ (ความหลงใหล) ให้เกิดขึ้น ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่ากรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตาหูเป็นต้น ก็ยิ่งเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตาม อำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำต้องมีการควบคุม ปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ ก็เป็นวิเศษที่สุด แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่นมารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุม ให้อยู่ ในระเบียบวินัยที่ดีงาม ให้เกิดความสำนึกว่า **"เรานี่เกิดมา เพื่อทำความดี"**

ภาพชีวิตของแต่ละคน

คำว่าชีวิตมิได้มีความหมายเพียงความเป็นอยู่แห่งร่างกาย แต่หมายถึงความสุขความทุกข์ความเจริญความเสื่อมของบุคคลในทางต่าง ๆ ด้วย บางคนมีปัญหาว่า *จะวาดภาพชีวิตของตนอย่างไรในอนาคต หรืออะไรควรจะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และจะไปถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นหรือที่นึกวาดภาพไว้นั้นด้วยอะไร* ปัญหาที่ถามคลุมไปดังนี้ น่าจะตอบให้ตรงจุดเฉพาะบุคคลได้ยาก เพราะไม่รู้ว่าทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลตามที่กรรมกำหนดไว้เป็นอย่างไร และถ้าวาดภาพของชีวิตอนาคตไว้เกินวิสัยของตนที่จะพึงได้พึงถึง แบบที่เรียกว่าสร้างวิมานบนอากาศ ก็จะเกิดความสำเร็จขึ้นมาไม่ได้แน่ หรือแม้วาดภาพชีวิตไว้ในวิสัยที่จะพึงได้พึงถึง แต่ขาดเหตุที่จะอุปการะให้ไปจึงจุดหมายนั้น ก็ยากอีกเหมือนกันที่จะเกิดเป็นความจริงขึ้นมา

ภาพของชีวิตที่วาดไว้ก็จะเทียบได้กับแบบแปลนของสิ่งที่จะสร้างขึ้นในกระดาษพิมพ์เขียว คนที่ไม่มีบ้านคิดจะสร้างบ้านอยู่ของตนเองจะต้องมีที่ทางมีทุนก่อสร้าง ทีแรกก็จะต้องมีแบบแปลนในแผ่นกระดาษตามที่ตนชอบ แต่ก็ต้องตามควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ถ้าอยากจะได้บ้านที่ใหญ่โตเกินกำลังมากไปก็จะทำไม่ได้แน่ แต่ตัวอย่างนี้มีจุดมุ่งหมายชัดเจนอยู่แล้วว่าจะสร้างบ้าน ส่วนปัญหาข้างต้นที่ว่าอะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิตนั้นยังไม่มีจุดหมายชัดเจน จึงว่าเป็นปัญหาที่ถามคลุมตอบได้ยาก เหมือนอย่างจะถามว่าจะสร้างอะไรจึงจะดี ซึ่งตอบได้ยาก ถ้ามีจุดหมายแน่นอนว่าจะสร้างบ้านอยู่ก็พอจะช่วยกันคิดว่าจะสร้างแบบไหน ด้วยเครื่องอุปกรณ์อะไรบ้าง

อันจุดหมายแห่งชีวิตของคนนั้นมีต่าง ๆ กัน บางคนมีจุดหมายของตนเองคือมีความคิดเองว่าจะเรียนจะทำงานอะไรทางไหน บางคนมีผู้อื่นเช่นผู้ปกครองหรือมิตรสหายแนะนำ บางคนก็เป็นไปตามที่คิดไว้ตั้งแต่ต้น บางคนก็เป็นไปในทางอื่นเพราะมีเหตุการณ์บางอย่างมาทำให้เปลี่ยนไปเสีย

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากที่แห่งหนึ่งพร้อมกันเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว นัดมาบำเพ็ญกุศลพร้อมกันในวัดหนึ่ง บัดนี้นักเรียนเหล่านั้นมีอายุเกิน ๖๐ ด้วยกันแล้ว ที่รับราชการก็เกษียณอายุราชการแล้ว และก็ไม่ใช่นักเรียน

แล้ว ต่างได้ผ่านการสร้างชีวิตของตนมาด้วยกันแล้ว มีอายุแห่งชีวิตอยู่ในระยะพักในบั้นสุดท้าย กล่าวได้ว่าทุกคนได้มาถึงจุดสูงสุดแห่งการสร้างชีวิตของตนแล้ว จะสร้างให้ดียิ่งขึ้นไปอีกก็คงไม่ได้มากเท่าไร ลองสำรวจดูแต่ละคนมีทางชีวิตไปคนละทางคือทำงานต่าง ๆ กันไป ถึงระดับที่สูงต่ำต่าง ๆ กันทั้งทางทรัพย์ทางยศทางเกียรติชื่อเสียง ชีวิตจริงของแต่ละคนเมื่ออายุหลังจาก ๖๐ ปี ย่อมเป็นเครื่องตัดสินว่า ภาพของชีวิตที่วาดไว้เมื่อเป็นนักเรียนนั้นผิดหรือถูกเพียงไหน

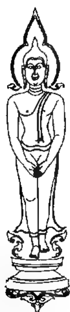
ภาพชีวิตที่ทุกคนวาดไว้เมื่อเป็นเด็กหรือในวัยรุ่นกับชีวิตจริงเมื่ออายุ ๖๐ อาจต่างกันมาก ทุกคนขณะอยู่ในวัยเด็กหรือในวัยรุ่นอาจจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนเองไว้ด้วยตนหรือบางทีผู้ใหญ่ช่วยคิดแนะนำให้ โดยปกติก็ต้องสังเกตดูสติปัญญาความถนัดความชอบ และต้องพิจารณาถึงกำลังสนับสนุนต่าง ๆ ตลอดถึงอัธยาศัยนิสัย การศึกษาตั้งแต่ในเบื้องต้นคือปฐมศึกษา กับมัธยมศึกษา เป็นเครื่องช่วยชี้บอกได้ว่าทางอนาคตจะไปได้อย่างไร ผู้ที่มีพื้นสติปัญญาต่ำเรียนได้แค่ปฐมศึกษา ก็จะต้องไปทำงานด้านใช้กำลังกายมากกว่าใช้สมอง แต่เมื่อจับอาชีพถูกทาง มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บหอมรอมริบ ก็อาจตั้งตัวได้ดีเหมือนกัน ผู้ที่มีสติปัญญาปานกลางเรียนได้จบมัธยมศึกษาหรือเรียนจบทางการช่างเป็นต้นต่าง ๆ ก็สามารถทำงานใช้วิชาได้บ้าง เมื่อตั้งใจทำ

การงานให้ดีและประพฤติตนดีดังกล่าว ก็ตั้งตนได้ดีตามสภาพ ส่วนผู้ที่มีสติปัญญาดี ทั้งมีปัจจัยสนับสนุน เรียนสำเร็จอุดมศึกษาทางใดทางหนึ่ง จะสามารถทำงานได้ประณีตกว่า อาจตั้งตนได้ดีมาก แต่ความสำเร็จผลอย่างดีนั้น นอกจากต้องอาศัยกำลังสติปัญญาวิชาความรู้ดังกล่าว ยังต้องอาศัยปัจจัยอุปถัมภ์อย่างอื่นอีก ฉะนั้น คนที่บรรลุความสำเร็จ เช่น เป็นพ่อค้าใหญ่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นชาวนาชาวสวนที่มีฐานะมั่นคง เป็นต้น จึงมิใช่เป็นผู้ที่มาจากมหาวิทยาลัย จากวิทยาลัยเทคนิค หรือจากโรงเรียนมัธยมเสมอไป ใครจะถึงความสำเร็จแค่ไหนเพียงไหนนั้น เมื่อได้ผ่านบางตอนของชีวิตไปแล้ว ก็พอจะคิดคาดคะเนเอาได้ว่าจะไปได้สูงเพียงไหน เว้นไว้แต่มีเหตุพิเศษทั้งในด้านสนับสนุนทั้งในด้านตัดรอน เช่น บางคนถูกล็อตเตอรี่ที่ ๑ ก็เปลี่ยนเป็นมั่งมีขึ้นทันที หรือบางคนกำลังจะดีแต่มีเหตุมาตัดรอน เช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือมีโรคร้ายมาตัดรอน จึงเป็นเหตุตัดรอนผลดีที่น่าจะได้

มีเรื่องเล่าเกี่ยวแก่ผู้ที่เรียกได้ว่าตายฟรี คือตายเปล่าอยู่รายหนึ่งว่า มีคนผู้หนึ่งซื้อล็อตเตอรี่ไว้ฉบับหนึ่ง ต่อมาล็อตเตอรี่ออก ปรากฏว่ารางวัลที่ ๑ ตรงกับเลขล็อตเตอรี่ที่ผู้นั้นซื้อเก็บไว้ เขาเห็นตัวเลขเข้าก็ดีใจจนสิ้นใจไปในขณะนั้นเอง แต่ความจริงเขาหาได้ถูกรางวัลที่ ๑ ไม่ เพราะล็อตเตอรี่ที่เขาซื้อไว้ไม่ใช่งวดที่ออกคราวนั้น เหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ

เช่นนี้มีอยู่เหมือนกัน

ฉะนั้น *ชีวิตจริงของทุก ๆ คน จึงไม่แน่อย่างที่คาดคิดไว้หรืออย่างที่น่าจะเป็น เมื่อถึงเข้าแล้วนั่นแหละจึงเป็นการแน่นอน* เหมือนอย่างเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว จึงจะรู้ว่าความเจริญทางราชการของตนไปได้สูงแค่ไหน ทั้งนี้ก็ต้องเว้นแต่ท่านผู้รู้ แต่ท่านผู้รู้ก็ไม่ต้องการชีวิตเหมือนอย่างที่คนเป็นอันมากต้องการแล้ว.

ชีวิตต้องการอะไร

ชีวิตนี้ต้องการอะไร? อาจจะเป็นปัญหาเดียวกับปัญหาที่ว่าควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตอย่างไร หรืออาจจะต่างกันก็ได้ สุดแต่ความประสงค์ของผู้ถาม อาจจะมุ่งถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไปก็ได้ อาจจะหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็ได้

ว่าถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไป ทุกคนก็น่าจะมีทางของตน หรือมีความคิดเห็นของตนเอง เกี่ยวแก่การเรียนอาชีพการงานเป็นต้น แต่ถ้าหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็น่าคิดว่านอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นบุคคลเป็นวัตถุเป็นชื่อเสียงเป็นต้น ที่โลกต้องการแล้ว ชีวิตนี้ต้องการอะไรอีก เพราะสิ่งที่โลกต้องการทั้งปวงก็ดูคล้าย ๆ กัน เช่น ต้องการวิชาต้องการอาชีพ ต้องการภริยาสามี ต้องการบุตรบุตรี ต้องการ

ทรัพย์ ต้องการยศ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น เช่นเดียวกับชีวิตต้องแก่เจ็บตายซึ่งเหมือนกันทุก ๆ ชีวิต

ชีวิตและเหตุการณ์ของชีวิตทำให้คนมีความเห็นต่อชีวิตต่าง ๆ กัน บางคนรื่นเริงยินดีอยู่กับชีวิต มักจะเป็นคนวัยรุ่นกำลังมีร่างกายเจริญ มองเห็นอะไรในโลกยิ้มแย้มแช่มชื่นไปทั้งนั้น บางคนระทมอยู่กับชีวิตจนถึงคิดหนีชีวิตก็มี เพราะความไม่สมหวังน้อยหรือมาก บางคนก็ดูเฉย ๆ ต่อชีวิต แต่มิใช่เฉยเพราะรู้สัจจะของชีวิต หากเฉย ๆ เพราะไม่รู้ ทั้งไม่ต้องการที่จะศึกษาเพื่อรู้ จึงอยู่ไปทำไปตามเคยวันหนึ่ง ๆ โดยมากน่าจะอยู่ในลักษณะนี้ ไม่สู้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์อะไรมากนัก เพราะไม่อยากจะคิดรู้อะไรมากนัก หรือเพราะไม่มีอะไรจะทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์มากนัก สรุปลงว่ายินดีต่อชีวิตบ้าง ยินร้ายต่อชีวิตบ้าง หลงงมงายเช่นที่มีความเฉย ๆ เพราะไม่รู้ดังกล่าวนั้นบ้าง คนทั่ว ๆ ไปย่อมเป็นดังนี้ จะต้องพบทั้งความยินดีทั้งความยินร้าย ทั้งความหลงในชีวิต จะต้องพบทั้งสุขทั้งทุกข์ ทั้งได้ทั้งเสีย ขณะเป็นเด็กหรือเป็นวัยรุ่นอาจจะมีสุขมีสนุกรื่นเริงมาก แล้วจะค่อย ๆ พบทุกข์เข้ามาแทนสุข น้อยหรือมากตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตามเหตุการณ์ของชีวิตที่ต้องการพบมากขึ้น จะต้องพบทั้งความยิ้มแย้มทั้งความระทม หรือจะต้องทั้งหัวเราะทั้งร้องไห้ นั้นแหละเป็นชีวิตหรือเป็นโลก

ว่าถึงชาวโลกทั่วไป *เมื่อได้มีประสบการณ์จากโลกทั้งสองด้านแล้ว จึงจะรู้จักโลกดีขึ้น* แต่ก็มีอยู่สองจำพวกเหมือนกันคือ *พวกหนึ่งแพ้โลก* คือต้องเป็นทุกข์น้อยหรือมาก ไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้ คล้ายกับรอให้โลกช่วย คือให้เหตุการณ์ข้างดีตามที่ปรารถนาเกิดขึ้น *อีกพวกหนึ่งไม่แพ้โลก* คือไม่ยอมเป็นทุกข์ ถึงจะต้องเป็นทุกข์บ้างอย่างสามัญชนก็ไม่ยอมให้เป็นมากหรือเป็นนานนัก พยายามแก้ทุกข์ได้ ไม่ต้องรอให้เหตุการณ์ข้างดีที่ปรารถนาต้องการเกิดช่วย ซึ่งเป็นการไม่แน่ แต่ทำความรู้จักโลกนั่นแหละให้ดีขึ้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เช่นว่า *"สูจงมาดูโลกนี้.... ที่พวกคนเขลาติดอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่"* คือศึกษาทำความรู้ชนิดที่ไม่ติดข้องให้เกิดขึ้น ด้วยปล่อยโลกให้เป็นไปตามวิถีของโลก เหมือนอย่างไม่คิดดึงดวงอาทิตย์ให้หยุดหรือให้กลับ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ หน้าที่ของบุคคล คือดึงใจให้หยุดหรือให้กลับจากกิเลสและความทุกข์ ให้ดำเนินไปในทางที่ดี ไม่ยอมพ่ายแพ้แก่ชีวิตและโลก

คนเราต้องพบชีวิต หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต ตามที่ปรารถนาไว้ก็มี ที่มิได้ปรารถนาก็มี ว่าถึงปัญหาที่ว่า *คนเราควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนอย่างไร หรือจะให้ชีวิตเป็นอย่างไร* ถ้าตอบตามวิถีชีวิตทั่วไป ก็คงจะว่าจะให้เป็นชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยผลตามที่ปรารถนากันทางโลก

ทั่วไปนี้แหละ รวมเข้าก็คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อันเรียกว่า โลกธรรม (ธรรมคือเรื่องของโลก) ส่วนที่น่าปรารถนาพอใจ แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องพบชีวิตส่วนที่มิได้ปรารถนาอีกด้วย คือส่วนที่ตรงกันข้าม รวมเข้าก็คือความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ชีวิตของทุกคนจะต้องพบกับโลกธรรมทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ด้วยกัน

คำว่า *โลกธรรม พูดง่าย ๆ ก็คือธรรมดาโลก* เพราะขึ้นชื่อว่าโลก ย่อมมีธรรมดาเป็นความได้ความเสียหรือความทุกข์เช่นนั้น สิ่งที่ได้มาบางทีรู้สึกว่าให้ความสุขมากเหลือเกิน แต่สิ่งนั้นเองกลับให้ความทุกข์มากก็มี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นทุกข์ไว้ก่อน ดังเช่นเมื่อมีเทพมากล่าวคาถาแปลความว่า "ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิงเพราะโค นรชนย่อมบันเทิงเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติย่อมไม่บันเทิง" พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ว่า *"ผู้มีบุตรย่อมโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมโศกเพราะโค นรชนย่อมโศกเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติ (เป็นเหตุก่อกิเลส) ย่อมไม่โศก"* คำของเทวดากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางโลก เพราะโลกทั่วไปย่อมเห็นดังนั้น ส่วนคำของพระพุทธเจ้ากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางธรรม แต่ก็เป็นความจริง เพราะเป็นธรรมดาโลก ที่จะต้องพบทั้งสุขและทุกข์ที่แม้เกิดจากสิ่งเดียวกัน ฉะนั้น *ทุก ๆ คนผู้ต้องการโลก คือปรารถนาจะได้สิ่งที่*

น่าปรารถนา หรือต้องการที่จะให้เป็นไปตามปรารถนา ก็ควรต้องการธรรมอีกส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องช่วยรักษาตน ทั้งในคราวได้ ทั้งในคราวเสีย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุก ๆ คนตรงจุดนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่า **สุขหรือทุกข์ข้อนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือแปรปรวนไปเป็นธรรมดา** เมื่อพิจารณาอยู่ดังนี้จนเกิดปัญญาเห็นจริง สุขหรือทุกข์นั้น ๆ ก็จะไม่ตั้งครอบงำจิตอยู่ได้ ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงอยู่ดังนั้น จะไม่ยินดีในเพราะสุข จะไม่ยินร้ายในเพราะทุกข์นั้น ๆ ความสงบจิตซึ่งเป็นความสุขจะมีได้ด้วยวิธีนี้.

ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า *"ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัว ย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากสิ่งเป็นที่รักจะไม่มีความโศก ภัยจักมีแต่ที่ไหน"* พระพุทธภาษิตนี้ ดูคล้ายกับมองในทางร้ายว่าสิ่งเป็นที่รักจะเป็นแหล่งแห่งเกิดความโศกและภัยเสมอ แต่ก็เป็นความจริงที่ความโศกและภัย ทุกอย่างเกิดจากแหล่งรักทั้งนั้น *ใครก็ตามที่ได้รับความสุขจากสิ่งเป็นที่รักเพียงอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าได้พบโลกหรือผ่านโลกทั้งสองด้าน ต่อเมื่อได้รับความทุกข์จากสิ่งเป็นที่รักอีกอย่างหนึ่ง จึงจะชื่อว่าได้ผ่านพบโลกครบสองด้าน เป็นโอกาสที่ทำให้รู้จักโลกดีขึ้น*

อันที่จริงชีวิตที่ดำเนินผ่านสุขทุกข์ต่าง ๆ ในโลก หรือผ่านโลกที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ เท่ากับเป็นการศึกษาให้เกิดเจริญ

ปัญญาขึ้นอยู่เสมอ อาจจะมีการหลงผิดไปในบางคราว ก็ไม่ใช่ตลอดไป และทุกคนที่เกิดมาย่อมมีพื้นปัญญาที่จะเพิ่มเติมขึ้นได้เสมอ ทั้งปัญญาที่จะเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ขึ้น ก็เพราะรู้ทั้งสองด้านคือรู้ทั้งสุขทั้งทุกข์ ถ้ารู้จักแต่สุข ไม่รู้จักทุกข์ก็ยังไม่ใช่ปัญญาสมบูรณ์ *จะรู้จักทุกข์ได้ก็ต้องประสบกับความทุกข์ และดูเข้าไปที่ทุกข์ หรือดูเข้ามาที่จิตใจอันมีทุกข์ว่าจิตใจนี้มีทุกข์ ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร* อาการคือแห้งผากใจ ปราศจากความสดชื่น เหมือนอย่างต้นไม้เหี่ยวคร่ำครวญใจด้วยความคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ไขว่คว้าในสิ่งที่สิ้นไปหายไปแล้วเหมือนอย่างไล่จับเงาหรือกลัวสิ่งที่ยังอยู่ว่าจะหายไปเสีย หรือกลัวว่าอะไรที่น่ากลัวจะเกิดขึ้น ตรอมใจไม่มีความผาสุก คับแค้นใจเหมือนอย่างถูกอัดถูกบีบ อาการใจเหล่านี้ แสดงออกมาให้เห็นทางกายอันเป็นเรือนอาศัยของจิตใจ อวัยวะทางกายที่บอกใจอย่างดีที่สุดคือดวงตาและสีหน้า ดวงตาจะเศร้า สีหน้าจะหมอง ร่างกายทั่วไปจะซูบ อาการทางกายเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยเสียดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ดูให้เห็นชัดให้คล้ายกับส่องกระจกเห็นเงาหน้าของตนชัดเจน แล้วศึกษาคือพยายามค้นหาความจริงในจิตใจของตนเองต่อไปว่า เป็นอาการประจำหรือเป็นอาการจร เทียบอย่างเป็นโรคประจำหรือเป็นโรคจรมีอะไรเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน จะเห็นว่าเป็นอาการจร เพราะ

แต่ก่อนนี้ไม่เคยมีเคยเป็น เคยมีแต่อาการที่เป็นความสุขอันตรงกันข้าม ถึงอาการที่เป็นความสุขก็เหมือนกันคือเป็นอาการจร เพราะก่อนแต่นั้นก็ไม่เคยมีเคยเป็น ได้แก่เมื่อเป็นเด็กยังไม่มีอาการจิตใจเช่นนี้ มาเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่อย่างเข้าดรุณวัย เริ่มมีสิ่งเป็นที่รักขึ้น ตั้งแต่หนึ่งสิ่งสองสามสิ่งเป็นต้น เมื่อศึกษาจิตใจของตนเองไปดังนี้ จักได้พบสัจจะขึ้นสมจริงตามพระพุทธพยากรณ์ นี้แหละเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน

การหัดศึกษาให้รู้จักกระบวนแห่งจิตใจของตนเองนั้นเป็นข้อที่ควรทำ ทั้งในคราวมีสุขและในคราวมีทุกข์ เหตุแห่งสุขและทุกข์ข้อที่สำคัญก็คือสิ่งที่เป็นที่รัก ในขณะที่มีสุขจะยกไว้ก่อน จะกล่าวแต่ที่มีทุกข์ ให้รวมใจดูที่ตัวความทุกข์ที่กำลังเสวยอยู่ ดูอาการของจิตที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอย่างไร มีอาการเศร้าหมองอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร หมดรสหมดความสำราญอย่างไร ดูความคิดว่าในขณะที่จิตเป็นทุกข์เช่นนี้ จิตมีความคิดอย่างไร คิดถึงอะไร ก็จะรู้ว่ากำลังคิดถึงเรื่องที่ทำให้ทุกข์นั้นแหละ เพราะจิตผูกอยู่กับเรื่องนั้นมาก *ความผูกจิตมีมากในเรื่องใด ก็ดึงจิตให้คิดถึงเรื่องนั้นมาก และเป็นทุกข์มาก ฉะนั้น ความทุกข์จึงเป็นผลตามความผูกจิต (สังโยชน์)* ซึ่งคอยดึงจิตให้คิดไปถึงเรื่องที่ผูกไว้ในใจ

อันที่จริงเรื่องที่ผูกใจไว้นี้มิใช่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นที่รักเท่านั้น ถึงสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็ผูกใจไว้เหมือนกัน จึงเกิดความ

ชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าไม่มีความผูกใจไว้เสียเลยก็จะไม่มีทุกสิ่ง คือที่รักก็ไม่มี ที่ไม่รักก็ไม่มี ตลอดถึงความยินดียินร้ายก็จะไม่มี

ตามที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนทางจิต กล่าวสั้น คือความผูกจิตอยู่กับเรื่อง (อันเรียกว่าอารมณ์) ที่ทุก ๆ คนประสบพบผ่านมาทางอายตนะมีตาหูเป็นต้น และความคิดที่ถูกดึงให้คิดไปในเรื่องที่ผูกใจอยู่เสมอ ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็นที่รักและไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเป็นทุกข์ไป จิตครุ่นคิดไปด้วยเสวยทุกข์ไปด้วย *"หยุดคิดได้เมื่อใด ก็หยุดทุกข์ลงเมื่อนั้น"*

คำว่าหยุดคิด หมายถึงหยุดคิดถึงเรื่องที่ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ากล่าวดังนี้แก่ใคร ก็น่าจะได้รับตอบว่า สำหรับหลักการที่ว่านั้นไม่เถียง แต่ทำไม่ได้ คือจะห้ามมิให้คิดไม่ได้ ถ้าแย้งดังนี้ ก็ต้องรับรองว่าห้ามไม่ได้จริง ด้วยเหตุที่ยังมีความผูกจิตอยู่ในเรื่องนั้น ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความผูกจิตไว้นี้เองคอยดึงจิตให้คิดไปในเรื่องที่ผูกไว้ เป็นดังนี้จนกว่าจะปล่อยความผูกนี้ได้ ถ้าว่าดังนี้ ก็น่าจะถูกประท้วงอีกว่าปล่อยไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ซึ่งเป็นที่รัก และสามัญชนทั่วไปก็จะต้องมีสิ่งเป็นที่รัก เช่น จะต้องมีพ่อแม่ลูกหลานเป็นต้นที่เป็นที่รัก เมื่อมีขึ้นจิตใจก็จะต้องผูกพัน ที่เรียกว่าความผูกจิต จึงไม่สามารถจะปล่อยไว้ ถ้ามีการประท้วงดังนี้ ก็ตอบชี้แจงได้ว่า รับรองว่า

สามารถแน่ ถ้าลองปฏิบัติดูตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความผูกพันแห่งจิตใจนี้เป็นกิเลส เพื่อที่จะชี้ให้เห็นหน้าตาให้ชัดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธรรมบท แปลความรวมกันว่า *"ความโศก ความกลัว เกิดจาก ความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) จะไม่มีความโศก ความกลัว จักมีแต่ที่ไหน."*

สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต

คนทั่วไปนั้นย่อมมีความรัก ความยินดี ความใคร่ ความอยาก ว่าถึงความรักเพียงข้อเดียวก่อน ทุก ๆ คนก็มีอยู่ในบุคคลและในส่วนต่าง ๆ มาก เช่น บุตรธิดารักมารดาบิดา มารดาบิดาก็รักบุตรธิดา สามีก็รักภรรยา ภรรยาก็รักสามี *แต่มักจะลืมนึกถึงอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักของตนเองอย่างลึกซึ้งคือตนเอง คือลืมนึกรักตนเอง คิดดูให้ดีจะเห็นว่าตนเป็นที่รักยิ่งของตนเองอยู่แล้ว* ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีของพระองค์ว่า ใครเป็นที่รักของพระนางยิ่งกว่าตนเอง (ของพระนาง) พระนางกราบทูลว่าไม่มี แล้วกราบทูลถามพระราชาเช่นเดียวกันว่า ใครเป็นที่รักของพระองค์ยิ่งกว่าพระองค์เอง ตรัสตอบว่าไม่มีเช่นเดียวกัน พระเจ้าปเสนทิโกศล

ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลข้อที่ตรัสโต้ตอบกันนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า *"ตรวจดูด้วยใจไปทุกทิศแล้ว ก็ไม่พบผู้ที่เป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ตนเป็นที่รักมากของคนอื่น ๆ อย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น"*

พระพุทธอุทานนี้ตรัสสอนให้คิดถึงใจเราเทียบกับใจเขา ดังที่กล่าวกันว่านำใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อจะได้สังวรจากการทำที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็เป็นอันทรงรับรองข้อที่พระนางมัลลิกากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นว่า ไม่มีใครจะเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าตน และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า *"ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก พึงรักษาตนไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนตลอดยาม (คือวัย) ทั้งสามยามใดยามหนึ่ง"* นี้เป็นพระพุทธโอวาทตรัสเตือนไว้เพื่อมิให้หลงลืมตนเองไปเสีย หน้าที่ของตนนั้นจะต้องรักษาประคับประคองตนเองไว้ให้ดี

ควรสังเกตว่า *พระพุทธองค์มิได้ตรัสสอนว่า จงรักตนหรือควรรักตนหรือต้องรักตน เพราะตนเป็นที่รักของตนอยู่แล้วแก่ทุก ๆ คน* คือทุก ๆ คนต่างรักตนเองอยู่ด้วยกันแล้ว และรักยิ่งกว่าสิ่งอื่นหรือใครอื่นทั้งหมด เมื่อมีความจริงอยู่ดังนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องตรัสสอนให้รักตนเข้าอีก *แต่ตรัสสอนให้ทำความรู้ดังกล่าวและให้รักษาตนให้ดี*

คิดดูอีกสักหน่อย เมื่อเกิดมาก็มาตนผู้เดียว คราวจะตายไปก็คงไปตนผู้เดียวอีกเหมือนกัน บุคคลและสิ่งทั้งปวง แม้จะเป็นที่รักยิ่งนัก ก็เกิดขึ้นหรือมาพบกันเข้าในภายหลัง และมีอยู่เฉพาะในชีวิตนี้ ไม่มีที่จะไปด้วยกันกับตนในภพหน้า สิ่งที่จะไปด้วยคือบุญหรือบาปที่ทำไว้เอง แม้ในชีวิตนี้ก็มิใช่ว่าจะร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันทุกอย่าง เช่น ถึงคราวเจ็บก็ต้องเจ็บเอง ใครจะเจ็บแทนกันหาได้ไม่ ตนเองเท่านั้นต้องร่วมสุขทุกข์กับตนเองตลอดไป ในคราวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกนี้ โลกหน้า ในมนุษย์ ในนรก ในสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน ก็เป็นเรื่องของตนเองผู้เดียวทั้งหมด พิจารณาให้ตระหนักในความจริงดังนี้ จะช่วยถอนความผูกใจเป็นทุกข์ออกได้บ้างไม่มากก็น้อย

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระเจ้ามหากัปปินะทรงสละราชสมบัติเสด็จออกจากรัฐของพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุแล้ว ฝ่ายพระเทวีของพระองค์มีพระนามว่าอโนชา ได้เสด็จติดตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงสอดส่ายพระเนตรหาพระราชาว่าจะประทับอยู่ที่ไหน ในหมู่พระพุทธสาวกที่นั่งแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่นั้น เมื่อไม่ทรงเห็นก็กราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ได้ทรงเห็นพระราชาบ้างหรือ พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า ทรงแสวงหาพระราชาประเสริฐหรือว่าแสวงหาพระองค์เอง (ตน) ประเสริฐ พระนางทรงได้สติ

กราบทูลว่า แสวงหาตนประเสริฐ ทรงสงบพระทัยฟังธรรมได้ ครั้นทรงสดับธรรมไป ก็ทรงเกิดธรรมจักษุคือดวงตาเห็นธรรม ที่เรียกว่าธรรมจักษุนี้ มีแสดงไว้ในที่อื่นว่า คือเกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า *"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา"* ได้แก่เห็นธรรมดาที่เป็นของคู่กัน คือเกิดและดับ จะกล่าวว่าเห็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้

ชีวิตนี้เรียกได้ว่าเป็นความเกิดสิ่งแรก ซึ่งเป็นที่เกิดของสิ่งทั้งหลายในภายหลัง ก็ต้องมีความดับ *สิ่งที่ได้มาพร้อมกับชีวิตก็คือตนเอง นอกจากตนเองไม่มีอะไรทั้งนั้น สามีภริยาบุตรธิดาทรัพย์สินเงินทองไม่มีทั้งนั้น เรียกว่าเกิดมาตัวเปล่ามาตัวคนเดียว* พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"ตนแลเป็นคติ (ที่ไปหรือการไป) ของตน"* ในเวลาดับชีวิต ก็ตนเองเท่านั้นต้องไปแต่ผู้เดียวตามกรรม ทิ้งทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ แม้ชีวิตร่างกายนี้ก็นำไปด้วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"บุคคลผู้จะต้องตายทำบุญและบาปทั้งสองอันใดไว้ในโลกนี้ บุญบาปทั้งสองนั้นเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นพาเอาบุญบาปทั้งสองนั้นไป บุญบาปทั้งสองนั้นติดตามผู้นั้นไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตัว"*

ก็เมื่อตนเองเป็นผู้มาคนเดียวไปคนเดียว เมื่อมาก็มาตามกรรม เมื่อไปก็ไปตามกรรม ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นใครทั้งนั้น คือจะเป็นสามีภริยา เป็นบุตรธิดา เป็นญาติ

มิตร หรือแม้นเป็นศัตรู ต่างก็มาคนเดียวตามกรรม ไปตามกรรม ฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรักตนสงวนตน แสวงหาตนมากกว่าที่จะรักจะสงวนจะแสวงหาใครทั้งนั้น

คำว่า **แสวงหาตน** เป็นคำมีคติที่ซึ้ง คิดพิจารณาให้เข้าใจให้ดี จะบังเกิดผลดียิ่งนัก แต่ที่จะเริ่มแสวงหาตนได้ก็ต้องได้สติย้อนมานึกถึงตนในทางที่ถูกที่ควร และคำว่าแสวงหาตนหาได้มีความหมายว่าเห็นแก่ตนไม่ เพราะผู้เห็นแก่ตนหาใช่ผู้ที่แสวงหาตนไม่ กลายเป็นแสวงหาสิ่งที่มิใช่ตนไปเสีย.

แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่ชีวิต มีอยู่เป็นอันมากที่บังเกิดขึ้นโดยไม่รู้ไม่คิดมาก่อน แต่เมื่อเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดก็เกิดขึ้นจนได้ ถ้าหากใครมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างของเล่น ๆ ไม่จริงจัง ก็ไม่เกิดทุกข์เดือดร้อน หรือจะเกิดบ้างก็เกิดอย่างเล่น ๆ ถ้าจะหนีเหตุการณ์เสียบ้าง ก็เหมือนอย่างหนีไปเที่ยวเล่น หรือไปพักผ่อนเสียครั้งคราวหนึ่ง

คนเรานั้นเมื่อเห็นว่าที่ใดมีทุกข์ ก็จะต้องหนีไปให้พ้นจากคนหรือเหตุการณ์ที่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ถ้าแต่ละคนได้ระลึกถึงข้อนี้ก็ควรจะไม่ประพฤติหรือกระทำการก่อทุกข์ให้แก่กัน ทั้งนี้ด้วยมีความสำนึกตนและประพฤติตนให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร

เรื่องว่าอะไรสมควรอะไรไม่สมควรนั้น ถ้าคนเรามีสติ

รู้จักตนตามเป็นจริง ไม่หลงตนไม่ลำเอียงแล้ว ก็จะรู้ได้โดยไม่ยาก บางทีหลอกคนอื่นได้แต่หลอกตนเองหาได้ไม่ เช่นคนที่รู้อยู่ว่าตนเองเป็นอย่างไร แต่เที่ยวพูดโอ้อวดคนอื่นว่าวิเศษต่าง ๆ บางทีหลอกตนเองให้หลงไปสนิทแต่หลอกคนอื่นไม่ได้ เช่นคนที่หาได้มีความวิเศษอันใดไม่ แต่เข้าใจตนเองว่าวิเศษแล้วแสดงตนเช่นนั้น ส่วนคนอื่นเขารู้ว่าเป็นอย่างไรจึงหัวเราะเอา หากได้มองดูความเป็นไปต่าง ๆ กันของคนในทางที่น่าหัวเราะดังนี้ก็น่าจะมีทุกข์น้อยลง *การมองดูคนอื่นนั้นสู้มองดูตนเองไม่ได้ เพราะตนเองต้องรับผิดชอบต่อตนเองโดยตรง ส่วนคนอื่นเขาก็ต้องรับผิดต่อตัวเขาเอง* เรื่องความรับผิดชอบนี้ บางทีก็นึกไปไม่ออกว่าได้ทำอะไรไว้ จึงต้องรับผิดรับชอบเช่นนี้ เช่นต้องรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต

ในฐานะเช่นนี้ ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมใช้ศรัทธาความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ทำกรรมที่ผิดไว้ก็ต้องรับผิดต่าง ๆ ทำกรรมที่ชอบไว้ก็ต้องรับชอบต่าง ๆ จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ เมื่อยอมรับกรรมเสียได้ดังนี้ก็จะมีใจกล้าหาญ เป็นอะไรเป็นกัน ไม่กลัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจะแก้อย่างไร ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมแก้ด้วยสติและปัญญา เพื่อให้เป็นผู้ชนะด้วยความดี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"พึงชนะคนตระหนี่หรือความตระหนี่ด้วยการให้"* นี้เป็นวิธีเอาชนะวิธีหนึ่ง ใครเป็นคนมีความตระหนี่และความโลภ ก็คือตัวเราเองหรือคนอื่นก็ได้ ถ้าเป็นตัวเราเองก็จะต้องเอาชนะด้วยการให้ พยายามให้ตัวเราเองเป็นผู้ให้ ถ้าเป็นคนอื่น ก็อาจเอาชนะเขาด้วยการให้ได้เหมือนกัน เช่นให้สิ่งที่เขาต้องการ เขาก็พอใจแล้วให้สิ่งที่เราต้องการ บางทีก็ซื้อเขาได้ด้วยการให้ทรัพย์ ผู้ที่มีจิตใจสูงบางคนสละให้ยิ่งกว่าเขาขอ เป็นทานอย่างสูง ที่ทำให้เป็นที่พิศวงแก่คนอื่น ๆ ว่าทำไมจึงให้ได้

คนย่อมปฏิบัติตามระดับของจิตใจ ไม่สามารถจะทำให้ต่ำกว่าระดับของตนได้ แต่คนดีนั้นพระย่อมรักษา ดังภาษิตว่า **"ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม"** ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมมีศรัทธาอยู่อย่างมั่นคงดังนี้ และย่อมปฏิบัติตนเป็นผู้หลีกออกอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นผู้หลีกออกทางใจ จึงไม่เป็นทุกข์

อันเรื่องของชีวิต บางคราวก็ดูเป็นของเปิดเผยง่าย ๆ บางคราวก็ดูลึกลับ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต บางอย่างก็เกิดตามที่คนต้องการให้เกิด บางอย่างก็เกิดขึ้นโดยคนมิได้เจตนาให้เกิด แต่ผลทุก ๆ อย่างย่อมมีเหตุ ถ้าได้รู้เหตุก็เป็นของเปิดเผย ส่วนที่ว่าลึกลับก็เพราะไม่รู้เหตุ จู่ ๆ ก็เกิดผลขึ้นเสียแล้ว เช่นไม่ได้คิดว่าพรุ่งนี้จะไปข้างไหน ครั้นถึงวันพรุ่งนี้เข้า ก็ต้องไปด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบัดเดี๋ยวนั้น ว่าถึงคนทั่วไป

แล้ว เรื่องของพรุ่งนี้เป็นเรื่องลึกลับ เพราะต่างก็ไม่รู้พรุ่งนี้ของตนเองจริง ๆ ถึงวันนี้เองก็รู้อยู่เฉพาะปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ แต่อนาคตหารู้ได้ไม่ว่าต่อไปแม้ในวันนี้จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

คนเรามีความคิดหวังกันไป ซึ่งจะคิดอย่างไรก็คิดได้ และก็อาจจะทำให้ได้ผลตามที่คิด แม้คนที่คิดทุจริตทำทุจริต ก็อาจได้ผลจากการทำทุจริต คนที่ประทุษร้ายมิตรหรือคนดี คนบริสุทธิ์ ก็อาจได้รับผลจากการทำนั้น เช่นได้ทรัพย์สินเงินทอง วันนี้จน แต่พรุ่งนี้มั่งมีขึ้น ชวนให้เคลิบเคลิ้มไปไม่น้อย และคนเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะเคลิ้มไปในผลที่ล่อใจเช่นนี้ง่าย จนถึงบางทีคนที่เคยตรงก็กลับคด เคยเป็นมิตรก็กลับเป็นศัตรู เพราะมุ่งแต่จะได้เป็นประมาณ เพราะความกลัวต่อวันพรุ่งนี้ หรือโลภต่อวันพรุ่งนี้ บางทีก็เพื่อตน หรือเพื่อผู้อื่นที่ตนรักใคร่ วันพรุ่งนี้อาจจะรวยขึ้นจริง แต่วันพรุ่งนี้มิใช่มีเพียงวันเดียว ผู้ที่คิดให้ยาวออกไปอีกหลาย ๆ พรุ่งนี้จึงน่าจะสะดุดใจ และถ้าใช้ความคิดให้มากสักหน่อย เช่นว่าน่าละอายไหมที่ไปช่วงชิงของของผู้อื่น ยิ่งถ้าผู้อื่นนั้นเป็นคนดีคนบริสุทธิ์ก็ยิ่งน่าละอายใจ เพราะคนดีอย่างที่เรียกว่าใจพระนั้น ย่อมถือว่า “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร” จึงเป็นผู้ยอมให้แก่ผู้ที่ต้องการ แม้จะต้องเสียจนหมดสิ้น ก็ยังดีกว่าจะเป็นทุกข์ใจมาก เพราะเหตุที่จะต้องแก่งแย่ง จะคิดเอาเปรียบนั้นไม่ต้องพูดถึง เพียงคิดให้พอเสมอกันก็ไม่ประสงค์จะได้เสียแล้ว คนดีที่มีใจเช่นนี้ไม่มีประทุษร้าย

จิตต่อใครเลยแม้แต่น้อย ใครต้องการจะเอาเปรียบเมื่อใดก็ได้เปรียบเมื่อนั้น แต่ข้อที่สำคัญ หากไปกระทบคนดีมีใจพระนั้นมิใช่จะได้เปรียบอย่างง่ายดายอย่างเดียว ยังได้กรรมที่หนักด้วย คือได้บาปหนักหนา คิดเอาเปรียบคนที่คิดเอาเปรียบด้วยกันยังบาปน้อยกว่าเพราะมีใจเป็นอกุศลเสมอกัน **ข้อที่ว่าเป็นบาปหนักหนานั้นคือกดระดับแห่งจิตใจของตนเองลงไปให้ต่ำทรามไม่จำต้องไปพูดถึงนรกหรือผลอะไรที่คอยจะค้านอยู่**

ระดับของคนแม้เพียงคนสามัญย่อมมียุติธรรมตามควร ไม่ต้องการเสียเปรียบ ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร ไม่รังแกข่มเหงผู้อื่น ไม่ต้องพูดถึงมิตรหรือผู้มีคุณมีอุปการะแก่ตน ซึ่งจะต้องมีความซื่อตรงต่อมิตร มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณโดยแท้คนบาปหนักก็คือคนที่มีระดับแห่งจิตใจต่ำลงไปกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปรารภคนที่มีระดับจิตใจต่าง ๆ กันนี้ จึงตรัสว่า *"ความดีอันคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก ส่วนความชั่วอันคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก"*

เมื่อนั่งรถไปตามถนนสายต่าง ๆ ถึงตอนที่มีสัญญาณไฟเขียวแดง จะพบว่าถูกไฟแดงที่ต้องหยุดรถมากกว่าไฟเขียวซึ่งแล่นรถไปได้ น่านึกว่าการดำเนินทางชีวิตของทุกคน มักจะต้องพบอุปสรรคที่ทำให้การงานต้องชะงัก หากเทียบกับทางโปร่ง น่าจะต้องพบความติดขัดมากกว่าที่จะปลอดโปร่งไปได้ทีเดียว บางครั้งอาจต้องประสบเหตุที่น่าตกใจว่าจะล้มเหลว

หรือเสียหายมาก คล้ายอุบัติเหตุของรถที่วิ่งไปในถนน คนที่อ่อนแอย่อมยอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ส่วนคนที่เข้มแข็งย่อมไม่ยอมแพ้ เมื่อพบอุปสรรคก็แก้ไขไป รักษาการงานหรือสิ่งที่มุ่งจะทำไว้ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น ถืออุปสรรคเหมือนอย่างสัญญาณไฟแดงที่จะต้องพบเป็นระยะ ถ้ากลัวจะต้องพบสัญญาณไฟแดงตามถนนซึ่งต้องหยุดรถก็จะไปข้างไหนไม่ได้ แม้ในการดำเนินทางชีวิตก็ฉันนั้น ถ้ากลัวจะต้องพบอุปสรรค ก็ทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้แปลความว่า *"คนพึงพยายามร่ำไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ"*

ความไม่สำเร็จและความพิบัติต่าง ๆ อาจมีได้เหมือนกัน เมื่อได้ใช้ความพยายามเต็มที่แล้วไม่ได้รับความสำเร็จก็ไม่ควรเสียใจ ควรคิดปลงใจลงว่าเป็นคราวที่จะพบความไม่สำเร็จในเรื่องนี้ ทั้งไม่ควรจนปัญญาที่จะคิดแก้หรือทำการอย่างอื่นต่อไป เพราะการงานที่จะพึงทำให้เกิดผลนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ดังคำว่า *"ทรัพย์นี้มิไกล ใครปัญญาไว หาได้บ่นาน"* วิสัยคนมีปัญญาไม่อับจนถึงกับไปคิดแย่งทรัพย์ของใคร คนที่เที่ยวลักขโมยแย่งชิง หรือทำทุจริตเพื่อได้ทรัพย์ ล้วนเป็นคนอับจนปัญญาที่จะหาในทางสุจริตทั้งนั้น ส่วนความพิบัติต่าง ๆ นั้น เมื่อไม่ประมาท ยังต้องพบ ก็แปลว่าถึงคราวหรือที่เรียกว่าเป็นกรรม เช่นถูกไฟไหม้หรือถูกเสียหายต่าง ๆ

เรื่องของกรรมที่หมายถึงกรรมเก่า เป็นแรงดันที่สำคัญ

อย่างหนึ่ง กรรมเก่าที่ทำไว้ไม่ดีย่อมเป็นแรงดันให้พบผลที่ไม่ดี กรรมเก่าที่ทำไว้ดีเป็นแรงดันให้พบผลที่ดี แต่ยังมีแรงดันอีกอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือต้านทาน คือกรรมใหม่ที่ทำในปัจจุบัน ถ้ากรรมปัจจุบันไม่ดีเป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมดีเก่า ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดีด้วยกัน ถ้ากรรมปัจจุบันดี ก็เป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดี ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ดีด้วยกัน ความที่จะโต้กันหรือส่งเสริมกันได้เพียงไร นั้นขึ้นอยู่แก่ระดับของกำลังที่แรงหรืออ่อนกว่ากันเพียงไร

คติทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า *"บาปกรรมที่บุคคลใดทำไว้แล้ว บุคคลนั้นย่อมละได้ด้วยกุศล"* ฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธาในกรรมหรือในบุญบาป จึงทำกรรมที่ดีอยู่เสมอ และมีจิตใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ เพราะได้เห็นแล้วว่าบุญช่วยได้จริงและช่วยได้ทันเวลา ผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กันเป็นเครื่องพิสูจน์ ความจริงเรื่องบุญบาปซึ่งจะเห็นกันได้ในชีวิตนี้

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิดบรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธ-ศาสนา จึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อยหรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อมทั้งวรรณ สุข พล ยิ่งขึ้น *ความเจริญอายุ วรรณ สุข พล เป็นพรที่ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนาเท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ* ฉะนั้น คนไทยเราส่วน

มากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาดูถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสารสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าได้ทำบุญแล้ว คำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที *ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือบุญ* ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า *"ท่านทั้งหลาย อย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข"* หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า *"ผู้ที่ได้ทำบุญไว้บันเทิงเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ได้ทำบาปไว้อับเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน"* อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบด้วยธรรมมีเมตตากรุณาเป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาคในการบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา

ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญาดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เร่าร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส

มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนที่หลงไปแล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้ายด้วยหลอกให้ตายใจและดีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสียเพราะเหตุนี้ คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า *"คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย"* ไม่อาจจะเห็นสัจจะคือความจริงตามธรรมของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไปย่อมเป็นการฟอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดขึ้นทุกที เหมือนอย่างการอาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย เมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่าความสุขที่บริสุทธิ์แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ้งถึงคุณพระทั้งสามว่า "**ความเกิดขึ้นของพระพุทธะทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุขจริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง**"

ผู้ที่มีจิตใจ กรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีบุญอันได้ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเองอย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้ และจะเจริญพร คือ อายุ วรรณ สุข พล ยิ่ง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตนและส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลก ได้เกิดขึ้น บางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึก ถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี้ยังอยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตูมตามอยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหยุดระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบ *ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั่นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ* ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือเหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงก็คือความดับ–เกิด หรือ ความเกิด–ดับ ของสิ่งทั้งหลาย นี้เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของคน หมายความว่า การที่คนทำขึ้น ไม่ใช่หมายความว่ากรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการที่ทำที่รู้ ๆ อยู่นี่แหละ เมื่อ

ก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรม ก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากคนนัก แต่มีผลถึงคนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลสซึ่งนับว่าอธรรม กับธรรมนั้น ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ไฉนจึงยังใช้กิเลสกันอยู่ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่า เมื่อเป็นสิ่งที่น่ามองเห็นกันง่ายดังนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธ-ศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คนอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมีวุ่นวายมีสงบสลับกันไป และมนุษย์เรานั้น แม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้าเป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างดีวิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึกได้สติขึ้น แม้จะหลังที่ตีกันมาพักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

จุดหมายของชีวิต

ชีวิตอันอุดม เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้ถึง ถ้าจะตั้งปัญหาว่าอะไรคือชีวิตอันอุดม ก็น่าจะต้องพิจารณากัน คำว่าอุดมแปลว่าสูงสุด ชีวิตอันอุดมคือชีวิตที่สูงสุด ผลที่ปรารถนาจะได้อย่างสูงสุดในชีวิตใช่ไหมเป็นชีวิตอันอุดม ถ้าถือเอาความปรารถนาเป็นเกณฑ์ดังนี้ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เกณฑ์จัดระดับชีวิตของพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะแต่ละคนย่อมมีความปรารถนาต่าง ๆ กัน ทั้งเพิ่มความปรารถนาขึ้นได้เสมอ จนถึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *"แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา (ความอยาก) ไม่มี"* เช่นบางคนอยากเรียนให้สำเร็จปริญญาขั้นนั้นขั้นนี้ บางคนอยากเป็นเศรษฐี บางคนอยากเป็นเจ้าเมือง อยากเป็นอธิบดี อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น แต่คนที่มีความ

อยากดังนี้ จะประสบความสำเร็จดังที่อยากได้สักกี่คน ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีจำนวนจำกัด จะเป็นด้วยกันทุกคนหาได้ไม่ บางทีคนที่ไม่ได้คิดปรารถนาว่าจะเป็นก็ได้เป็น บางคนคิดอยากและขวนขวายต่าง ๆ มากมายก็ไม่ได้เป็น ต้องไปเป็นอย่างที่ไม่อยากก็มีอยู่มาก

ฉะนั้น *ผลที่ได้ด้วยความอยากอันเป็นตัณหา จึงมิใช่เป็นเกณฑ์จัดว่าเป็นชีวิตอันอุดม* เช่นว่าเมื่อได้เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็เป็นอันได้ถึงขีดชีวิตอันอุดม ในทางโลกอาจจะเข้าใจกันเช่นนั้น เช่นที่พูดว่ากำลังรุ่งเรือง หมายถึงอยู่ในตำแหน่งสูง มีทรัพย์ มีบริวารมาก ก็ว่าชีวิตขึ้นถึงขีดสูง แต่ละคนย่อมมีขีดสูงสุดต่างกัน ขีดสูงสุดของผู้ใดก็เป็นชีวิตอันอุดมของผู้นั้น แต่ความขึ้นถึงขีดสูงสุดของชีวิตแบบนี้ ตามสายตาของท่านผู้รู้ย่อมว่าเป็นเหมือนอย่างความขึ้นของพลุหรือความขึ้นของปรอทคนเป็นไข้ คือเป็นของชั่วคราว บางทีในขณะที่ชะตาชีวิตขึ้นสูงนั้น กลับมีชีวิตไม่เป็นสุข ต้องเป็นทุกข์มากเสียอีก บางคนอาจจะไม่ต้องการตำแหน่งอะไรสูงนัก แต่อยากเรียนให้รู้มาก ๆ ให้สำเร็จชั้นสูง ๆ สิ่งอื่น ๆ ไม่สำคัญ แต่ความมีวิชาสูง (ทางโลก) จะหมายความว่ามีชีวิตสูงขึ้นด้วยหรือไม่

อันวิชาย่อมเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิตขึ้นอย่างหนึ่ง แต่จะต้องมีปัจจัยอื่นร่วมสนับสนุนอีกหลายอย่าง ดังจะเห็นตัวอย่างคนที่เรียนมามีวิชาสูง ๆ แต่รักษาตัวไม่รอด หรือรักษาตัว

ให้ดีตามสมควรไม่ได้ ทั้งไม่ได้รับความนับถือจากคนทั้งหลายก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ จึงได้ทรงวางเกณฑ์ของชีวิตไว้ว่าชีวิตมี ๓ อย่างก่อน คือ **ทุชีวิต** *ชีวิตชั่วร้าย* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ **โมฆชีวิต** *ชีวิตเปล่า* หมายถึงคนที่ปล่อยให้ชีวิตล่วงไปเปล่าปราศจากประโยชน์ และ **สุชีวิต** *ชีวิตดี* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ และชีวิตดีนี้นี่เอง เมื่อมีมาก ๆ ขึ้นจะกลายเป็นชีวิตอุดมในที่สุด

ชีวิตอันอุดมคือชีวิตอันสูงสุด ในแง่ของพระพุทธศาสนา คือชีวิตที่ดี อันเรียกว่าสุชีวิต หมายถึงความดีที่อาศัยชีวิตทำขึ้น ชีวิตของผู้ที่ทำดีจึงเรียกว่าชีวิตดี เมื่อทำดีมากชีวิตก็สูงขึ้นมาก ทำดีที่สุดชีวิตก็สูงสุด

ที่เรียกว่าชีวิตอุดมนั้น *องค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่าความดีในชีวิตมี ๔ ประการ คือ กรรม วิชา ศีล และ ธรรม* อธิบายสั้น ๆ **กรรม** คือการงานที่ทำ หมายถึงการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ **วิชา** คือความรู้ในศิลปวิทยา **ศีล** คือความประพฤติที่ดี **ธรรม** คือคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ชีวิตที่ดีจะต้องมีองคคุณทั้ง ๔ ประการนี้ ชีวิตจะสูงขึ้นเพียงไร ก็สุดแต่องคคุณทั้ง ๔ นี้จะสูงขึ้นเท่าไร

นึกดูถึงบุคคลในโลกที่คนเป็นอันมากรู้จัก เรียกว่าคนมีชื่อเสียง ลองตรวจดูว่าอะไรทำให้เขาเป็นคนสำคัญขึ้น ก็จะ

เห็นได้ว่า ข้อแรกก็คือ กรรม การงานที่เขาได้ทำให้ปรากฏ เป็นการงานที่สำคัญในทางดีก็ได้ ในทางเสียทางร้ายก็ได้ ในทางดีเช่นคนที่ได้ทำอะไรเป็นสิ่งเกื้อกูลมาก ในทางชั่วเช่น คนที่ทำอะไรที่เลวร้ายเป็นข้อฉกรรจ์ เหล่านี้เกี่ยวแก่กรรม ทั้งนั้น

ไม่ต้องคิดออกไปให้ไกลตัว คิดเข้ามาที่ตนเอง ก็จะเห็น ว่าการงานของตนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต คนเรา ทุกคนจะเป็นอะไรขึ้นมาก็เพราะการงานของตน เช่น จะเป็น ชาวนาก็เพราะทำนา กสิกรรมเป็นการงานของตนของผู้ที่ เป็นชาวนา จะเป็นพ่อค้าก็เพราะทำพาณิชยการคือการค้า จะเป็นหมอก็เพราะประกอบเวชกรรม จะเป็นนักเรียนนักศึกษา ก็เพราะทำการเรียนการศึกษา จะเป็นโจรก็เพราะทำโจรกรรม ดังนี้เป็นต้น

กรรมทั้งปวงนี้ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมเกิดจากการทำ อยู่ เฉย ๆ จะเป็นกรรมอะไรขึ้นมาหาได้ไม่ จะเป็นกรรมชั่วก็ เพราะทำ อยู่เฉย ๆ กรรมชั่วไม่เกิดขึ้นมาเองได้ แต่ทำกรรมชั่ว อาจรู้สึกว่าทำได้ง่าย เพราะมักมีความอยากจะทำ มีแรงกระตุ้น ให้ทำ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *"กรรมชั่วคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก"*

ฉะนั้น *ใครที่รู้สึกตนว่าทำชั่วได้ง่าย ก็ต้องเข้าใจว่า ตนเองยังเป็นคนชั่วอยู่ในเรื่องนั้น ถ้าตนเองเป็นคนดีขึ้นแล้ว*

จะทำชั่วในเรื่องนั้นได้ยากหรือทำไม่ได้เอาทีเดียว ชีวิตชั่วย่อมเกิดจากการทำชั่วนี่แหละ

ส่วนกรรมดีก็เหมือนกัน อยู่เฉย ๆ จะเกิดเป็นกรรมดีขึ้นมาเองหาได้ไม่ แต่อาจรู้สึกว่าทำกรรมดียาก จะต้องใช้ความตั้งใจความเพียรมาก แม้ในเรื่องของกรรมดี พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า *"กรรมดีคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก"*

ฉะนั้น ใครที่ทำดียากในข้อใด ก็พึงทราบว่าตนเองยังไม่ดีพอ ต้องส่งเสริมตนเองให้ดีขึ้นอีกด้วยความพากเพียรทำกรรมดีนี่แหละ *ถ้าเกียจคร้านไม่ทำกรรมดีอะไร ถึงจะไม่ทำกรรมชั่ว ชีวิตก็เป็นโมฆชีวิต คือชีวิตเปล่าประโยชน์ ค่าของชีวิตจึงมีได้ด้วยกรรมดี ทำกรรมดีมากค่าของชีวิตก็สูงมาก.*

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้

คำว่า *กรรมเก่ากรรมใหม่* นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่ง

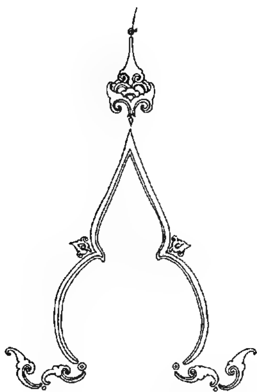
ทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่

ความมีชีวิตดีหรือชั่วย่อมขึ้นอยู่แก่กรรมที่ทำแล้วนี้ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ความขึ้นหรือลงแห่งชีวิตย่อมแล้วแต่กรรม แต่ก็อาจจะกล่าวว่าย่อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้ทำกรรมเป็นเจ้าของกรรม สามารถที่จะละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรมได้ คือสร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่เสมอ เมื่อกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็นอโหสิ-กรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้น ย่อมขึ้นอยู่แก่จิตใจเป็นประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็นบุญกุศล ตลอดถึงเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์และความดับทุกข์ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา ญาณ เฉพาะคำว่าวิชาหมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึงวิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่าเรียนวิชานั้นวิชานี้ก็ได้ ในที่นี้หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็นความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึงตัวความรู้โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า กรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัยวิชา ถ้าขาดวิชาเสียจะทำกรรมอะไรหาได้ไม่ คือจะต้องมีวิชาความรู้จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบกสิกรรมก็ต้องเรียนวิชาทางกสิกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือทนายความก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนี้เป็นต้น นี้เป็นวิชาความรู้ทั่วไป วิชาอีกอย่างหนึ่ง คือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฏฐิดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศล-กรรมด้วยกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ **วิชาละอกุศลธรรมและวิชาละความทุกข์ใจนี้ เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมท้น แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก.**

ความเข้าใจเรื่องจิต

จิตคืออะไร ?

จิตวิทยา คือความรู้เรื่องจิตทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องควรศึกษาให้รู้ เพราะการปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมเนื่องด้วยจิตเป็นข้อสำคัญ พระพุทธวจนะที่สั่งสอนเกี่ยวกับจิตเป็นส่วนใหญ่ จึงจะได้กล่าวถึงเรื่องจิต จากคำสอนในพระพุทธศาสนาไปโดยลำดับ

จิตกับกายเป็นของมีอยู่เป็นคู่กันแก่ทุก ๆ คนตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดมาจนตาย **จิต** หมายถึงสิ่งที่เรียกกันว่าจิตใจของทุก ๆ คน **กาย** ก็หมายถึงร่างกายนี้ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ที่จะมองเห็นได้ด้วยตาเป็นต้น จึงได้มีความเห็นในปัญหาว่าจิตคืออะไร อยู่ที่ไหน กันต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เก่าก่อนมาจนถึงปัจจุบัน เช่นว่า จิต เป็นธรรมชาติที่ให้สำเร็จความคิดนึก เป็นความคิดนึก เป็นธาตุรู้ เป็นที่ก่อเก็บกิเลส

กรรมต่าง ๆ จนถึงว่าเป็นอาการของมันสมอง ส่วนที่เกี่ยวแก่ที่อยู่ก็มีความเห็นเช่นว่า จิตอาศัยอยู่ที่หทัยคือเนื้อหัวใจที่เต้นสูบฉีดโลหิตอยู่นี้ อยู่ที่มันสมองเพราะเป็นงานของมันสมองนั่นเอง ถึงจะมีความเห็นและว่าตาง ๆ กันอย่างไร แต่ทุก ๆ คนก็คงรับรองตรงกันว่า *จิตใจมีอยู่จริง และย่อมรู้ว่าจิตนี้เป็นดวงชีวิตทีเดียว ดับจิตเสียเมื่อใด ชีวิตนี้ก็ดับเมื่อนั้น และร่างกายก็จะเน่าเปื่อยผุพังไปสิ้น เมื่อจิตดำรงอยู่ ชีวิตจึงดำรงอยู่ด้วย ร่างกายนี้จึงคุมอยู่และปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้* เช่นตามองเห็นหูฟังได้ยิน คือ ประสาทต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตนได้ คนจึงนึกคิดอะไรได้ รู้อะไรได้ทางประสาททั้งปวง แต่ถ้าร่างกายบกพร่องเสียหาย จิตก็ประสบความขัดข้องเหมือนกัน เช่น ถ้าตาบอดหูหนวกเสีย จิตก็ออกมาเห็นมาฟังรู้อะไรทางประสาทที่เสียไปนั้นมิได้ ถ้าร่างกายส่วนกายประสาทเสีย เช่น เป็นอัมพาตไป หรือถูกฉีดยาชาก็เช่นเดียวกัน ถ้าถูกกระทบอย่างแรง เช่น ประสบอุบัติเหตุถึงวิสัญญีภาพสลบไป ก็คือร่างกายเกิดขัดข้อง จิตจึงขัดข้องที่จะแสดงความรู้อะไรออกมาทางกายในขณะนั้น ถ้าร่างกายชำรุดอย่างมาก จนถึงที่เรียกว่าแตกทำลาย จิตก็ต้องดับ หรือออกจากร่างที่แตกทำลายนั้น สุดแต่จะเห็นกันว่ากัน เพราะจิตไม่ใช่เป็นวัตถุดังกล่าวข้างต้น จึงได้มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องทั้งปวงที่เกี่ยวแก่จิต ถ้าเป็นวัตถุก็คงจะไม่เกิดปัญหาเช่นนี้ สิ่งที่

เรียกว่าเป็นวัตถุนั้น คือเป็นรูปที่มองเห็นได้ด้วยตาเป็นเสียงที่ฟังได้ด้วยหู เป็นกลิ่นที่สูดดมได้ด้วยจมูก เป็นรสที่ลิ้มได้ด้วยลิ้น เป็นสิ่งถูกต้องที่ถูกต้องได้ด้วยกาย

จิตไม่ใช่เป็นวัตถุดังนี้ก็จริง แต่ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยแน่นอนในทุก ๆ คน ทุกคนต่างมีสิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้อยู่ด้วยกัน ถ้าจะลองตั้งปัญหาว่ารู้ได้อย่างไรว่ามี เพราะไม่ใช่วัตถุ ก็ตอบได้ว่ารู้ด้วยจิตนี้เอง ทุกคนมีจิตที่ไม่ใช่วัตถุอยู่ในตนแล้ว จึงรู้จิตของตนได้ด้วยจิตนี้แหละ ถ้าไม่มีจิตอยู่ในตัวนั่นแหละ จึงจะรู้ไม่ได้ และรู้ไม่ได้ทุกอย่าง.

ในพระธรรมบท ซึ่งเป็นพระพุทธวจนะ ได้กล่าวไว้ว่า *จิต ไม่มีสรีระหรือไม่ใช่สรีระ (อสรีร) มีคูหาเป็นที่อาศัย (คุหาสย) เที่ยวไปไกล เที่ยวไปผู้เดียวหรือดวงเดียว* ตามลักษณะดังนี้ จิตจึงมิใช่มันสมองซึ่งเป็นสรีระ และคำว่า คูหาในคำสามัญแปลว่าถ้ำ เช่น ถ้ำของภูเขา แต่ในเรื่องจิตนี้ พระอาจารย์ผู้กล่าวอธิบายได้กล่าวอธิบายไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าคือกายนี้ จึงให้คำแปลโดยความว่ามีกายนี้เป็นที่อาศัย ซึ่งไม่ผิดแน่แบบคำว่ากำปั้นทุบดิน แต่ในคัมภีร์อธิบายอื่น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อธิบายอภิธรรม ได้ระบุหทัยวัตถุคือเนื้อหทัยที่เต้นสูบฉีดโลหิตอยู่นี้ว่า เป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณธาตุอันหมายถึงจิต ตามอธิบายนี้ จิตจึงอาศัยอยู่ที่หทัยวัตถุ มาถึงสมัยปัจจุบัน แพทย์ผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจของคนได้สำเร็จแล้ว

คือตัดเนื้อหัวใจของคนไข้ออก นำเอาเนื้อหัวใจของคนที่ตายแล้วมาเปลี่ยนให้ จึงเกิดปัญหาขึ้นถึงจิตของคนไข้ว่าจะพลอยถูกตัดออกไปหรือไม่ถ้าจิตอาศัยอยู่กับเนื้อหนังดังกล่าวนั้น และจะมีจิตอะไรของใครมาแทน จะว่าจิตของคนตายที่เป็นเจ้าของเนื้อหัวใจที่ถูกนำมาเปลี่ยนให้ก็คงไม่ได้ เพราะคนนั้นตายไปแล้ว อันหมายถึงว่าดับจิตไปแล้ว (เรียกเต็มว่าดับจิตตสังขาร) แต่ผลที่ปรากฏ คนไข้ที่ถูกเปลี่ยนเนื้อหัวใจแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีจิตของตนอย่างเก่านั้นเอง ไม่ได้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น จึงน่าจะต้องคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จิตอาศัยอยู่ที่ไหน

เรื่องนี้ไม่น่าจะต้องไปคิดให้มากไปถึงไหน คิดถึงที่คำนี้เพียงคำเดียวก็พอ คือคำว่ามีคูหาเป็นที่อาศัยดังกล่าว ว่าคูหานั้นคือกายนี้ ก็ยุติปัญหานี้ลงได้ เพราะไม่มีโอกาสผิดแน่ แต่คนเรานั้นไม่ค่อยจะชอบยุติเรื่องอย่างกว้าง ๆ แม้ไม่ผิดเสมอไปยังอยากที่จะค้นหาอีกว่าอยู่ที่ส่วนไหนของกายกันแน่ จึงลองจับศัพท์ขึ้นมาวิจารณ์กันก่อนว่า *คูหาหรือถ้ำในความหมายทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นโพรง มีเพดานโค้งไปตามธรรมชาติ ลองค้นหาดูในร่างกายของคนว่าส่วนไหนมีลักษณะดังนั้นน่าจะได้พบในที่สองแห่งคือกะโหลกศีรษะ และส่วนหน้าอก* ที่ประกอบด้วยกระดูกซี่โครงและกระดูกสันหลัง ส่วนหลังนี้มีลักษณะเป็นโพรงเหมือนกัน ซึ่งมีเนื้อหัวใจปอดตับเป็นต้นรวมอยู่ในโพรงแห่งกระดูกหลายชิ้นนี้ แต่ไม่เหมือนส่วนแรก

คือกะโหลกศีรษะ ซึ่งมีลักษณะเป็นคูหามากกว่า ทั้งที่เป็นที่อาศัยของมันสมองซึ่งเป็นส่วนสำคัญเกี่ยวแก่ความรู้ความคิดความจำต่าง ๆ ตามที่ศึกษาทราบกันในปัจจุบัน *จึงน่าจะต้องตั้งฐานแห่งความคิดขึ้นใหม่ว่า หรือจิตจะอาศัยอยู่ในคูหาส่วนนี้คืออาศัยอยู่ที่มันสมองในกะโหลกศีรษะนี้.*

ในอาการของร่างกายที่จำแนกออกเพื่อพิจารณาทางกรรมฐาน เดิมจำแนกไว้ ๓๑ ไม่มีมันสมอง อาการเหล่านี้ท่านสันนิษฐานว่า คงได้จากตำราแพทย์ในสมัยโบราณ แพทย์ในสมัยนั้นคงจะได้เห็นมันสมองในกะโหลกศีรษะแล้ว แต่น่าจะยังไม่รู้ลักษณะหน้าที่พิเศษของมันสมอง จึงจัดรวมไว้ในอาการข้อหนึ่งใน ๓๑ ข้อเหล่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นข้อเยื่อในกระดูก ต่อมาจึงได้แยกมันสมองออกเป็นข้อหนึ่งต่างหาก เรียงอันดับต่อจากเยื่อในกระดูก จึงเป็นอาการ ๓๒ ถ้าจิตมีคูหานี้เป็นที่อยู่อาศัยคืออาศัยอยู่กับมันสมอง ก็จะแก้ปัญหาเรื่องการผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจได้ง่ายเข้า และเรื่องการผ่าตัดต่อไปนี้จะสนับสนุนในข้อนี้อีก คือได้มีข่าวพร้อมทั้งภาพในหนังสือพิมพ์ไลฟ์ (LIFE) เมื่อหลายปีมาแล้วว่า

นายแพทย์รัสเซียได้ตัดศีรษะสุนัขตัวหนึ่งมาต่อเข้ากับสุนัขอีกตัวหนึ่ง เป็นสุนัขตัวเดียวแต่มีสองศีรษะ มีชีวิตอยู่ได้นานเท่าไรจำไม่ถนัด ศีรษะสุนัขตัวเดิมแสดงอาการของตนอย่างหนึ่ง ศีรษะสุนัขที่มาต่อเข้าใหม่แสดงอาการของตนอีก

อย่างหนึ่ง คือต่างแสดงเหมือนอย่างเป็นสุนัขสองตัว แสดงว่าจิตใจของสุนัขได้มากับศีรษะ เพราะว่าอยู่ที่ศีรษะ มิได้อยู่ที่หัวใจที่เต้นอยู่นั้น และในบัดนี้ได้เกิดมีปัญหาว่า *คนเราจะตายจริงเมื่อไร ได้ยินว่าแพทย์หมู่หนึ่งลงความเห็นว่า ไม่ใช่เมื่อหัวใจหยุดเต้น แต่เมื่อสมองหยุดทำงาน* ความเห็นของคนโดยมากตั้งแต่โบราณกาลมา น่าจะว่าตายเมื่อหยุดลมหายใจ หรือดับลม ถือว่าลมหายใจเป็นตัวชีวิต ดังคำว่า ปาโณ หรือ ปาณ แปลว่า สัตว์มีชีวิต คือมีปราณหรือลมหายใจนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อดับลมปราณ ก็เป็นการดับชีวิตไปด้วย

แต่เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในธรรมบางหมวด ที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาว่า ทางพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ว่าชื่อว่าตายแน่เมื่อไร ในหมวดสังขาร ๓ คือ **กายสังขาร** (เครื่องปรุงกาย) ได้แก่ลมหายใจเข้าออก เพราะปรุงกายให้ดำรงชีวิต ให้เกิดเวทนา **วจีสังขาร** (เครื่องปรุงวจีคือวาจา) ได้แก่ วิตก-วิจาร เพราะเป็นเครื่องปรุงให้พูด **จิตตสังขาร** (เครื่องปรุงจิต) ได้แก่ สัญญาเวทนา เพราะเป็นเครื่องปรุงจิตให้คิดไป ท่านแสดงว่า *เมื่อคนจะตายวจีสังขารดับไปก่อน คือดับวิตกวิจารที่จะพูด ต่อจากนั้นดับกายสังขารคือลมหายใจเข้าออก แล้วจึงดับจิตตสังขารคือสัญญาเวทนาเป็นที่สุด* ตามลำดับนี้ ดับจิตสังขารจึงตาย เมื่อจิตอาศัยอยู่กับมันสมอง ดับจิตตสังขารกล่าวได้ว่าดับมันสมอง คือมันสมองหยุดทำงาน และในอภิธรรม

แสดงยกจิตเป็นข้อสำคัญสำหรับในเวลาตาย คือจุติจิต จึงอยู่ในระดับเดียวกันกับเหตุผลที่กล่าวมานั้น *รวมความว่าจะตายแน่ต่อเมื่อดับจิตตสังขาร หรือถึงจุติจิต จะตรงกับที่เรียกว่าสมองหยุดทำงานก็ได้กระมัง* เพราะยากที่จะรู้เรื่องจิตกับมันสมองเช่นเดียวกับยากที่จะรู้ว่าสมองหยุดทำงานเมื่อไร.

เรื่องจิตกับมันสมอง เมื่อดูตามลักษณะที่แสดงไว้ในธรรมบทว่า จิตไม่ใช่หรือไม่มีสรีระ ก็กล่าวได้ว่าจิตไม่ใช่มันสมอง หรือไม่ใช่อาการของมันสมอง เพราะมันสมองเป็นสรีระอย่างหนึ่ง

คราวนี้มาลองคิดดูเอาเอง ถึงลักษณะหลายอย่างที่แตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้ คือ อาการ อาหาร โรค เป็นต้น อาการของจิตใจ เช่น เบิกบาน ผ่องใส เศร้าหมอง อาการของมันสมอง เช่น แจ่มใส ปวดมึน อาการเหล่านี้บางทีขัดกัน เช่น บางคราวใจแจ่มใสอยากจะทำงานต่อไป แต่สมองปวดมึน บางคราวสมองโปร่ง แต่ใจท้อแท้ไม่มีกำลังจะทำ *แม้อาการดังกล่าวนี้แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน*

อาหารก็เหมือนกัน อาหารของจิตใจคืออารมณ์ ได้แก่เรื่องที่จิตคิด ที่จิตดำริ ที่จิตครุ่นคิดถึงต่าง ๆ อันส่งเสริมกำลังให้แก่จิต อาหารของมันสมอง ได้แก่ อาหารของร่างกายที่บริโภคอยู่โดยปกติ บางคราวร่างกายได้รับอาหารเพียงพอซึ่งหมายความว่าสมองได้รับบำรุงด้วยอาหาร มีกำลังเรี่ยวแรง

ที่จะใช้ทำงานได้ แต่จิตใจขาดอาหารคือขาดเรื่องเป็นเครื่องบำรุงใจให้มีกำลัง บางคราวจิตใจไม่ขาดเรื่องบำรุงใจ เป็นจิตใจที่มีกำลัง แต่สมองขาดอาหารอ่อนเพลียไม่มีกำลังที่จะทำงาน *แม้เรื่องอาหารดังกล่าวนี้ ก็แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน*

โรคก็เช่นเดียวกัน คือต่างกันอีก เช่น โรคของจิตใจคือกิเลส ได้แก่ เครื่องเศร้าหมองของจิตใจต่าง ๆ เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล ส่วนโรคของสมองคือความเจ็บป่วยทางสมอง จนถึงเป็นผู้เสียจริต นับว่าเป็นโรคทางร่างกายนั่นเอง เมื่อโรคต่างกันดังนี้ สมุฏฐานของโรคก็ต่างกัน อารมณ์เป็นสมุฏฐานของโรคทางจิต กล่าวตามโวหารทางศาสนาว่า อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ก็เป็นสมุฏฐานแห่งโรคทางจิต คือความโลภเป็นต้น ส่วนสมุฏฐานของโรคทางสมองนั้น ก็มีดังที่กล่าวไว้ในตำราแพทย์ คนเป็นบ้าเกี่ยวแก่ความวิปริตของประสาทสมอง บางคนเรียกว่าโรคจิตเรียกดังนี้ไม่ถูก ควรเรียกว่าโรคสมองถูกกว่า *โรคจิตตามความหมายในอริยวินัยของพระพุทธเจ้า พึงหมายถึงกิเลสคนมีกิเลสชื่อว่าเป็นโรคจิตด้วยกันทั้งนั้น* โรคสมองเยียวยาแก้ไขด้วยยาของแพทย์ โรคจิตเยียวยาด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรมจึงเป็นยาแก้โรคจิต และพระพุทธเจ้าจึงทรงชื่อว่าเป็นแพทย์ผู้รักษาคนเป็นโรคนี้ให้หายได้อย่างเด็ดขาด *แม้*

เรื่องโรค สมุฏฐานของโรค ยาแก้โรค ตลอดถึงแพทย์ผู้รักษาที่ต่างกันดังกล่าว ก็แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

ข้อที่จิตและมันสมองต่างกันดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่า ทั้งสองนี้ไม่ต้องอาศัยกัน ไม่ต้องเนื่องกัน เพราะต้องอาศัยกันเนื่องกันอยู่มาก อาการ อาหาร และโรคของอย่างหนึ่งอาจเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้อีกอย่างหนึ่งเกิดความกระทบกระเทือนขึ้นได้ด้วย เช่น ความโลภ ความโกรธเกิดขึ้นรุนแรง แม้เป็นโรคทางจิต แต่ก็ทำให้ร่างกายเกิดเป็นโรคทางกายขึ้นได้

จิตกับกายต้องอาศัยกัน

ในการศึกษาเพื่อทราบเรื่องจิตวิทยานี้ นอกจากควรทราบเรื่องกายและจิตตามคติทางพระพุทธศาสนาว่าอาศัยกัน แต่ว่าต่างกันอย่างไร กล่าวโดยเฉพาะจิตมีลักษณะอย่างไรแล้ว ก็พึงทราบอีกว่า ข้อที่ว่าอาศัยกันนั้นคือความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง ซึ่งเป็นความหมายรวม กับความหมายแยก คือ กายอาศัยจิต และจิตอาศัยกาย ตามความหมายรวม ความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่างเป็นเหตุให้มีความเป็นบุรุษบุคคล คือที่เรียกว่าเป็นบุคคล หรือเป็นคน คนเรานี้ ต้องมีกายและจิตอาศัยกันอยู่ ถ้ามีแต่กายปราศจากจิต ความเป็นบุคคลก็สิ้นไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (ในธาตุวิภังคสูตร) ว่า *บุรุษนี้มีธาตุ ๖ คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) อากาศธาตุ (ธาตุอากาศคือ*

ช่องว่าง) วิญญาณธาตุ (ธาตุรู้) ดังนี้ เมื่อจะจัดสรุปเข้าในกาย และจิต ธาตุ ๕ ข้างต้นเป็นกาย ธาตุที่ ๖ เป็นจิตหรือเป็นอาการของจิต เป็นเรื่องของจิต ในธาตุ ๕ ข้างต้นนั้น ธาตุ ๔ ข้างต้นเป็นวัตถุ ส่วนธาตุที่ ๕ ที่หมายถึงช่องว่างในกายนี้ ถ้าหมายถึงช่องว่างจริง ๆ ซึ่งไม่มีอะไร เป็นความว่าง (space) ก็ไม่ใช่เป็นวัตถุ ถ้าหมายถึงสิ่งละเอียดมองไม่เห็นที่มีอยู่ในช่องว่างนั้น เช่น ที่เรียกว่าออกซิเจน ไฮโดรเจน (ที่ในคำพูดภาษาไทยเรียกกันว่า อากาศอย่างหนึ่ง ๆ เหมือนกัน) ก็เป็นวัตถุละเอียดอย่างหนึ่ง ตามรูปศัพท์ *อากาส* แปลว่าที่ที่ไถหรือขีดมีรอยไม่ได้ เพราะเป็นที่ว่าง ดังที่มีพระพุทธภาษิตว่า "รอยเท้าไม่มีในอากาศ" ตรงกันข้ามกับคำว่า *โอกาส* ที่แปลว่า ที่ที่ไถหรือขีดให้มีรอยได้ อันหมายถึงพื้นพิภพเป็นต้น ทั้งสองคำนี้มาจากธาตุศัพท์เดียวกันกับคำว่า *กสิ* ในคำว่ากสิกรรม *กสิ* แปลว่า การไถ หมายถึงการทำนา ตามอรรถคือความหมาย อากาศที่กล่าวถึงในธาตุ ๖ นี้ หมายถึงช่องว่างในกายนี้ตามกล่าวแล้ว ดังที่ยกแสดงในพระสูตรนั้นว่า ช่องที่เนื้อและที่เลือดไม่สัมผัสกัน เช่น ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องที่อาหารที่กลืนเข้าไป ช่องที่อาหารเก่าออกไปภายล่าง ผู้ศึกษาวิชาสรีรวิทยาในปัจจุบันนี้บางคนกล่าวว่า ในร่างกายนี้มีช่องว่างใหญ่เล็กอยู่มากมาย เมื่อดูด้วยกล้องขยายอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นร่างกายนี้มีช่องเป็นโพรงไปทั่ว และกล่าวว่าเมื่อยุบรวมส่วนที่เป็นเนื้อ

เข้าทั้งหมดไม่ให้มีช่องว่างหรือโพรงเหลืออยู่เลยแล้ว จะเหลือก้อนเล็กนิดเดียว ฉะนั้น อากาศธาตุจึงหมายถึงช่องว่างดังกล่าว เรียกว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง เพราะเป็นส่วนประกอบอยู่ในกายนี้ ทำให้กายนี้ดำรงสภาพอยู่อย่างปกตินี้ได้ ไม่ยุบรวมตัวกันเป็นก้อนเล็ก ๆ ดังกล่าวนั้น.

ร่างกายของคนเรานี้ เมื่อส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์ หรือด้วยอะไรที่ละเอียดกว่านั้น จะได้พบช่องว่างพรุนไปหมดทั้งตัว ส่วนที่ไม่ใช่ช่องว่างก็คงเป็นสิ่งที่เรียกว่า ธาตุดินบ้าง ธาตุน้ำบ้าง ธาตุไฟบ้าง ธาตุลมบ้าง ประกอบกันอยู่ ปรากฏเป็นร่างที่น่าจะเป็นอย่างแมงกะพรุนหรือร่างแหนั้นแหละ แต่เพราะสายตาปกติของคนเราเห็นได้อย่างหยาบไม่ละเอียด จึงมองเห็นเป็นร่างที่เรียบร้อย แต่ถึงเช่นนั้นที่คุมเป็นร่างอยู่ได้ก็เพราะมีจิตใจรวมอยู่ด้วย คือส่วนร่างนั้นเป็นกาย ซึ่งจะไม่มีความรู้สึกอะไรเลยถ้าไม่มีจิตใจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าร่างกายไม่คุมกันอยู่ ต้องแตกทำลาย เหมือนอย่างผู้ที่ต้องประสบอุบัติ-เหตุ เช่นถูกรถยนต์ทับร่างกายย่อยยับ จิตใจก็อยู่ไม่ได้ เพราะจิตก็ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่สถิต ตกว่าทั้งสองต้องมีอยู่ด้วยกัน ความเป็นบุคคลหรือสภาพเป็นบุคคลจึงมีอยู่ ความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง หรือจะเรียกว่าเอกีภาพ หรือสามัคคีภาพ ของทั้งสองอย่างหมดไปเมื่อใด สภาพเป็นบุคคลก็สิ้นไปเมื่อนั้น ดังที่เรียกว่าความตาย

ปัญหาว่า *ความตายมีเมื่อไร* ได้ทราบว่าทางการแพทย์ปัจจุบันได้มีความเห็นว่ามีเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่โดยสิ้นเชิง ดังที่มีข่าวว่า คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการหมดหน้าที่ของคลื่นสมองมนุษย์ เพื่อกำหนดจุดเริ่มต้นของความตายที่แท้จริง ได้เปิดเผยผลสรุป โดยให้หลักเกณฑ์ไว้ว่า ๑. *สมองจะต้องหยุดทำงานโดยสิ้นเชิง* ๒. *การหยุดงานของสมองนั้นจะต้องเป็นลักษณะที่สมองหมดหน้าที่โดยไม่มีทางคืนกลับมาทำงานได้อีก* ๓. *หน้าที่ของสมองต้องพิจารณาทั้งสมองซีกหน้าและสมองส่วนล่าง* ๔. *คลื่นสมองจะเป็นเครื่องกำหนดว่าสมองยังทำหน้าที่อยู่หรือไม่* ทั้งนี้โดยพิจารณาจากคลื่นสมองจากทุกส่วนสมอง ในข่าวนี้ยังแจ้งด้วยว่า การชี้ขาดว่าหน้าที่ของสมองสิ้นสุดแล้วหรือไม่นั้นเป็นการยาก โดยเฉพาะการจะวินิจฉัยคลื่นสมองของสมองส่วนล่าง

เรื่องความตายมีเมื่อไรนี้ ได้มีแสดงไว้ในพระพุทธศาสนาในเรื่องสังขาร ๓ นั้นแล้ว คือ ดับวจีสังขาร เครื่องปรุงวาจา อันหมายถึงวิตกวิจารก่อน ต่อไปดับกายสังขาร เครื่องปรุงกาย อันหมายถึงลมอัสสาสะปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) แล้วจึงดับจิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต อันหมายถึงสัญญาเวทนาเป็นอันถึงจิตดวงที่สุด เรียกในอภิธรรมว่าจุติจิต เป็นจุดถึงความตายที่แท้จริง หลักเกณฑ์เรื่องความตายทางพระพุทธศาสนานี้ แม้แสดงในทางจิตเป็นสำคัญ แต่ก็ต้องอาศัยกาย

ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น และอวัยวะของกายส่วนที่จิตต้องอาศัยสำคัญที่สุดก็คือสมอง ฉะนั้น สัญญาเวทนาซึ่งเป็นอาการของจิตก็ต้องอาศัยสมอง แต่สมองส่วนไหนเป็นที่อาศัยของสัญญาเวทนา และจิตกับสมองส่วนนั้นหรือทุกส่วนต่างอาศัยกันอย่างไร จะหยุดอาศัยกันอย่างไร เมื่อไร เป็นปัญหาที่จะต้องศึกษากันตอไป เรียกได้ว่าเป็นข้อยากที่จะรู้

คนเรามีกายและจิตอาศัยกันอยู่ จะกล่าวว่ากายก็ต้องอาศัยจิต หรือจิตก็ต้องอาศัยกายดังนี้ก็ได้ ลองคิดว่ากายต้องอาศัยจิตอย่างไรก่อน *กายหมายถึงรูปกาย แบ่งออกตามอภิธรรมเป็น ๒ อย่าง คือ มหาภูตรูป และอุปาทายรูป* อธิบายง่าย ๆ ว่า ในรูปกายนี้ เมื่อดูรวม ๆ โดยเป็นหมวดใหญ่ ๆ ก็แบ่งออกได้เป็น ๔ หมวด คือ หมวดแห่งส่วนที่แข้นแข็ง เรียกว่า ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) หมวดที่เอิบอาบเหลว เรียกว่า อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) หมวดที่อบอุ่นเรียกว่า เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ส่วนที่พัดไหว เรียกว่า วาโยธาตุ (ธาตุลม) รูปที่จัดหมวดโดยวิธีนี้เรียกว่า *มหาภูตรูป แปลว่า รูปที่เป็นส่วนใหญ่*

คำว่า *ภูต* ไทยเราเรียกควบกับผีว่าภูตผีปีศาจก็มี จึงมักเข้าใจกันว่าผี แต่ตามความหมายในธรรมโดยทั่วไปหมายถึงสัตวโลกที่เกิดมานี้ทุกจำพวก แปลตามศัพท์ว่า ผู้เป็นแล้ว หมายถึงมีภพชาติแล้ว ไม่ว่าจะเป็นภพชาติอะไร เมื่อได้ภพชาติขึ้นแล้วก็เรียกว่าภูตได้ เช่น *มนุษย์ทุกคนผู้เกิดมาแล้ว เรียกว่า*

ภูต สัตว์ดิรัจฉานทุกอย่างแม้มดดำมดแดงเกิดมาเป็นมดแล้วก็เป็นภูต ถึงจะเกิดเป็นเทพ หรือเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็เป็นภูตอย่างหนึ่ง ๆ แต่มีอีกคำหนึ่งว่า *สัมภเวสี* แปลว่าผู้แสวงหาสมภพคือที่เกิด หมายถึงผู้ที่ยังไม่มีภพชาติที่แน่นอน ยังเร่ร่อนอยู่ จึงยังไม่เรียกว่าภูต พูดตามปากตลาดว่าวิญญาณที่เร่ร่อน อาจจะปรากฏแก่ญาติเป็นต้น ดังที่เรียกว่าผีในขณะที่สิ้นชีวิตไปจากโลกนี้ไม่นานนัก ยังเร่ร่อนอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ในขณะดังกล่าวนี้เรียกสัมภเวสี ครั้นได้ภพชาติที่แน่นอนแล้วก็เป็นภูต แต่บางอาจารย์อธิบายต่างออกไปว่า *สัมภเวสี* ได้แก่ คนสัตว์ทั่ว ๆ ไปที่ต้องเกิดอีก เพราะยังต้องแสวงหาภพชาติกันต่อไป ส่วนภูตได้แก่พระอรหันต์ อธิบายนี้ไม่ค่อยใช้อธิบายกัน มักใช้ตามที่กล่าวมาข้างต้น

มหาภูต หมายถึงรูปส่วนที่เป็นใหญ่ อาจหมายถึงว่าเป็นไม่ใช่ตายก็ได้ เพราะแม้รูปที่เป็นส่วนใหญ่นั้นก็เป็นรูปที่เป็นคือไม่ใช่ตาย ด้วยเหตุที่มีจิตอยู่

ส่วน *อุปาทายรูป* แปลว่า "รูปอาศัย" คืออาศัยอยู่กับรูปส่วนใหญ่นั้นเอง พูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ เมื่อดูแยกแยะออกไปในมหาภูตรูปนั้น ก็อาจจำแนกเป็นรูปย่อย ๆ ออกไปในลักษณะต่าง ๆ ได้อีกมาก เช่น ปสาทรูป (รูปคือประสาท) ๕ ได้แก่ จักขุ (ประสาทตา) โสตะ (ประสาทหู) ฆานะ (ประสาทจมูก) ชิวหา (ประสาทลิ้น) กาย (ประสาทกาย) เป็นต้น แม้รูป

เหล่านี้ก็เป็นรูปเป็น ไม่ใช่ตาย เพราะอาศัยจิตเช่นเดียวกัน

ตกว่ารูปกายทั้งหมดต้องอาศัยจิตจึงเป็นรูปเป็นอยู่ได้ แม้โดยปกติจะรู้สึกเหมือนอย่างทำหน้าที่ของตนอย่างอิสระก็ตาม เช่น หัวใจสูบฉีดโลหิต ถึงดังนั้น ถ้าไม่มีจิต หัวใจก็ต้องหยุดเต้น และเมื่อว่าถึงกรรมที่ทำอาศัยรูปเหล่านี้ ก็ต้องอาศัยจิตที่บังเกิดมีเจตนา (ความจงใจ) ขึ้นก่อน จึงจะทำกรรมซึ่งต้องใช้รูปกายนั่นเอง กล่าวได้ว่า จิตเป็นผู้ใช้เหมือนนาย กายเหมือนบ่าว

จิตนำโลก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"โลกอันจิตย่อมนำไป"* แต่จิตแม้จะเป็นผู้นำโลก ก็ต้องอาศัยกายนี้เป็นเรือนอยู่และเป็นที่ทำงานต่าง ๆ เพราะจิตโดยปกติอาศัยอายตนะ (ที่ต่อ) ภายในรับอายตนะภายนอก อายตนะทั้งสองนี้มีเป็นคู่กัน คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ (สิ่งที่กายถูกต้อง) มนะ (ใจ) กับธรรม (คือเรื่องของรูปเสียงเป็นต้นที่ได้ประสบพบผ่านแล้วในอดีต) อายตนะที่คู่กันนี้ อันแรกเป็นภายใน อันหลังเป็นภายนอก เป็น ๖ คู่ ๑๒ ข้อ อายตนะภายในเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *"ทวาร"* (ประตู, ช่องทาง) เมื่อเรียกว่าทวาร ก็เรียกอายตนะภายนอกที่คู่กันว่า *"อารมณ์"* จึงเป็นทวาร ๖ อารมณ์ ๖ สำหรับอายตนะภายในนั้น ๕ ข้อแรกก็คือ ปสาท ๕ ซึ่งเป็นอุปาทายรูป (รูปอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป)

ส่วนข้อที่ ๖ ได้แก่ มนะ (ใจ) อธิบายกันมาแต่เก่าก่อนวาไม่ใช่รูป แต่มีปัญหาว่าเป็นอันเดียวกับจิตหรือไม่ ในคัมภีร์อธิบายแสดงว่าเป็นอันเดียวกันกับจิต แต่ในพระสูตรแสดงฐานะแห่งธรรมต่างกัน เช่น แสดงว่าอายตนะทั้งปวงรวมทั้งมนะด้วยไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเกิดดับ และแสดงให้บุคคลพิจารณา ครั้นพิจารณาจนเกิดปัญญาเห็นชอบแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวกิเลส ตามฐานะแห่งธรรมที่แสดงนี้ มนะจึงเป็นส่วนที่ถูกยกขึ้นพิจารณาว่าไม่เที่ยงเป็นต้น ส่วนจิตแม้จะไม่ได้แสดงไว้โดยตรงว่าเป็นผู้พิจารณา ก็พึงเห็นว่ามีฐานะเป็นผู้พิจารณา จึงวิมุตติได้ ทั้งเมื่อเพ่งความตามที่จัดเป็นอายตนะก็เห็นได้ชัดว่ามนะมีหน้าที่เป็นอายตนะหรือเป็นทวารข้อหนึ่ง ฉะนั้นมนะจึงไม่ใช่จิต เป็นเพียงอายตนะหรือทวารข้อหนึ่งของจิต เช่นเดียวกับอายตนะหรือทวารข้ออื่น ๆ

ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของอายตนะทุกข้อมีแสดงไว้ในพระสูตรโดยเรียกชื่อว่า *อินทรีย์* แปลว่าเป็นใหญ่ ก็หมายถึงอำนาจหน้าที่นั่นเอง มีแสดงไว้ว่าอย่างนี้ *อินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิสัยการรับอารมณ์ต่าง ๆ กัน ไม่รับอารมณ์ของกันและกัน คือมีอารมณ์เฉพาะตน เช่น ตาก็มีวิสัยรับได้แต่รูป หูก็มีวิสัยรับได้แต่เสียง เพราะตาจะฟังหูจะดูแทนกันนั้นไม่ได้ ส่วนอินทรีย์ข้อที่ ๖ คือมนะ เป็นที่พึ่งอาศัยของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้น และมีวิสัยรับอารมณ์ของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้นได้ด้วย*

โดยอธิบายในพระสูตรดังนี้ มนะจึงมีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่เป็นวิสัยของอายตนะนั้น ๆ ได้ด้วย

ข้อที่ ๖ (คือมนะ) นี้ มีปัญหาทางการชี้ตัวว่าคืออะไร แต่ไม่มีปัญหาทางความมุ่งหมาย อันประสาทที่เป็นรูปชัด ๆ ปรากฏวัตถุเป็นที่รับรองกันทั่วไปคือ ๕ ข้อข้างต้น แต่ก็จะมีอีกข้อหนึ่งซึ่งทำให้ ๕ ข้อข้างต้นทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น เสียงที่มากระทบกับโสตประสาท บางคราวก็ฟังได้ยิน บางคราว (ที่ควรจะฟังได้ยิน) ก็ฟังไม่ได้ยิน เพราะเสียงนั้นมากระทบแน่และหูก็ไม่หนวก เช่น ขณะฟังเทศน์ฟังคำสอน เสียงที่เทศน์ที่สอนดังแจ้ว ๆ อยู่ตลอดเวลานั้นบางคราวฟังไม่ได้ยิน ไม่ได้ยินเป็นตอน ๆ ก็มี สังเกตว่าเพราะอะไร จะจับได้ว่าเพราะใจ คือถ้าตั้งใจฟังจะฟังได้ยิน ถ้าไม่ตั้งใจฟัง ใจคิดถึงเรื่องอื่น ๆ ต่าง ๆ เพลินไปอยู่ จะฟังไม่ได้ยินเสียงคงมากระหูอยู่นั้นแหละ แต่ฟังไม่ได้ยิน ฉะนั้น พูดง่าย ๆ ว่า ใจต้องฟังด้วย ใจจึงต้องประกอบอยู่กับประสาททั้ง ๕ ทุกข้อนี้แหละที่เรียกว่ามนะ ที่เป็นข้อที่ ๖ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่ามีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เป็นวิสัยของอายตนะข้อนั้น ๆ ด้วย

กิริยาที่ทำให้ใจรับดูรับฟังเป็นต้น เรียกว่า *"มนสิการความทำไว้ในใจ"* คือทำเรื่องรูปเสียงเป็นต้นไว้ในใจด้วย หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ทำใจไว้ในเรื่องเหล่านั้น คือรับเรื่องเหล่านั้นด้วย มีอธิบายในอภิธรรมว่า รูปเป็นต้นที่มาประจวบกับตาเป็นต้น ต้องประจวบกับมนะที่เป็นข้อที่ ๖ คู่กันไปด้วย จึงจะสำเร็จกิริยาที่เห็นรูปเป็นต้น ระยะเวลาที่ประจวบถึงสองอย่างนี้เร็วมาก เหมือนอย่างนกจับที่ยอดไม้ เงาของนกทอดถึงพื้นดินทันที

เรื่องมนะนี้ ใน *วิปัลลาสกถา* พระนิพนธ์ *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส* อธิบายว่า แต่ครั้งโบราณ อาจารย์ทั้งหลายทั้งในฝ่ายวิชาแพทย์ทั้งในฝ่ายศาสนาเข้าใจว่ามนะคือสิ่งที่เกิดจิตและเจตสิกนั้น ได้แก่ หทัยคือเนื้อหัวใจอันตั้งอยู่ในท่ามกลางอก แต่ในชั้นหลัง อาจารย์ในฝ่ายวิชาแพทย์ลงสันนิษฐานว่า มนะนั้นได้แก่ *มัตถลุงค์* (ก้อนมันในขมองคือมันสมอง) หาใช่หทัย (เนื้อหัวใจ) ไม่ ด้วยเหตุเส้นประสาทโยงจากทวารทั้ง ๕ เข้าไปถึงมัตถลุงค์ หาได้เกี่ยวกับหทัยไม่ และเส้นประสาทเหล่านี้วิบัติ ความรู้ทางทวารนั้นก็ไม่มี มัตถลุงค์พิการ เช่นของคนบ้า ความคิดอ่านก็ฟั่นเฟือน เขาได้ลองตัดของสัตว์เช่นนกพิราบแบ่งออกเสีย สัตว์นั้นก็มีอาการเนือยผิดจากเดิม คนแก่ผู้หลงก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์เล็กลีบลงไป เด็กอ่อนยังไม่มีความคิดก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์ยังไม่บริบูรณ์ ส่วนหทัยนั้นว่าเป็นแต่อวัยวะมีหน้าที่เฉพาะฉีดโลหิตดำเข้าปอดและรับโลหิตแดงจากปอดฉีดไปทั่วสกนธ์-

กายเท่านั้น อย่างไรก็ดี ความเพี้ยนกันก็เฉพาะวัตถุ ความเกิดแห่งจิตและเจตสิกก็ต้องกัน

ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต

ในพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกายและจิต ซึ่งทั้งสองนี้ต่างต้องอาศัยกัน *กายต้องอาศัยจิต และจิตก็ต้องอาศัยกาย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ที่เรียกในภาษาธรรมว่าเป็นสภาวธรรม ซึ่งแปลว่าเป็นธรรมดาที่มีภาวะ (ความมีความเป็น) ของตนเอง* ดังจะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนที่เกิดมาก็มีกายและจิตซึ่งต้องอาศัยกันเป็นธรรมชาติธรรมดาอยู่ด้วยกัน โดยที่ทุก ๆ คนไม่ต้องรับรู้ก็ได้ แต่มีเรื่องที่ทุก ๆ คนจะต้องรับรู้ก็คือการบำรุงเลี้ยงกายและจิตใจให้ดำรงอยู่และมีความสุข คือจะต้องบำรุงเลี้ยงกายด้วยเครื่องอาศัยต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ ที่เรียกว่าปัจจัย (เครื่องอาศัย) ๔ กับเครื่องบำรุงร่างกายต่าง ๆ ทั้งจะต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจด้วยเหมือนกัน ด้วยเครื่องบำรุงจิตใจ

ต่าง ๆ เช่น เครื่องที่ทำให้จิตใจเจริญสุข

คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็สบาย คำกล่าวนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะบางทีร่างกายสบาย แต่จิตใจไม่สบายก็มีอยู่บ่อย ๆ จึงต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจอีกด้วย

บางคนกล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาไม่เอื้อเฟื้อต่อร่างกาย สอนแต่ให้สงวนรักษาจิตใจ ทิ้งร่างกายเสีย แต่ความจริงท่านไม่ได้สอนให้ทิ้งขว้าง เพราะจะปฏิบัติทางจิตใจได้ ก็ต้องมีร่างกายปราศจากโรคที่ทำให้ทุพพลภาพไร้สามารถ

ตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาคือทรมานพระกาย ให้ลำบากต่าง ๆ จนถึงอดพระกระยาหาร ในที่สุดทรงเห็นว่าไร้ประโยชน์ เพราะการทำเช่นนั้นไม่เป็นการอบรมจิตใจให้ดีขึ้นได้อย่างไร จึงทรงเลิกการทรมานร่างกาย เริ่มเสวยพระกระยาหาร บำรุงพระกายให้กลับมีกำลังขึ้นอีก แล้วก็ทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียรทางจิตต่อไป ครั้นได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงบำรุงพระกายด้วยเครื่องอาศัยดังกล่าวที่สมควรแก่สมณะจะบริโภค เวลาประชวรก็ทรงระงับด้วยขันติคือความอดกลั้น หรือด้วยให้แพทย์เยียวยา เสวยพระโอสถตามควรแก่โรคนั้น ๆ เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ท่านว่ามารมาทูลอาราธนาให้เสด็จปรินิพพาน ก็ไม่ทรงรับ ทรงอธิษฐานพระทัยดำรงสังขารคือร่างกายชีวิต เพื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา ประดิษฐานพุทธบริษัท

ให้ตั้งลงมั่นคงในโลก คือยังทรงรักษากายนี้ไว้นั้นเอง เพื่อทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกต่อไปก่อน

เรื่องนี้แสดงว่าไม่ได้ทรงทอดทิ้งกาย ทรงรักษาไว้ และจะต้องบำรุงกายให้มีกำลังจึงจะปฏิบัติธรรมได้ ดังที่กล่าวกันในบัดนี้ว่า บำรุงสุขภาพทางกาย แต่คติทางพระพุทธศาสนานั้น มีสุขภาพทางกายก็เพื่อปฏิบัติอบรมจิต หรือที่กล่าวกันในบัดนี้ว่าเพื่อปฏิบัติให้มีสุขภาพทางจิต มิใช่ว่าเมื่อมีสุขภาพทางกายแล้ว สุขภาพทางจิตจะมีตามขึ้นมาเองด้วย จะต้องมีวิธีปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างไปจากวิธีบำรุงกาย จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษา

ทางพระพุทธศาสนามิได้ถือว่า เมื่อร่างกายสบายมีสุขภาพดีแล้วจิตจะมีสุขด้วย และมิได้ถือว่าเพียงแต่ใจพลอยสบายไปตามร่างกายที่สบายชื่อว่าจิตมีสุขแล้ว จริงอยู่ ร่างกายและจิตใจย่อมเนื่องกัน อาศัยกัน ถ้าร่างกายไม่สบาย จิตก็ย่อมจะรับมาไม่สบายด้วย คนทั่วไปยากที่จะแยกจิตออกไปได้ เช่น ร่างกายอ่อนเพลีย จิตใจละเหี่ย ร่างกายเจ็บไข้ จิตใจก็เหมือนเจ็บไปด้วย จะคิดอ่านทำการงานอะไรก็ไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะร่างกายที่เนื่องกัน ชื่อว่าสบายไปด้วยกันในทางดังกล่าว แต่จิตใจที่สบายเนื่องไปกับร่างกายดังนี้ ไม่ควรเรียกว่าจิตมีสุข ควรจะเรียกว่าร่างกายมีสุขภาพแต่อย่างเดียว ส่วนความสุข

ของจิตควรจะแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง เพราะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

ก่อนที่จะกล่าวถึงลักษณะที่แตกต่างกันนั้น จะลองนึกดูถึงฝ่ายที่ถือว่าเมื่อร่างกายสบายจิตก็สบาย ว่าจะเป็นไปอย่างไร ฝ่ายที่เห็นดังนั้นก็จะตั้งหน้าบำรุงแต่ร่างกายด้วยอาหารนานาชนิด เครื่องนุ่งห่มที่งดงาม ที่อยู่อาศัยที่สุขสบาย พร้อมด้วยเครื่องใช้เครื่องบำรุงความสุขความสวยงามต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นวัตถุที่คิดสร้างคิดจัดหาและเปลี่ยนไปอยู่เสมอ เพราะร่างกายเป็นวัตถุ สิ่งเครื่องบำรุงร่างกายก็ต้องเป็นวัตถุด้วยกัน ฝ่ายที่เห็นดังนี้จึงเป็นฝ่ายวัตถุนิยม ต้องการที่จะสร้างวัตถุสำหรับบำรุงกายเป็นข้อสำคัญหรือเป็นข้อหลัก ทางจิตใจเป็นข้อรอง บางพวกไม่ถือเป็นสำคัญเอาทีเดียว เพราะเมื่อกายเป็นสุข จิตก็เป็นสุขด้วยแล้ว จะต้องมาคำนึงถึงจิตใจทำไมกัน เมื่อไม่คำนึงถึงจิตใจเช่นนี้ ก็เลยไม่คำนึงถึงศาสนาหรือธรรมหรือหลักปฏิบัติทางจิตใจทั้งปวง บางพวกนอกจากไม่คำนึงถึงแล้วยังต้องการทำลาย เพราะเห็นว่าขัดแย้งหรือเป็นอันตรายต่อหลักทางวัตถุ ด้วยเหตุที่เห็นสุดโต่งไปว่าวัตถุเพื่อร่างกายเท่านั้น

ฉะนั้น คำที่พูดกันว่าเมื่อร่างกายเป็นสุขจิตก็เป็นสุขนั้น หากคิดทบทวนดูแล้ว จะเห็นว่าความเห็นนี้เป็นมูลฐานแห่งความนิยมวัตถุ ตั้งแต่ชั้นปกติสามัญทั่ว ๆ ไปจนถึงขั้นรุนแรง

ที่สุด เพราะเท่ากับปฏิเสธความสำคัญของจิตใจ ถือว่าร่างกายเป็นสำคัญเป็นข้อนำ ฝ่ายที่ถืออย่างสุดโต่งไปนั้น อาจลืมคิดไปว่าคนเรามีจิตใจอยู่ด้วย และจิตใจนี้เองเป็นตัวผู้คิดทำนั่นทำนี่ต่าง ๆ ทุกอย่าง เป็นตัวผู้เห็นไปต่าง ๆ แม้ที่เห็นว่าอย่างนั้นก็จิตใจนี้เองเป็นตัวผู้เห็นไป แต่เขาอาจจะไม่รู้จัก ไม่เข้าใจจิตใจอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเข้าใจกัน เขาอาจเข้าใจว่าเป็นเรื่องของมันสมองซึ่งก็เป็นร่างกายนั่นเอง ไม่มีจิตใจที่ไหนผ่าร่างกายนี้ออกค้น ก็จะไม่พบจิตใจได้เลย พบแต่มันสมองกับประสาทต่าง ๆ เมื่อไม่เข้าใจจิตใจ ไม่เห็นว่าจิตใจมี จึงไม่มีจิตใจที่จะลืมดังที่กล่าวนั้น น่ายินดีที่เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา จึงพูดเรื่องจิตใจกันพอเข้าใจ ไม่เช่นนั้นน่าจะลำบากกันยิ่งกว่านี้อีกมาก

มีพระพุทธภาษิตบทนำในหมวดพระธรรมบทว่า *"ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พูดก็ตาม ทำก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังล้อเกวียนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พูดก็ตาม ทำก็ตาม สุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังเงาไม่ละตัวบุคคลฉะนั้น"*

ข้อความข้างต้นนี้ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตใจว่าเป็นเบื้องต้นของกรรม (การงานที่ทำ)

ทั้งปวง และด้วยเหตุนั้นจึงชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งความดีความชั่ว และแห่งสุขทุกข์ที่เป็นผลทุกอย่าง และอะไรคือจิตใจในแง่แห่งพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นปัญหาทางสรีรวิทยาที่จะยกขึ้นค้นหาคำตอบว่าเป็นมันสมองหรือมิใช่ ทั้งมิใช่เป็นปัญหาทางความสัมพันธ์กันของทางกายและจิตประเด็นต่าง ๆ แต่เป็นปัญหาทางปฏิบัติโดยตรง ที่ทุก ๆ คนจะตอบได้ง่าย ๆ ด้วยกำหนดดูตัวความคิดของตนเอง และกำหนดดูราคะ (ความติดความยินดีพอใจ) หรือโลภะ (ความโลภอยากได้) โทสะ (ความโกรธแค้นขัดเคือง) โมหะ (ความหลงเข้าใจผิด) หรือภาวะที่ตรงกันข้าม อาการเหล่านี้เป็นอาการของจิตใจ จะเรียกว่า "ใจคิด" หรือ "ใจมีราคะโทสะโมหะ" ก็ได้

ใจที่มีลักษณะดังนี้คนทั้งปวงก็เข้าใจกัน มีคำเรียกกันทุกชาติทุกภาษา เช่น ภาษาไทยว่า "ใจ" ภาษาบาลีมคธว่า "จิต มโน หรือมน" ภาษาอังกฤษว่า "Mind" เป็นต้น ไทยเรายังมีคำพูดเกี่ยวแก่ใจอีกมาก เช่น "ใจดี ใจร้าย ใจดำ ใจจืด ใจโอบอ้อมอารี" เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาไม่ประสงค์ให้ไปตั้งปัญหาค้นคิดกันต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ต้องการให้ปฏิบัติเกี่ยวแก่ใจตามที่รู้ที่เข้าใจกันนี้แหละ กล่าวคือ ทุกคนมี "ใจ" ดังกล่าวเช่นเดียวกับมีร่างกายทุกส่วนอยู่ด้วยกันแล้ว ใจจะเป็นมันสมองหรือมันสมองจะเป็นใจอย่างไร ไม่ต้องไปสนใจ

ต้องการให้สนใจแต่ในประเด็นว่า "ใจเป็นใจดี ใจเป็นใจร้าย ใจเป็นใจโลภ โกรธ หลง หรือเป็นใจที่สงบโลภ โกรธ หลง อย่างไร" พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตรว่าด้วยการตั้งสติว่า *"ตั้งสติตามดูจิตในจิตดังนี้ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้"* เป็นต้น

ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรียกว่า *จิต* แต่ตรัสเรียกว่า *วิตก* ที่แปลว่า "ความคิด" โดยตรัสสอนให้รู้จักความคิดของตนเอง คิดดีก็รู้ คิดชั่วก็รู้ ตรัสให้ปันความคิดออกเป็น ๒ ส่วน ดีส่วนหนึ่ง ชั่วส่วนหนึ่ง ถ้าคิดชั่วไม่ดี ก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดเป็นอกุศล ถ้าคิดดีก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดดีเป็นกุศล จะคิดอะไรก็คิดไป แต่ให้รู้ประเภทของความคิดว่านี่ประเภทชั่วนี่ประเภทดี เท่ากับปันความคิดออกเป็นส่วนอยู่ในตัว

จิตต้องมีการพัฒนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า *"ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปภัสสร คือผุดผ่อง แต่ว่าจิตนั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลส (เครื่องเข้าไปทำให้เศร้าหมอง) ที่จรมา ปุถุชน (คนกิเลสหนา) มิได้สดับข้อนั้นย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ไม่มีแก่ปุถุชนผู้มิได้สดับนั้น"* และพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในทางตรงกันข้ามว่า *"ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปภัสสร (ผุดผ่อง) และจิตนั้นพ้นจากอุปกิเลสที่จรมา ศิษย์ของพระอริยะสดับข้อนี้ ย่อมรู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนามีแก่ศิษย์ของพระอริยะผู้ได้สดับนั้น"* พระพุทธภาษิตทั้งสองตอนนี้ แสดงธรรมชาติของจิตว่าปภัสสร (ผุดผ่อง) และแสดงกิเลสว่าเป็นสิ่งจรมา เหมือนอย่างอาคันตุกะหรือแขก มิใช่เป็นเนื้อแท้ของจิตเอง เหมือนอย่าง

มิใช่เป็นเจ้าของบ้าน เป็นเพียงแขก *กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองของจิต หมายถึงอาการะที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองไม่ผ่องใส ไม่เกิดปัญญาที่จะเปิดเผยให้เห็นความจริง* เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล เมื่อเกิดขึ้นก็ทำให้จิตดิ้นรนกวัดแกว่ง มัว ขุ่น ทึบ จึงเรียกว่ากิเลส และเพราะเป็นสิ่งที่เข้าไปในจิต อันหมายถึงว่าเป็นของนอกจิต แต่เข้าไปในจิต จึงเรียกว่าอุปกิเลส คำว่า "อุป" แปลว่า "เข้าไป" ใช้นำหน้าคำนี้เพื่อชี้ว่าเป็นของจรดังกล่าว และที่ต้องเศร้าหมองไปก็เพราะไม่มีจิตตภาวนา ผู้ไม่มีจิตตภาวนาคือปุถุชนผู้มิได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่จิตนี้วิมุตติ (หลุดพ้น) จากอุปกิเลสที่จรมาได้ เพราะมีจิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ผู้มีจิตตภาวนาก็คือศิษย์ของพระอริยะผู้ที่ได้สดับแล้วนั่นเอง โดยนัยนี้ *จิตตภาวนาจึงเป็นข้อสำคัญทางจิตใจ ถ้าไม่มี จิตก็รับอุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมองอยู่เสมอ ถ้ามี ก็หลุดพ้นจากอุปกิเลสนั้นได้*

จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวแก่จิตแตกแขนงออกไปอีกว่า พระพุทธศาสนาแสดงว่าชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้จากกิเลสทุกชนิดด้วยจิตตภาวนา ปฏิบัติอย่างไรเรียกว่าจิตตภาวนา ได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *"ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำสมาธิภาวนา คือ อบรมสมาธิให้มีขึ้น ผู้มีจิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง"* ฉะนั้น กล่าวโดยย่อ จิตต-

*ภาวนา*ก็คือ สมาธิ*ภาวนา* ตลอดถึงปัญญา*ภาวนา* พึงทราบว่า *"ภาวนา" แปลว่า "ทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น" คือปฏิบัติ มิใช่หมายความว่าพร่ำบ่นบทสวดด้วยปากหรือด้วยจิต*

ฉะนั้น จึงสรุปได้หัวข้อใหญ่ไว้ก่อนว่า จิตตภาวนามี ๒ คือ *สมาธิภาวนา* (อบรมสมาธิ) และ *ปัญญาภาวนา* (อบรมปัญญา) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า *สมถภาวนา* (อบรมสมถะ) และ *วิปัสสนาภาวนา* (อบรมวิปัสสนา) พระพุทธโอวาทท่อนต้นที่ว่า "ท่านทั้งหลายจงอบรมสมาธิ" เป็นการตรัสสอนให้ทำสมาธิ*ภาวนา*หรือสมถ*ภาวนา* พระพุทธโอวาทท่อนหลังที่ว่า "ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมรู้ตามเป็นจริง" เป็นการทรงแสดงถึงปัญญา*ภาวนา*หรือวิปัสสนา*ภาวนา*

คำว่า "*ภาวนา*" แปลในที่นี้ว่า "อบรม" แต่ตามพยัญชนะแปลว่า "การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น" มักจะแปลกันตามอรรถ (เนื้อความ) ว่า "อบรมเจริญ" ซึ่งมีความหมายถึงการปฏิบัตินั่นเอง

คำว่า "สมาธิ" แปลว่า "ความตั้งจิตมั่น" ตรงกันข้ามกับความคิดฟุ้งซ่าน คำว่า "สมถะ" แปลว่า "ความสงบจิตใจ" ตรงกันข้ามกับความไม่สงบ ทั้งสองคำนี้หมายถึงภูมิปฏิบัติแห่งจิตชั้นเดียวกัน ซึ่งมีคำเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "จิตตสิกขา" แปลว่า "ศึกษาในจิต" เพราะว่าจิตจะตั้งมั่นได้ต้องเป็นจิตที่สงบหรือจิตที่สงบจะต้องเป็นจิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้น *ภาวะ*แห่งจิตที่เป็น

สมาธิและจิตที่เป็นสมถะ ต้องรวมอยู่ในขณะเดียวกัน

ถ้าจะถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็ตอบได้ว่า เพราะจิตนี้มี *นิวรณ์* แปลว่า "เครื่องกั้น" ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ ๑. *กามฉันท์* ความพอใจรักใคร่ในกาม (สิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย) ๒. *พยาบาท* (ความโกรธแค้นขัดเคือง) ๓. *ถีนมิทธะ* (ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม) ๔. *อุทธัจจกุกกุจจะ* (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) ๕. *วิจิกิจฉา* (ความเคลือบแคลงสงสัย) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ เรียกว่านิวรณ์คือเครื่องกั้น ก็เพราะเป็นเครื่องกั้นจิตไว้ไม่ให้สงบตั้งมั่นลงได้ ยกตัวอย่างสามัญธรรมดา เช่น จะอ่านหนังสือตำราเรียนหรือจะทำงาน ใจจะต้องตั้งมั่นอยู่ในเรื่องที่อ่านหรือในการงานที่ทำ แต่ถ้าใจมีนิวรณ์ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ เช่น ใจไปผูกพันอยู่ในเรื่องอื่นที่ชอบ หรือกำลังโกรธหงุดหงิด หรือง่วงเหงาหาวนอน หรือคิดอะไรฟุ้งซ่านไป หรือลังเลสงสัยอะไรอยู่ นิวรณ์เหล่านี้ก็กั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถจะอ่านหนังสือให้รู้เรื่องได้ หรือกั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถทำการงานได้ ที่อยู่ในภาวะดังนี้เรียกว่าไม่มีสมาธิหรือไม่มีสมถะ เป็นใจที่ไม่มีกำลัง ไร้ความสามารถที่จะทำการงานทุกอย่าง ที่เรียกว่าไม่ควรแก่การงาน จะต้องสงบหรือระงับใจจากนิวรณ์ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตั้งใจไว้ในเรื่องที่เลือกขึ้นสำหรับตั้งใจสักเรื่องหนึ่ง จนถอนใจออกจากเรื่องที่เป็นเรงกระตุ้นแห่งนิวรณ์เสียได้ นิวรณ์จะสงบ

ใจจึงจะเกิดมีสมาธิคือสงบตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในหนังสือที่อ่าน หรือในการงานที่ทำ ใจดังนี้เป็นใจที่มีกำลัง มีสมรรถภาพ ควรแก่การงาน จึงสมควรอบรมสมาธิโดยแท้

จะอ่านหนังสือหรือจะทำงาน เมื่อจิตมีสมาธิจึงจะอ่านหรือทำได้ดี จิตจะมีสมาธิได้ต่อเมื่อไม่มีนิวรณ์มารบกวน ฉะนั้น สมาธิจิตจึงเป็นข้อสำคัญที่จะต้องมี และควรจะต้องรู้วิธีทำสมาธิจิตด้วย

จิตที่สงบจากนิวรณ์ได้เรียกว่าเป็นจิตมีสมาธิ แต่โดยปกติมักจะมีเรื่องมาทำให้เกิดนิวรณ์อยู่เสมอ โดยที่จิตมักจับเรื่องดังกล่าวมาเป็นนิวรณ์ ก็คือเรื่องที่ผ่านเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ ของจิตนั้นเอง ได้แก่ เรื่องรูปที่ผ่านเข้ามาทางทวารตา เรียกเป็นคำบาลีว่า *รูปารมณ์* เรื่องเสียงที่ผ่านเข้ามาทางทวารหู เรียกว่า *สัททารมณ์* เรื่องกลิ่นที่ผ่านเข้ามาทางทวารจมูก เรียกว่า *คันธารมณ์* เรื่องรสที่ผ่านเข้ามาทางทวารลิ้น เรียกว่า *รสารมณ์* เรื่องสิ่งถูกต้องกายที่ผ่านเข้ามาทางทวารกาย เรียกว่า *โผฏฐัพพารมณ์* เรื่องรูปเป็นดังกล่าวที่ประสบพบผ่านมาแล้ว ที่ยังปรากฏอยู่ทางทวารมโน (ใจ) เรียกว่า *ธัมมารมณ์* เรื่องเหล่านี้เองที่จิตยังจับยึดอยู่ เรื่องที่ล่วงมาแล้วก็ไม่ปล่อยให้ล่วงไปยังเก็บเป็นอารมณ์ค้างอยู่ในจิต เรื่องที่ยังไม่มาถึงก็ไปหวังเอามาเป็นอารมณ์หวังอยู่ในจิต ทั้งหวั่นไหวอยู่ในเรื่องที่ประสบเฉพาะหน้า เหตุที่เป็นดังนี้ โดยย่อที่สุดมีข้อเดียว ที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้คือ *"อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย"* หมายถึงความขาดปัญญาเป็นข้อสำคัญ ข้อนี้เรียกว่าเป็น *"อาหาร"* ของนิวรณ์ทุกอย่าง

แต่ก็ควรทราบเหตุเฉพาะของนิวรณ์แต่ละข้อด้วย คือ *ศุภนิมิต* เครื่องกำหนดหมายว่างาม เป็นเหตุก่อให้เกิดกามฉันท์ เพราะเมื่อจิตกำหนดหมายลงไปในส่วนไหนของกาย เป็นต้น ว่างาม กามฉันท์ก็ย่อมเกิด *ปฏิฆนิมิต* เครื่องกำหนดหมายเป็นเหตุกระทบกระทั่ง เป็นเหตุก่อให้เกิดพยาบาท *ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความขบเซา ความเมาภัตร ความท้อแท้แห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดถีนมิทธะ *ความไม่สงบแห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดอุทธัจจกุกกุจจะ *เรื่องเป็นที่ตั้งแห่งความลังเลสงสัย* เป็นเหตุก่อให้เกิดวิจิกิจฉา เหตุเฉพาะดังกล่าวนี้จะต้องประกอบด้วยอโยนิโสมนสิการด้วยทุกข้อ จึงจะสำเร็จเป็นอาหารของนิวรณ์ ยกตัวอย่าง บุรุษสตรีเห็นกันและกันว่างามหรือไม่งามย่อมมีเป็นปกติสามัญ ดังที่พูดกันว่าคนนั้นสวยงาม คนนี้ไม่สวยงาม ก็หมดเรื่องกันเพียงเท่านั้น แต่ถ้าจิตใจไปจดจ่ออย่างขาดโยนิโสมนสิการคือขาดความรู้จักควรไม่ควร ก็ย่อมจะเกิดกามฉันท์ขึ้นในที่ไม่ควรเกิดหรือในเวลาไม่ควรเกิด เรื่องกระทบกระทั่งกันก็เหมือนกัน ก็ย่อมจะต้องมี ยิ่งอยู่ใกล้กันอย่างลิ้นกับฟัน ก็ยิ่งมีโอกาสที่จะเกิดกระทบกระทั่งกันได้ด้วยเรื่องแม้เล็กน้อย แต่ถ้ามีโยนิโสมนสิการอยู่ ก็จะทำให้เกิด

ความยับยั้งไม่โกรธ หรือโกรธบ้างก็หายเร็ว ไม่ถึงก่อเรื่องทะเลาะวิวาท

ผู้ให้สุขและ ผู้เสวยสุขที่แท้จริง

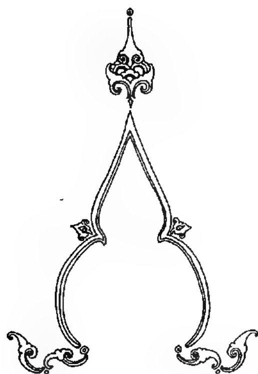
คนเรานั้นเมื่อเห็นประโยชน์และเกิดความต้องการสิ่งใด ย่อมจะเกิดความพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งนั้น แม้เป็นสิ่งที่ได้ด้วยยากก็พยายาม อยู่ใต้ดินก็พยายามขุดค้นขึ้นมาจนได้ อยู่ในน้ำก็งมเอาขึ้นมาให้ได้ อยู่บนอากาศก็พยายามสอยลงมา หรือหาทางให้ได้มา ฉะนั้น ไฉนสิ่งที่อยู่ในจิตใจตนเอง จะพยายามทำให้ได้มาไม่ได้ คือธรรมที่เป็นเครื่องบำรุงใจให้เป็นสุข อาจทำให้ได้มาโดยไม่ต้องไปหาเครื่องมือที่ไหน เพียงแต่ปฏิบัติทำจิตตภาวนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น สละเวลาวันหนึ่งเพียงครึ่งชั่วโมงหรือหนึ่งชั่วโมงมาทำ ไม่ใช่มากมายอะไร ทั้งบัดนี้ตำรับตำราที่แสดงเรื่องจิตตภาวนา หรืออาจารย์ที่บอกสอนเรื่องนี้ได้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้าจะว่าอ่านหนังสือหรือฟังคำสอนเรื่องนี้ไม่ค่อยเข้าใจ ติดศัพท์แสง

เป็นอันมาก ทั้งถ้อยคำสำนวนก็ฟังยาก อ่านฟังได้สักหน่อยก็เบื่อเสียแล้ว ต้องวาง ขืนอ่านหรือฟังก็ปวดศีรษะ ก็อาจจะเป็นจริง แต่นึกถึงการขุดหาทองหาเพชรเป็นการยากเพียงไร ทำไมจึงทำกันได้ เมื่อเห็นคุณค่ามีความต้องการ จะเป็นการยากอะไร เพียงแค่ศัพท์หรือถ้อยคำไม่กี่คำ คำที่เป็นปริศนาแบบบอกให้แปลเอาเอง ยังพยายามแปลกันออกไปจนถูกได้ก็มี เพราะต้องการจะได้ ขโมยย่องเบา ไม่รู้ว่าทรัพย์เจ้าของเก็บไว้ที่ไหน ยังพยายามขึ้นค้นจนพบก็มีเป็นอันมาก จึงมีคำกล่าวเป็นกลาง ๆ ว่า "ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จก็อยู่ที่นั่น" เมื่อลองคิดดูดังนี้แล้ว เรื่องคำศัพท์แสงหรือถ้อยคำสำนวนไม่ใช่เป็นปัญหาที่ยากที่หนักเลย ถ้าหากจะเห็นคุณค่าของธรรมเหมือนอย่างเพชรทองของที่ปรารถนา ปัญหาที่แท้จริง จึงอยู่ที่การเห็นประโยชน์หรือที่เรียกว่าคุณค่าของธรรม ซึ่งเกี่ยวกับปัญญาของคน

คุณค่าของวัตถุที่เป็นสิ่งภายนอกเห็นได้ง่ายเพราะปรากฏแก่ตา บางสิ่งก็เกื้อกูลให้เกิดความสุขน้อยหรือมาก บางสิ่งก็สวยงามน่ารักน่าชม จึงชวนใจให้เกิดความปรารถนาต้องการ เกิดมีค่าขึ้นตามความต้องการและตามที่ตนเองกำหนดขึ้น และข้อสำคัญทำให้เกิดความเข้าใจว่า "วัตถุที่น่าใคร่น่าปรารถนาทั้งหลายดังกล่าวเป็นตัวผู้ให้ความสุข" *มองข้ามความจริงไปเสียว่า "จิตใจต่างหากเป็นตัวผู้ให้ความสุขและ*

เป็นตัวผู้เสวยสุข" และ *"จิตใจที่จะเป็นผู้ให้ความสุขได้นั้นต้องเป็นจิตที่ไม่เป็นทาสของตัณหา (ความอยากที่ผิด)"* และ *"จิตใจเช่นนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม เช่น สติ สมาธิ ปัญญา อันเกิดจากจิตตภาวนา"*

คนที่มีธรรมในจิตใจจะมีสุขเพราะจิตใจเองเป็นตัวผู้ให้สุขในฐานะทั้งปวง จะมั่งมีหรือจะยากจน จะมียศสูงหรือมียศต่ำก็มีสุข ทั้งจะรักษาความดีไว้ได้ เพราะไม่เป็นทาสแห่งฐานะดังกล่าว แต่เป็นนายที่จะใช้ฐานะทั้งปวงให้เป็นประโยชน์ข้อความที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างของคำว่า *โยนิโสมนสิการ (ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)*

ความเข้าใจเรื่องกรรม

ชีวิตเนื่องด้วยกรรม

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้ คำว่ากรรมเก่ากรรมใหม่นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่าในปัจจุบันชาตินี้เหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่ เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าใจเรื่องชีวิตได้ดี จำต้องทำความเข้าใจเรื่องกรรมให้ดีด้วย.

คำว่า **กรรม** มีใช้ในภาษาไทยมาก เช่น กรรมการ

กรรมกร กรรมาธิการ แต่ในภาษาที่พูดกัน เคราะห์ร้ายมักตกอยู่แก่กรรม เคราะห์ดีมักอยู่แก่บุญ ดังเมื่อใครประสบเคราะห์ร้าย คือทุกข์ภัยพิบัติต่าง ๆ ก็พูดว่าเป็นกรรม แต่เมื่อใครประสบเคราะห์ดี มักพูดว่าเป็นบุญ และมีคำพูดคู่กันว่าบุญทำกรรมแต่ง เกณฑ์ให้กรรมเป็นฝ่ายดำ ให้บุญเป็นฝ่ายขาว ความเข้าใจเรื่องกรรม และคำที่ใช้พูดกันในภาษาไทยจักเป็นอย่างไรให้งดไว้ก่อน ควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามความหมายในพระพุทธศาสนา

คำว่า กรรม แปลว่า กิจการที่คนกระทำ คำว่า ทำหมายถึงทั้งทำด้วยกาย อันเรียกว่ากายกรรม ทั้งทำด้วยวาจาคือพูด อันเรียกว่าวจีกรรม ทั้งทำด้วยใจคือคิด อันเรียกว่ามโนกรรม บางทีเมื่อพูดกันว่าทำ ก็หมายถึงทำทางกายเท่านั้น ส่วนทางวาจาเรียกว่าพูด ทางใจเรียกว่าคิด แต่เรียกรวมได้ว่าเป็นการทำทุกอย่าง เพราะจะพูดก็ต้องทำ คือทำการพูด จะคิดก็ต้องทำ คือทำการคิด จึงควรทำความเข้าใจว่า ในที่นี้คำว่าทำ ใช้ได้ทุกอย่าง เมื่อได้ฟังว่าทำทางกายก็เข้าใจว่าทำอะไรด้วยกายที่เข้าใจอยู่แล้ว เมื่อได้ฟังว่าทำทางวาจา ก็ให้เข้าใจว่าพูดอะไรต่าง ๆ เมื่อได้ฟังว่าทำทางใจ ก็ให้เข้าใจว่าคิดอะไรต่าง ๆ ก็การฟังคำพูดอธิบายหลักวิชาอาจขวางหูอยู่บ้าง แต่เมื่อเข้าใจความหมายแล้วก็จักสิ้นขัดขวาง กลับจะรู้สึกว่าสะดวก เพราะเป็นคำที่มีความหมายลงตัวแน่นอน

คำว่า *กรรม* มักแปลกันง่าย ๆ ว่า การทำ แต่ผู้เพ่งศัพท์และความแปลว่า กิจการที่บุคคลทำ ดังกล่าวแล้ว ถ้าแปลว่าการทำ ก็ไปพ้องกับคำว่า *กิริยา* คำว่ากิริยาแปลว่าการทำโดยตรง ส่วนคำว่ากรรมนั้นหมายถึงตัวกิจหรือการงานที่กระทำ ดังคำที่พูดในภาษาไทยที่ถูกต้อง เช่น กสิกรรม พาณิชยกรรม และคำอื่นที่ยกไว้ข้างต้น คำเหล่านี้ล้วนหมายถึงกิจการอย่างหนึ่ง ๆ ที่สำเร็จจากการทำ (กิริยา)

กรรมคืออะไร

กรรมแปลว่าอะไร ได้กล่าวแล้ว แต่ **กรรมคืออะไร** จำต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเข้าไปอีก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แปลความว่า *"เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือมีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง"* ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรมคือปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรมคือปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่ากรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่กฎหมายถือว่าผิดในฐานประมาท

กรรมเกี่ยวกับคนเราอย่างไร กรรมเกี่ยวกับคนเรา

หรือคนเรานั่นแหละเกี่ยวกับกรรมอยู่ตลอดเวลา เพราะคนเรานั้น ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นจนถึงหลับไปใหม่ ก็มีเจตนาทำอะไรต่าง ๆ พูดอะไรต่าง ๆ คิดอะไรต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยปกติไม่มีใครหยุดนิ่งอยู่เฉย ๆ ได้ ถึงมือไม่ทำ ปากก็พูด ถึงปากไม่พูด ใจก็คิดถึงเรื่องต่าง ๆ การต่าง ๆ ที่ทำนี้แหละ เรียกว่ากายกรรม คำต่าง ๆ ที่พูดนี้แหละ เรียกว่า วจีกรรม เรื่องต่าง ๆ ที่คิดนี้แหละ เรียกว่า มโนกรรม

กรรมนั้นดีหรือไม่ดี กรรมจะดีหรือไม่ดีก็สุดแต่ผลที่เกิดขึ้นจากกรรมนั้น ๆ ถ้าให้เกิดผลเป็นคุณเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น ก็เป็นกรรมดี เรียกว่า *กุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนฉลาด หรือ *บุญกรรม* กรรมที่เป็นบุญ คือความดีเป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว เช่น การรักษาศีล ประพฤติธรรมที่คู่กับศีล หรือแม้กิจการที่ดีที่ชอบ ที่เป็นตามที่แสดงมาแล้ว ที่เป็นสุจริตต่าง ๆ เช่น การตั้งใจช่วยมารดาบิดาทำการงาน การตั้งใจเรียน การตั้งใจประพฤติตนให้ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลมิตรสหาย การทำสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ส่วนกรรมที่ให้เกิดผลเป็นโทษ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นกรรมชั่ว ไม่ดี เรียก *อกุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนไม่ฉลาด *บาปกรรม* กรรมที่เป็นบาป เช่น การประพฤติผิดในศีลธรรม ประพฤติทุจริตต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามกับกุศลกรรม

ตัวอย่างของกรรมดีและกรรมไม่ดี ข้างต้นนั้น กล่าวตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกแสดงเป็นทางปฏิบัติไว้ชัดเจน เรียกว่า *กรรมบถ* แปลว่าทางของกรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ทางกรรม ทรงชี้แจงไว้เพียงพอและเข้าใจง่าย ว่าทางไหนดี ทางไหนไม่ดี คือ

กายกรรม (กรรมทางกาย) นั้น ฆ่าเขา ๑ ลักของเขา ๑ ประพฤติผิดในทางกาม ๑ เป็นอกุศลไม่ดี เว้นจากการทำอย่างนั้นและอนุเคราะห์เกื้อกูลเขา ๑ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ๑ สังวรในกาม ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

วจีกรรม (กรรมทางวาจานั้น) พูดมุสา ๑ พูดส่อเสียดเพื่อให้เขาแตกกัน ๑ พูดคำหยาบด้วยใจมีโทสะเพื่อให้เขาเจ็บใจ ๑ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ๑ เป็นอกุศล ไม่ดี เว้นจากการพูดอย่างนั้น และพูดแต่คำจริง ๑ พูดสมัครสมาน ๑ พูดคำสุภาพระรื่นหูจับใจ ๑ พูดมีหลักฐานถูกต้อง ชอบด้วยกาลเทศะ ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

มโนกรรม (กรรมทางใจ) นั้น คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขามาเป็นของของตนเอง ๑ คิดพยาบาทมุ่งร้ายเขา ๑ เห็นผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ๑ เป็นอกุศล ไม่ดี ไม่คิดอย่างนั้น และคิดเผื่อแผ่ ๑ คิดแผ่เมตตาจิตให้เขาอยู่เป็นสุข ๑ คิดเห็นชอบตามคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๑ เป็นกุศลเป็นส่วนดี

คนที่เว้นจากทางกรรมเป็นอกุศล ดำเนินไปในทางกรรมที่เป็นกุศล เรียกว่า *ธรรมจารี* แปลว่าผู้ประพฤติธรรม *สมจารี* แปลว่าผู้ประพฤติเรียบร้อยสม่ำเสมอ ความประพฤติดังนี้ เรียกว่า *ธรรมจริยาหรือธรรมจรรยา สมจริยาหรือสมจรรยา* สมจริยาดังนี้แหละ คือ **หลักสมภาพในพระพุทธ-ศาสนา** สมภาพคือความเสมอกันนั้น อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่อาจจะทำได้ แต่ไม่อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่ไม่อาจจะทำ ในทางที่ไม่อาจจะทำนั้น เช่น คนเกิดมามีเพศต่างกัน มีรูปร่างสูงต่ำดำขาวต่างกัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ใครจะทำให้เสมอกันได้ เช่น ทำให้สูงต่ำเท่ากันหมด แม้ในคนเดียวกันนิ้วทั้ง ๕ ก็ไม่เท่ากัน จะทำให้เท่ากันได้อย่างไร สิ่งที่ไม่อาจจะทำให้เท่ากันได้ ถ้าใครไปพยายามจัดทำเข้าก็เหมือนกับนิทานเรื่องเปรตจัดระเบียบ

เรื่องมีอยู่ว่า มีคนเดินทางหลายคน เข้าไปนอนพักอยู่ในศาลาซึ่งเป็นที่พักของคนเดินทางหลังหนึ่ง เมื่อพากันนอนหลับแล้ว มีเปรตเจ้าระเบียบตนหนึ่งเข้าไปในศาลา เห็นคนนอนอยู่เป็นแถว จึงไปตรวจดูทางเท้า ก็เห็นเท้าของคนนอนหลับไม่เสมอกัน จึงดึงเท้าของคนเหล่านั้นลงมาให้เสมอกัน ครั้นตรวจดูเห็นเท้าเป็นแถวเสมอกันเรียบร้อยดีแล้ว ก็ไปตรวจดูทางด้านศีรษะ เห็นศีรษะของคนเหล่านั้นไม่อยู่ในแถวเสมอกันอีก จึงดึงศีรษะให้ขึ้นมาเสมอกันเป็นแนวเดียวทั้งหมด แล้ว

ก็ย้อนกลับไปตรวจดูทางเท้าอีก ก็เห็นเหลื่อมล้ำไม่เสมอกันอีก ก็ดึงเท้าให้เสมอกันใหม่อีก คนก็ไม่เป็นอันได้หลับได้นอนเป็นสุข เพราะต้องถูกดึงเท้าบ้าง ดึงศีรษะบ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่รู้จักแล้ว ทั้งเปรตเจ้าระเบียบนั้นก็ไม่สามารถจัดให้เสมอกันได้

การจัดให้เสมอกันในทางที่ไม่อาจจะจัดได้เช่นนี้ เป็นการจัดที่ไม่สำเร็จ รังแต่จะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่สงบสุขอย่างเดียว ส่วนการจัดให้เสมอกันในทางที่อาจจัดได้นั้นพระพุทธเจ้าทรงจัดด้วยหลักสมจริยานี้ คือ เว้นจากทางกรรมฝ่ายอกุศล ดำเนินในทางกรรมฝ่ายกุศล ตามที่ทรงสั่งสอนไว้นั้น

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า เมื่อปฏิบัติในสมจริยานั้น เป็นสมภาพได้อย่างไร สมภาพ แปลว่า ความเสมอกัน คือ ตัวเราเองกับผู้อื่น หรือผู้อื่นกับตัวเราเองเสมอกัน ตัวเราเองรักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ตัวเราเองไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นมาก่อกรรมที่ไม่ดีแก่เราทุก ๆ ข้อ พอใจแต่จะให้เขามาประกอบกรรมที่ดีแก่เราทั้งนั้น ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน เขาก็ไม่ประสงค์ให้เราไปก่อกรรมที่ชั่วร้ายแก่เขา ประสงค์แต่จะให้เราไปประกอบกรรมที่ดีแก่เขาเท่านั้น *เมื่อทั้งเราทั้งเขาต่างมีความชอบและไม่ชอบเสมอกันอยู่เช่นนี้ ทางที่จะให้เกิดสมภาพได้โดยตรงก็คือ ทั้งสองฝ่ายต่างดำเนินเข้าหาจุดที่เสมอกันนี้ คืองดเว้นจากทางกรรมที่ชั่วร้าย ซึ่งต่างก็ไม่ชอบ*

ให้ใครมาทำแก่ตนด้วยกัน และดำเนินไปในทางกรรมที่ดีซึ่งเกื้อกูลกัน ที่ต่างก็ชอบจะให้ใครมาทำแก่ตนด้วยกัน เมื่อประพฤติดังนี้ สมภาพที่ถูกต้องก็เกิดขึ้น และเป็นสมภาพคือเป็นความเสมอกันจริง ๆ และเมื่อมีสมภาพดังนี้ *ภราดรภาพ* คือความเป็นพี่น้องกันหรือเป็นญาติที่คุ้นเคยไว้วางใจกันได้ก็เกิดขึ้น *เสรีภาพ* คือความมีเสรีอันที่จะไปไหน ๆ ได้ ทำอะไรได้โดยที่ไม่ถูกใครเบียดเบียนและก็ไม่เบียดเบียนใครด้วยก็เกิดขึ้น สมจริยาของพระพุทธเจ้าอันยังให้เกิดสมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพ ดังกล่าวมานี้ เป็นธรรมจรรยา ความประพฤติธรรมประกอบอยู่ด้วยหลักยุติธรรมและศีลธรรมต่าง ๆ บริบูรณ์

ถ้ามีปัญหา **ประพฤติธรรมคือประพฤติอย่างไร** ก็ตอบได้ว่า ประพฤติให้เป็นสมจริยาดังกล่าวนั่นเอง และเมื่อเข้าใจความดังนี้แล้ว คำว่าสมจริยาจะแปลว่า ความประพฤติเรียบร้อยสม่ำเสมอก็ได้ ความประพฤติสมควรหรือเหมาะสมก็ได้ ความประพฤติโดยสมภาพก็ได้ เป็นคำแปลที่ถูกต้องกับความหมายทั้งนั้น ดังนี้แหละเป็นธรรมจรรยา

ฉะนั้น **หลักธรรมจรรยาของพระพุทธเจ้า** ก็เป็นหลักที่เป็นแม่บทของหลักทั้งหลายแห่งความสุขสงบของชุมนุมชนทั่วไป ถ้าไม่อยู่ในแม่บทนี้แล้วจะเกิดความสงบสุขไม่ได้ สมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพ ก็จักมีขึ้นไม่ได้ จะมีได้ก็เช่นเสรีภาพของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้ที่จัดทำไปนอกแม่บท ก็จะเป็นเหมือน

เปรตจัดระเบียบดังกล่าวแล้ว ซึ่งต้องจัดกันไม่รู้จักเสร็จ ทั้งเป็นการก่อภัยก่อเวร ก่อศัตรูและความวุ่นวายเดือดร้อน จัดกันไปจนโลกแตกก็ไม่เสร็จ

กรรมตามที่กล่าวมานี้ ที่ชี้ระบุลงไปว่า กรรมคืออะไร และทำอย่างไรเป็นกรรมดี ทำอย่างไรเป็นกรรมไม่ดี เป็นทางกรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็พอประมวลเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรม ใครทำดีก็เป็นกุศลติดตัวอยู่ ใครทำชั่วก็เป็นอกุศลกรรมติดตัวอยู่

๒. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรมวิบาก คือผลของกรรม ผลที่ดีเกิดจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างผลมะม่วงเกิดจากต้นมะม่วง ผลขนุนเกิดจากต้นขนุน หว่านพืชเช่นไรก็ได้ผลเช่นนั้น

๓. พระพุทธศาสนาแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือตัวเราเองทุก ๆ คน เป็นเจ้าของกรรมที่เราทำ และเป็นเจ้าของผลของกรรมนั้น ๆ ด้วย เมื่อตัวเราเองทำดีก็มีกรรมดีติดตัว และต้องได้รับผลดี เมื่อตัวเราเองทำไม่ดีก็มีกรรมชั่วติดตัว และต้องได้รับผลชั่วไม่ดี จะปัดกรรมที่ตัวเราเองทำให้พ้นตัวออกไป และจะปัดผลของกรรมให้พ้นตัวออกไปด้วยหาได้ไม่ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง

เมื่อหลักกรรมของพระพุทธศาสนามีอยู่ดังนี้ พระพุทธเจ้า

จึงตรัสสอนให้ทุก ๆ คนหมั่นนึกคิดอยู่เสมอ ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นกรรมทายาทคือเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัยเฉพาะ (ตนเป็นคน ๆ ไป) นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า *กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน* เป็นต้น

หลักกรรม
นอกพระพุทธศาสนา

ส่วนในลัทธิอื่น บางลัทธิปฏิเสธกรรมเสียเลย บางลัทธิรับรองหลักกรรมบ้าง ปฏิเสธบ้าง แต่การระบุว่าทำอะไรเป็นกรรมดี ทำอะไรเป็นกรรมไม่ดี ก็มีกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ลัทธิที่ปฏิเสธหลักกรรมเสียเลยนั้น คือปฏิเสธว่ากรรมดีชั่วไม่มี ผลของกรรมดีชั่วไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีกรรมเป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของของกรรม เพราะเมื่อใครทำอะไรทำแล้วก็แล้วไป ไม่เห็นมีอะไรที่เรียกว่ากรรมเหลือติดตัว และที่ว่าดีไม่ดีนั้นก็เป็นการว่าเอาเอง ใครชอบก็ว่าดี ใครไม่ชอบก็ว่าไม่ดี เหมือนอย่างฝนตกแดดออก ใครชอบก็ชม ใครไม่ชอบก็ติ โดยที่แท้เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีผลอะไร กรรมอะไร ส่วนผลต่าง ๆ ที่ได้รับนั้น เกิดขึ้นตามคราวตามสมัย เหมือนอย่างผลไม้ต่าง ๆ

ถึงคราวจะมีผล ก็มีผลขึ้นตามชนิด

ลัทธิที่รับบ้างปฏิเสธบ้าง เช่น รับว่าเมื่อทำอะไรไป ก็เป็นบุญเป็นบาป ทำนองรับรองว่ากรรมมี แต่เมื่อคราวจะต้องรับผลของกรรม ก็อยากจะรับแต่ผลของกรรมดี ไม่อยากรับผลของกรรมชั่ว จึงแสดงวิธีทำให้หายบาป เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ทำเองจึงมิใช่เป็นเจ้าของของกรรมที่ทำอย่างแน่นอน แต่มีเจ้าของอยู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งอาจเป็นผู้บันดาลผลอะไรให้เกิดแก่ใครก็ได้ อาจเป็นผู้ยกบาปเพิ่มบาปให้ก็ได้

มีเรื่องเล่าไว้ในพงศาวดารลังกาว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โอรสของเจ้าผู้ครองรัฐที่อยู่กลางเกาะ นามว่าราชสิงหะ ได้ทำปิตุฆาต (ปลงพระชนม์พระบิดา) แล้วเกิดกลัวบาป จึงได้ประชุมพราหมณ์ถามหาวิธีล้างบาป ฝ่ายภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาตอบว่า เป็นอนันตริยกรรม (กรรมหนักที่ให้ผลในอันดับสืบไปทีเดียว ไม่มีอะไรมาคั่นได้) ไม่มีทางจะล้างบาปได้ พวกพราหมณ์ตอบว่า มีวิธีล้างบาป ราชสิงหะจึงขัดเคืองภิกษุสงฆ์ ไปนับถือศาสนาพราหมณ์ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของคนที่อยากจะรับแต่ชอบ ไม่อยากรับผิดจากกรรมของตน

อนึ่ง ลัทธิใด ๆ แม้จะรับรองหลักกรรมอยู่บ้าง แต่ก็แสดงว่าทำอะไรดีอะไรไม่ดีต่าง ๆ กัน เพราะถือหลักต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นบาป

แต่ลัทธิอื่นแสดงว่าเป็นบุญก็มี

หลักในการชี้ว่า อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า คือ หลักธรรมจริยา สมจริยา ดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือหลักเมตตา หลักยุติธรรม ฉะนั้น *ที่พูดว่าทุกลัทธิศาสนาสอนให้คนละชั่วทำดี จึงนับถือได้เหมือน ๆ กัน อาจจะเป็นคำพูดเพื่อประนีประนอม หรือเพื่อแสดงมรรยาทว่าไม่ยกตนข่มท่าน เจตนาก็ดีอยู่ แต่ถ้าจะต้องนับถือกันจริง ๆ และต้องพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าไม่เหมือนกัน ปฏิบัติไปคนละอย่าง* เพราะเห็นว่าเป็นการถูกผิด เป็นบุญบาป หรือดีชั่วกันไปคนละอย่าง เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ดังกล่าวแล้ว

ได้ทราบว่า คราวหนึ่ง *สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์* ได้รับสั่งถาม *ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท)* วัดบรมนิวาส ว่า เห็นว่าฆ่าสัตว์บูชายัญไปสวรรค์เป็นสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) หรือมิจฉาทิฏฐิ (เห็นผิด) ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ตอบว่า เป็นสัมมาทิฏฐิแขก ดังนี้ ท่านตอบเพียงเท่านี้ จะพูดกลับอีกทีหนึ่งก็ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นตัวอย่างว่ามิได้นับถือได้เหมือนกันจริง

ไม่ต้องกล่าวถึงผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น แม้พุทธศาสนิกชนเองซึ่งมีศรัทธาในกรรมอยู่บ้าง ก็ยังคลางแคลงกันอยู่โดยมากว่าผู้ทำกรรมจะได้รับผลเมื่อไร เพราะตามที่ปรากฏ

เห็นกันอยู่บางคนทำดีแต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่วแต่ไม่เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับได้ผลตรงกันข้าม จะมีอะไรมาพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่แสดงไว้ในพระพุทธศาสนา

จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร

เดี๋ยวนี้เมื่อพูดว่าอะไรเป็นอะไร ก็มักจะถูกถามว่าพิสูจน์ได้หรือไม่ เหมือนอย่างวิธีพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ อันทุก ๆ สิ่งที่ปรากฏขึ้น หรือดังที่เรียกว่าปรากฏการณ์นั้น ต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้แน่ ในเมื่อมีเครื่องพิสูจน์ที่เพียงพอ แต่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ชนิดไหน ก็สุดแต่สิ่งที่จะพิสูจน์ ถ้าสิ่งที่พิสูจน์นั้นเป็นวัตถุหรือสสาร ก็พึงพิสูจน์ด้วยเครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้เป็นต้น ถ้าสิ่งที่พิสูจน์เป็นอย่างอื่น จะใช้เครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นก็หาได้ไม่ ถ้าจะพึงใช้เครื่องพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวได้ทุกอย่างแล้ว ศาลหลวงก็ไม่ต้องตั้งขึ้น เพราะเมื่อใครถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิด ก็จับตัวมาเข้าห้องวิทยาศาสตร์พิสูจน์ ไม่ต้องขึ้นศาล ในบัดนี้แม้จะมีเครื่องจับเท็จ ก็ใช้เป็นเพียงเครื่องมือประกอบ

เท่านั้น ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยเด็ดขาดหาได้ไม่ ฉะนั้น จะพิสูจน์อะไรก็ต้องมีเครื่องพิสูจน์ที่ควรกัน กล่าวอย่างสรุป เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นวัตถุหรือสสาร ก็ใช้เครื่องพิสูจน์ในทางนั้น เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นความจริงที่นอกไปจากวัตถุหรือสสาร ก็ต้องใช้เครื่องพิสูจน์อย่างอื่นที่จะชี้ถึงความจริงนั้น ๆ ได้ ดังวิธีที่ทั่วโลกก็ใช้กันอยู่แล้ว เป็นต้นว่า

การพิสูจน์ความผิด เมื่อบุคคลถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิดกฎหมาย ก็ต้องพิสูจน์กันตามวิธีที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น สืบสวน สอบสวน ไต่สวน พิจารณา วินิจฉัยโดยยุติธรรมตามกฎหมาย

การพิสูจน์ภูมิรู้สติปัญญา เรื่องนี้จะชั่งตวงวัดอย่างวัตถุ หรือจะคำนวณด้วยวิธีคณิตศาสตร์ ให้รู้ว่าใครมีภูมิสติปัญญาเท่าไรหาได้ไม่ เพราะมิใช่เป็นสิ่งที่มีส่วนกว้างบางตื้นลึกหนักเบาอย่างสิ่งของ ฉะนั้น จึงต้องใช้วิธีให้แสดงออก เหมือนอย่างในครั้งโบราณ ผู้ที่เรียนสำเร็จศิลปศาสตร์มาแล้วก็แสดงศิลปศาสตร์นั้นในที่ประชุมชน ในบัดนี้ก็ใช้การสอบต่าง ๆ ตั้งข้อสอบให้ตอบ เมื่อตอบได้ตามกฎเกณฑ์ก็รับรองว่าสอบได้ มีภูมิรู้ชั้นนั้นชั้นนี้ แม้การวัดภูมิสติปัญญาที่เรียกว่าไอคิวของฝรั่ง ก็เป็นวิธีตั้งปัญหาให้ตอบเช่นเดียวกัน แล้วก็ตัดสินว่ามีสติปัญญาขนาดนั้นขนาดนี้ วิธีพิสูจน์ด้วยการสังเกตจากการแสดงออกนี้ ก็คล้ายเป็นการทำนายอย่างหมอดู ซึ่งทำนาย

ไปตามหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เป็นความจริงอย่างเต็มที่เหมือนอย่างรู้ด้วยญาณ (ความหยั่งรู้จริง) แต่เรียกว่าเป็นญาณสมมติก็พอได้ คือต่างว่าเป็นญาณ เมื่อใช้วิธีซึ่งเป็นที่รับรองกันแล้ว เช่นวิธีสอบดังกล่าว ก็เป็นใช้ได้

การพิสูจน์มติและจิตใจ เมื่อต้องการจะรู้ว่าใครมีความคิดเห็นอย่างไร จะใช้เครื่องชั่งตวงวัดเป็นต้นก็ไม่ได้เหมือนกัน ต้องใช้วิธีให้แสดงออกมา ในทางการเมือง เช่น ออกเสียงเลือกตั้ง ออกเสียงประชามติ ในการประชุม เช่น การอภิปราย การลงมติ และในส่วนปลีกย่อย เฉพาะเรื่อง เฉพาะบุคคล ก็ใช้วิธีแหย่ให้บุคคลนั้นแสดงออกมา และสังเกตจากอาการที่เขาแสดงออกมานั้น แต่ถ้าเขาไม่แสดงอาการอะไรออกมาแล้วก็จะรู้ไม่ได้ เว้นไว้แต่จะมีญาณหยั่งรู้จิตใจของเขาเท่านั้น

การพิสูจน์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ แสดงว่าเครื่องพิสูจน์นั้นมีต่าง ๆ เมื่อเป็นวัตถุก็นำเข้าห้องวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นความผิดก็นำเข้าโรงศาล เมื่อเป็นภูมิรู้ก็นำเข้าสอบไล่ เมื่อเป็นจิตใจก็แหย่ให้แสดงออก ดังนี้เป็นต้น คราวนี้เป็นกรรมจะนำเข้าวิธีไหน ? จะนำเข้าโรงศาล หรือจะนำเข้าห้องสอบไล่ดังกล่าวแล้ว เป็นต้น ก็คงไม่ได้ผล จึงต้องนำเข้าพิสูจน์ตามหลักเหตุผล อันเป็นเหตุผลอย่างธรรมดาสามัญ ที่สามารถจะเข้าใจได้ด้วยสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ทุก ๆ คนเมื่อตากแดดก็ร้อน เมื่ออาบน้ำก็เย็น เมื่อได้รับความร้อนเย็นตามที่ต้องการก็เป็นสุข เมื่อได้รับเกินต้องการก็เป็นทุกข์ *สิ่งที่ทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์เหล่านี้เรียกว่าเหตุ ส่วนความสุขหรือทุกข์ที่ได้รับเรียกว่าผล ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดสุขก็เรียกว่าดี ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดทุกข์ก็เรียกว่าชั่วร้าย* เหตุผลที่เกิดจากการทำของบุคคลก็เช่นเดียวกัน เช่นเมื่อผู้ใดมารังแกตัวเราให้เดือดร้อน เราก็เห็นว่าคนนั้นไม่ดีเกเร เมื่อมีผู้ใดมาช่วยเหลือเกื้อกูลตัวเราให้เป็นสุขสบาย เราก็เห็นว่าคนนั้นเป็นคนดี เป็นคนมีคุณเกื้อกูล ตัวอย่างง่าย ๆ ดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องแสดงว่า *ทุก ๆ คนต่างก็มีสามัญสำนึกบอกตัวเองอยู่ว่าความดีและความชั่วมีจริง เพราะเรารู้สึกตัวของเราเองว่า คนนั้นทำดีแก่เรา คนโน้นทำชั่วร้ายแก่เรา และในทำนองเดียวกัน ตัวเราเองก็มีความรู้สึกเหมือนกันว่า ตัวเราเองทำดีหรือไม่ดีอย่างไร* จนถึงบางทีรู้สึกภูมิใจในความดีของเรา หรือเสียใจในความชั่วของเรา ในเมื่อเกิดรู้สึกตัวขึ้น

อันความดี หรือความชั่วที่ตัวเราเองทำ หรือที่คนอื่นทำซึ่งปรากฏในความรู้สึกของเรานั้น คืออะไรเล่า ? ก็คือกรรมนั่นเอง เป็นกุศลกรรม (กรรมดี) บ้าง เป็นอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) บ้าง ฉะนั้น กรรมจึงมีจริง และมีตัวอยู่จริง เพราะติดอยู่ในความรู้สึก ในจิตใจของตัวเราเอง ท่านผู้ทำความดีให้แก่เรา เช่น มารดาบิดา และผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย พระคุณ

ของท่านเหล่านี้ย่อมติดอยู่ในจิตใจของตัวเรา เกิดเป็นความกตัญญู (รู้พระคุณที่ท่านได้ทำ) และกตเวที (ประกาศพระคุณที่ท่านได้ทำแล้ว คือการตอบแทนพระคุณท่าน) ในทางตรงกันข้าม เมื่อใครทำไม่ดีต่อเราก็มักจะติดใจตัวเรา กลายเป็นผูกเวรกันต่อไปได้เหมือนกัน *กรรมของคนอื่นยังติดใจตัวเราเองอยู่ได้ถึงเช่นนี้ ไฉนกรรมของเราเองจะติดใจตัวของเราเองอยู่ไม่ได้ เราไม่สามารถจะแกล้งลืมกรรมของเราได้ ถึงจะลืมไปแล้วก็ยังฝังอยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจ เพราะกรรมเกิดจากเจตนาของเรา จึงเป็นรอยจารึกของจิตใจ*

เมื่อรู้สึกว่ากรรมมีจริง ทำดีเมื่อใดเป็นกรรมดีเมื่อนั้น ทำไม่ดีเมื่อใดเป็นกรรมชั่วเมื่อนั้น ปัญหาต่อไปจึงมีว่า **กรรม-วิบากคือผลของกรรมมีหรือไม่ และมีอย่างไร** คิดดูง่าย ๆ ในเวลาสอบไล่ เมื่อได้รับข้อสอบ คิดออกตอบได้สอบไล่ได้ การที่ตอบได้สอบไล่ได้เป็นผลดี เกิดจากความตั้งใจเรียนดีนี้แหละคือกรรมดี ทำให้เกิดผลดีคือสอบไล่ได้ ถ้าตรงกันข้ามเรียนอย่างเหลวไหลจนถึงสอบไม่ได้ นี้เป็นกรรมชั่ว ทำให้เกิดผลชั่วคือสอบตก ฉะนั้น ผลของกรรมจึงมีอยู่จริง และมีตามชนิดของกรรม คือผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุนให้ผลเป็นขนุน เป็นไปตามชนิด

แต่ยังมีปัญหาต่อไปอีก **กรรมและกรรมวิบากนั้นเป็นของใคร** คิดดูง่าย ๆ อย่างการเรียนการสอบดังกล่าวแล้ว คนไหนเรียนคนนั้นรู้ คนไหนไม่เรียนคนนั้นไม่รู้ ถ้าไม่เรียน ใครจะมาบันดาลให้ใครรู้ขึ้นเองหาได้ไม่ ฉะนั้น กรรมและกรรมวิบากจึงเป็นของของคนที่ทำกรรมนั่นเอง ผู้ใดทำกรรมอย่างไร ก็ย่อมได้ผลกรรมอย่างนั้น เหมือนอย่างหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทุก ๆ คนจึงต้องรับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง จะป้ายไปให้คนอื่นไม่ได้ คนที่ทำดี เช่น ประพฤติตนเรียบร้อย ช่วยทำกิจที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ก็เป็นคนดีขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะชมหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกตัวเองว่าทำดี คนที่ทำไม่ดี เช่น ประพฤติตนเกะกะระราน เป็นคนหัวขโมย เป็นต้น ก็เป็นคนชั่วขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะติหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกว่าตัวของตัวทำชั่ว อาจจะป้ายความผิดให้ผู้อื่นด้วยการหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิด แต่จะหลอกตัวเองไม่ได้ ตัวเองย่อมรู้สึกสำนึกตัวเองอย่างเต็มที่ ฉะนั้น เมื่อทำดีทำชั่วแล้วจึงปัดดีปัดชั่วออกไปให้พ้นตัวเองไม่ได้ เพราะรู้สึกตัวเองอยู่ทางจิตใจของตน ใครจะแย่งดีไป จะใส่ชั่วให้ก็ไม่ได้ นอกจากจะหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นความจริง

สรุปความว่า เมื่อคิดพิสูจน์ด้วยสามัญสำนึก ตามเหตุผลอย่างง่าย ๆ ในเรื่องความดีความชั่วทั่ว ๆ ไปที่มีอยู่เฉพาะหน้า

ก็จะเห็นได้แล้วว่า

๑. กรรมมี คือ มีความดีความชั่วในการทำของทุก ๆ คน

๒. กรรมวิบากมี คือ มีผลดีของความดี มีผลชั่วของความชั่ว

๓. กรรมเป็นของผู้ทำ คือ ใครทำกรรมอย่างใดก็ได้รับผลอย่างนั้น

เมื่อกล่าวเฉพาะตัวของเราเองแล้ว เมื่อเป็นกรรมของเราเองยิ่งพิสูจน์ได้ง่าย คือนำเข้าพิสูจน์ในห้องใจของเราเอง เพราะเรารู้ตัวเราเองได้ดี แต่ข้อสำคัญเราต้องมียุติธรรม คือ ไม่ลำเอียง เหมือนอย่างการพิสูจน์วัตถุหรือสสารในห้องวิทยาศาสตร์ เครื่องพิสูจน์ต้องใช้ได้ หรือการพิสูจน์ความผิดในโรงศาล โรงศาลก็ต้องสถิตยุติธรรม

คำเก่า ๆ มีกล่าวว่า "ถึงคนไม่เห็นเทวดาก็เห็น" เดี๋ยวนี้อาจเห็นว่าพ้นสมัย แต่ถ้ารู้จักคิดคำนี้ก็ยังใช้ได้ คือ เทวดาในดวงใจของเราเอง หมายความว่าความมีหิริ (ละอายใจ) และโอตตัปปะ (เกรงบาป) ซึ่งท่านเรียกว่าเป็นเทวธรรม (ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา) ใจที่มีละอายมีเกรงบาปคือความชั่วช้าต่าง ๆ นี้แหละคือเทวดา แต่ใจกระด้าง ด้าน หยาบช้า แข็งกร้าว ชั่วร้าย อาจมองไม่เห็น ภาษิตมอญมีกล่าวว่า *"เมื่อกาจับที่ใบต้นหญ้า ด้วยคิดว่าไม่มีใครเห็น ถึงกระนั้นก็มีผู้เห็นอยู่ถึงสองเป็นอย่างน้อย"* ผู้เห็น

ทั้งสองในภาษิตมอญนี้คือใคร ขอให้คิดเอาเอง ถ้าคิดไม่เห็นก็ให้ส่องหน้าในกระจกก็จะเห็นผู้ที่เห็นกา แม้พระพุทธภาษิตก็มีกล่าวไว้ว่า *"ชื่อว่าที่ลับย่อมไม่มีแก่ผู้ทำชั่ว"*

แนวคิดเรื่องกรรม

ในมหาโพธิชาดกตอนหนึ่ง เล่าว่า พระราชาแห่งรัฐหนึ่งมีอำมาตย์อยู่ ๔ คน เป็นผู้แสดงลัทธิต่าง ๆ แก่พระราชา อำมาตย์คนที่ ๑ แสดงลัทธิว่า ผลทุกอย่างไม่มีเหตุ อำมาตย์คนที่ ๒ แสดงลัทธิว่า พระอิศวร (พระเป็นเจ้า) สร้าง อำมาตย์คนที่ ๓ แสดงลัทธิว่า ทุก ๆ อย่างเป็นเพราะบุพกรรม (กรรมในปางก่อน) อำมาตย์คนที่ ๔ แสดงลัทธิว่า ขาดสูญ ยังมีชีปะขาวอีกคนหนึ่งซึ่งพระราชาเคารพนับถือ ปรารถนาจะโต้วาทะกับอำมาตย์เหล่านั้น จึงไปขอหนังวานรจากชาวบ้านมาตากทำให้หมดกลิ่นให้เรียบร้อยดีแล้ว จึงนุ่งห่มหนังวานรและใช้เป็นอย่างผ้าพาดบ่าเข้าไปในพระอุทยาน พระราชาได้ทรงทราบ ได้เสด็จพร้อมกับอำมาตย์ทั้ง ๔ ทอดพระเนตรเห็นท่านชีปะขาวกำลังนั่งสนใจอยู่กับหนังวานร จึงตรัสถาม

ชีปะขาวก็ทูลตอบว่า วานรนี้มีอุปการะแก่อาตมามาก ช่วยนำน้ำมาให้บ้าง กวาดที่ให้อยู่บ้าง ทำการปฏิบัติให้ต่าง ๆ อาตมาจะไปไหนก็ขึ้นหลังวานรนี้ไป แต่คราวหนึ่งอาตมาเกิดมีจิตใจทราม จึงกินเนื้อของวานรนั้น นำหนังมาตากให้แห้ง ใช้นุ่งห่มตลอดถึงปูนั่งนอน เพราะคิดถึงบุญคุณว่ามีอุปการะแก่อาตมามาก ฝ่ายอำมาตย์ทั้ง ๔ ได้ยินดังนั้น ก็พากันกล่าวเย้ยหยันว่าตาชีปะขาวนี้เป็นคนอกตัญญู ทรยศต่อมิตร ทำปาณาติบาต

ฝ่ายชีปะขาวจึงกล่าวโต้แก่อำมาตย์คนที่ ๑ ซึ่งถือลัทธิทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ ว่าเมื่อผลทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ เกิดขึ้นเองความชั่วอะไร ๆ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าตามลัทธิของท่านย่อมไม่มีเหตุที่จะทำให้ใคร ๆ ในโลกเศร้าหมองหรือบริสุทธิ์ โลกนี้เป็นไปตามคติและภาวะของตนเอง แปรปรวนวิวัฒนาการไปเอง มีสุขมีทุกข์ไปเอง จะทำอะไรก็ทำไปไม่จำต้องประสงค์จะทำดีหรือทำชั่ว ทำ ๆ ไปก็แล้วกัน ทำอะไรก็ทำได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีใครทำบาป หรือทำบุญอะไรเล่า ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านเป็นจริง ถึงว่าอาตมาจะฆ่าวานรกินเนื้อเสีย อาตมาก็ไม่มีโทษไม่มีบาป อำมาตย์คนที่ ๑ เมื่อถูกโต้เช่นนั้นก็นั่งนิ่ง

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๒ ซึ่งถือลัทธิพระเป็นเจ้าสร้าง ว่าถ้าพระเป็นเจ้าสร้างชีวิตแก่โลกทั้งหมด เที่ยวจัดแจงให้คนนี้ทำกสิกรรม ให้คนนั้นเลี้ยงโคเป็นต้น เป็นผู้สร้างความเจริญความเสื่อม ความดีความชั่วทั้งปวง เป็นผู้บันดาล

สิ่งทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครทำบาปก็ทำเพราะพระผู้เป็นเจ้าสั่งให้ทำ พระเป็นเจ้าจึงต้องรับบาปนั้นไปเอง ถึงอาตมาจะฆ่าลิงหรือใครจะทำบาปอะไร ๆ ก็ไม่ต้องรับบาป เพราะทำตามคำสั่งของพระเป็นเจ้าต่างหาก อำมาตย์คนที่ ๒ ถูกโต้ดังนั้นก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๓ ซึ่งถือลัทธิกรรมในปางก่อนว่า ถ้าใคร ๆ พากันถึงสุขทุกข์เพราะกรรมในปางก่อนเป็นเหตุเท่านั้นแล้ว ใคร ๆ ที่ต้องได้รับทุกข์ในบัดนี้ เช่น ถูกเขาฆ่า ถูกเขาลักขโมยทรัพย์ ถูกเขาเบียดเบียนต่าง ๆ ก็เพราะกรรมในปางก่อนของตนเอง เหมือนอย่างกู้หนี้เขามาแล้วก็ใช้หนี้เขาไป ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านเป็นจริง วานรนี้ก็คงเคยฆ่าอาตมามาแล้วในชาติปางก่อน เหมือนอย่างเป็นหนี้อาตมาอยู่ มาชาตินี้อาตมาจึงฆ่าเสียบ้าง ลิงนี้จึงถูกฆ่าเป็นการใช้หนี้กรรมเก่าให้สิ้นไป อาตมาซึ่งเป็นผู้ฆ่าจึงเท่ากับเป็นผู้ช่วยลิงนี้ให้พ้นจากหนี้ จึงไม่เป็นบาปอะไร กลับจะเป็นการช่วยไปเสียอีก และใคร ๆ จะฆ่าหรือทำร้ายใคร เมื่ออ้างว่าเป็นกรรมเก่าของเขา เขาก็ทำได้ทั้งนั้น และอาจอ้างเอาบุญคุณเสียอีกก็ได้ ว่าช่วยฆ่าเขาเป็นการช่วยเปลื้องหนี้กรรมให้แก่เขา อำมาตย์คนที่ ๓ ถูกโต้เช่นนี้ ก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๔ ซึ่งถือลัทธิขาดสูญว่า ถ้าใคร ๆ ขาดสูญเสียหมด คือตายสูญไปเลยไม่ต้องเกิดอีก

จะทำอะไรก็มุ่งประโยชน์เดี่ยวนี้เท่านั้น แม้ว่าจะต้องทำมาตุฆาต ปิตุฆาตเพื่อประโยชน์ของตนก็ทำได้ ไม่มีภายหน้าที่จะต้องรับผล ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านดังกล่าวเป็นจริง แม้ว่าอาตมาจะฆ่าวานรก็ไม่มีบาปอะไรที่จะต้องไปรับ ตัวเราเองก็ขาดสูญ บาปและสิ่งทั้งหลายก็ขาดสูญไปด้วยกัน อำมาตย์คนที่ ๔ เมื่อถูกโต้ดังนั้นจึงเงียบไป

ชีปะขาวที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ จึงถวายโอวาทพระราชามิให้เชื่อถือลัทธิของอำมาตย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น และให้ทรงประพฤติธรรม ปกครองแว่นแคว้นโดยธรรม

เรื่องในชาดกที่เล่ามานี้แสดงว่า แม้ผู้ที่ถือลัทธิว่าไม่มีความดีความชั่ว ก็ยังมีสามัญสำนึกอยู่ในความดีความชั่ว ซึ่งเป็นหลักความจริง จึงได้กล่าวตำหนิชีปะขาวโพธิสัตว์ไปโดยที่ไม่ทันนึกถึงลัทธิของตนที่ถืออยู่ ฉะนั้น *เรื่องของกรรมจึงเป็นเรื่องของความจริง ที่เป็นไปอยู่โดยธรรมดาสามัญ พระพุทธเจ้าก็ทรงยกเอาความจริงนี้แหละมาสั่งสอน มิได้ทรงแต่งเรื่องของกรรมขึ้นเอง ทั้งมิได้ทรงยักย้ายเปลี่ยนแปลงบิดผันไปจากความจริง ทรงชี้แจงแสดงเปิดเผยไปตามหลักความจริงเท่านั้น*

ข้อที่กล่าวย้ำอีกก็คือ มักจะเข้าใจกันอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องของกรรมเป็นเรื่องอดีตคือล่วงมาแล้ว ในปัจจุบันเรามักมีหน้าที่ปล่อยตนให้เป็นไปตามกรรม ที่เรียกกันว่า *ยถากรรม*

เท่านั้น จึงไม่คิดจะทำอะไร ถ้าเห็นดังนี้เป็นความเห็นผิด ดังลัทธิของอำมาตย์ที่ถือว่าอะไร ๆ เกิดเพราะกรรมปางก่อน (ปุพเพกตเหตุ) ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนมิให้เชื่อลัทธินี้ ถือว่าเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา และตรัสยกเวทนา สุข ทุกข์ ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่เป็นตัวอย่าง ว่าเกิดเพราะโรคต่าง ๆ ในปัจจุบันก็มี เกิดเพราะกรรมเก่าก็มี ฉะนั้น เมื่อโรคเกิดขึ้นก็ต้องเยียวยา และต้องป้องกันรักษาตัวไม่ให้เกิดโรค ในด้านความประพฤติต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ให้ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี *กรรมปัจจุบันนี้แหละเป็นข้อสำคัญแห่งชีวิตของทุก ๆ คน คือ การที่เราทำอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้อยคำที่เราพูดอยู่เดี๋ยวนี้ เรื่องที่เราคิดอยู่เดี๋ยวนี้* เป็นหน้าที่ของเราจะต้องคอยตรวจดู ให้ตัวเราเองทำพูดคิดแต่ในทางที่ถูก ก่อให้เกิดคุณประโยชน์โดยส่วนเดียวเท่านั้น อย่าเอาเรื่องกรรมเก่ามาเป็นเครื่องตัดรอนคุณประโยชน์ มาทำให้นอนรอโชคลาภ ดังมีเรื่องเล่าเป็นคติไว้ว่า

มีชาย ๒ คน ไปให้หมอดู หมอทำนายทายคนหนึ่งว่าจะได้เศวตฉัตร ทำนายอีกคนหนึ่งว่าจะลำบาก ชายคนที่ได้รับทำนายว่าจะได้เศวตฉัตรก็ดีใจ นั่งนอนรอไม่ทำมาหากินอะไร ในที่สุดก็สิ้นทรัพย์สมบัติ ไปนอนเจ็บอยู่อย่างอนาถที่ป่ากลางทุ่ง มีพระธุดงค์เดินผ่านมาพบเข้า มีจิตสงสารจึงเอากลดไปปักให้ชายผู้นั้นก็สิ้นใจในกลดของพระธุดงค์ ก็ได้เศวตฉัตรเหมือนกัน

เพราะคำว่าเศวตฉัตรแปลว่าร่มขาว กลดของพระธุดงค์ก็เป็นร่มขาวชนิดหนึ่ง ส่วนชายอีกคนหนึ่งซึ่งได้รับทำนายว่าจะลำบาก เกิดความกลัวลำบากจึงตั้งหน้าขวนขวายพากเพียรทำมาหากิน เก็บออมทรัพย์สินอยู่เรื่อย ๆ มา จึงมีหลักฐานเป็นสุขสบายขึ้นโดยลำดับ แต่ก็ลำบากมาก่อนเป็นอันมาก เรื่องนี้เป็นคติสอนใจว่า *หน้าที่ของเราทุก ๆ คน ก็คือทำกรรมปัจจุบันนี้แหละให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปแล*

เพราะเหตุไร
จึงไม่เชื่อเรื่องกรรม

ในจิตใจที่มีสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ย่อมมีความรู้สึกว่ามีความดีความชั่ว มีผลของความดีความชั่ว และผู้ทำนั้นเองเป็นผู้มีความดีความชั่วติดตัวอยู่ เพราะใครทำกรรมอันใดกรรมนั้นย่อมจารึกอยู่ในจิตใจ และผู้ทำนั้นเองต้องเป็นผู้รับผลคือรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ความพิศดารในเรื่องนี้ได้แสดงแล้ว แต่การที่คนไม่น้อยยังไม่มีความเชื่อตั้งมั่นลงไปในกรรมตามหลักที่กล่าว ซึ่งรวบรัดโดยย่อว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ก็เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเข้ากับตนเอง หรือถือเอาแต่ใจตน

๒. ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ

ความลำเอียงเข้ากับตนเองนั้น คือ มุ่งประโยชน์ตนหรือมุ่งจะได้เพื่อตนเท่านั้น ไม่คำนึงถึงความเสียหายทุกข์ยาก

ของผู้อื่น ดังเช่น เมื่อโกรธขึ้นมาก็ทำร้ายเขา เมื่ออยากได้ขึ้นมาก็ลักของเขา เมื่อทำได้สำเร็จดังนี้ก็มีความยินดีและอาจเข้าใจว่าทำดี แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตัวเรามาลักของเรา ถ้าใครมาทำเข้าเราก็ต้องว่าเขาไม่ดี ถึงเราจะไปยั่วให้เขาโกรธ เมื่อเขาโกรธขึ้นมาทำร้ายร่างกายเราเราก็ยังว่าเขาไม่ดีอยู่นั่นเอง การกระทำอย่างเดียวกัน จะดีบ้างไม่ดีบ้างอย่างไรได้ เหมือนอย่างการทำร้ายร่างกาย การลักทรัพย์ เมื่อเราทำแก่เขาได้ก็เป็นดี แต่ถ้าเขาทำแก่เราเป็นไม่ดี จะเป็นดังนี้หาถูกต้องไม่ เพราะเป็นการที่เราพูดเอาเองอย่างไม่ยุติธรรม

แต่การลำเอียงเข้ากับตนเอง ข้อนี้แหละเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนเป็นอันมากยังประกอบกรรมชั่ว เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ถึงจะมีกรรมศรัทธาอยู่อย่างผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนามีอยู่ทั่ว ๆ ไปก็ตาม เมื่อความมุ่งจะได้ (โลภะ) ความโกรธแค้นขัดเคือง (โทสะ) ความหลงผิด (โมหะ) มีกำลังแรงกล้ากว่ากำลังศรัทธา คนก็ประกอบกรรมที่ชั่วได้สุดแต่ใจที่อยากได้ ที่โกรธ ที่หลง จะฉุดชักนำไป ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้สึกสำนึกรู้ในความดีชั่ว ก็มีความรู้สึกสำนึกรู้เหมือนกัน แต่ไม่มีกำลังใจในฝ่ายสูงที่จะห้ามกำลังใจในฝ่ายต่ำ จึงยับยั้งตนเองไว้ไม่ได้ มีคนเป็นอันมาก เมื่อทำไปแล้วเกิดเสียใจใน

ภายหลัง ดังเช่นเมื่อทำอะไรลงไปในขณะที่อยากได้หรือรักชอบอย่างจัด ในขณะที่โกรธจัด ในขณะที่หลงจัด อย่างที่เรียกว่าหลงอย่างไม่ลืมหูลืมตา หรือในขณะที่กำลังเมาสุราอันเรียกได้ว่าหลงเหมือนกัน ครั้นเมื่อสร่างรัก สร่างชัง สร่างหลง สร่างเมาแล้ว ก็กลับเสียใจในกรรมที่ตนได้ประกอบไปแล้ว

ในขณะที่ใจวิปริตเช่นนั้น บางทีทำให้เป็นรอยแผลจารึกอยู่ในจิตใจ คอยสะกิดใจให้เจ็บช้ำเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลานาน และทำให้เกิดความเกลียดตนเอง หรือรังเกียจตนเองจนถึงต้องหลบหน้าเพื่อนฝูงมิตรสหายไปก็มี แต่ถึงจะหลบหน้าคนอื่นเป็นส่วนมากได้ แต่หลบตนเองไม่พ้น เมื่อเกิดความเกลียดหรือรังเกียจตนเองมากขึ้น จนไม่สามารถจะทนอยู่ในโลกได้ต้องพยายามทำลายตนเองไปก็มี ฉะนั้น เมื่อเกิดแผลในใจขึ้นก็มักเป็นชนิดโรคเรื้อรังที่รักษาหายยาก สู้ป้องกันไม่ให้มีขึ้นไว้ก่อนไม่ได้ ทั้งนี้ด้วยวิธีปลูกกรรมศรัทธาคือความเชื่อกรรมนี้แหละ ให้ตั้งมั่นขึ้นในใจ ให้มีเป็นกำลังใจจนพอที่จะเชื่อใจได้ว่าจะไม่ประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิดอะไร ๆ ถ้ายังคลางแคลงสงสัย ไม่เชื่อใจตนเองว่าจะยับยั้งใจไว้ได้ ก็ต้องเว้นจากสิ่งยั่วยุเย้าแหย่ต่าง ๆ ฉะนั้น ทางบิดามารดาหรือผู้ปกครอง และทางโรงเรียนจึงได้คอยแนะนำสั่งสอนห้ามปราม ไม่ให้อ่านหนังสือบางชนิดไม่ให้ดูภาพยนตร์บางชนิด ที่เป็นเครื่องยุแหย่ยั่วเย้าให้ประพฤติผิดศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดี คำแนะนำ

ห้ามปรามนั้น ก็สมควรที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เป็นการป้องกันตัวเราเองไว้ตั้งแต่เบื้องต้น

ท่านผู้ใหญ่ที่กรุณาให้คำแนะนำตักเตือนก็ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนก็ดี ท่านก็ได้แต่เป็นเพียงผู้บอกกล่าวแนะนำ ส่วนความเชื่อฟังเป็นหน้าที่ของเราเอง เพราะเป็นสิ่งที่มีอยู่ในใจของเรา ถ้าใจของเราเกิดดื้อดึงขัดแย้งไม่เชื่อฟังเสียแล้ว คำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็ไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยมาก ฉะนั้น จึงควรที่จะคอยตรวจดูใจของเราเองว่า มีความเชื่อฟังต่อคำแนะนำสั่งสอนอยู่เพียงไร มีความดื้อดึงขัดแย้งอยู่เพียงไร และคิดต่อไปว่าเพราะเหตุไร เมื่อหมั่นคิดอยู่ดังนี้แล้ว จะเห็นผลเทียบเคียงได้เอง หรือถ้ายังไม่เห็นได้เองก็ต้องซักถาม และท่านผู้แนะนำอบรมก็มักจะชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจ ถ้าคิดตั้งใจฟังคำชี้แจงของท่าน ไม่ตั้งป้อมดื้อดึงเสียก่อนแล้ว ก็คงจะได้ความกระจ่างในคำแนะนำของท่าน และจะได้ความซาบซึ้งในเมตตากรุณาของท่าน

การหัดมีความเชื่อฟังอย่างมีเหตุผลนี้ เป็นวิธีแก้ความลำเอียงเข้ากับตนเอง ที่เป็นเหตุให้ทำอะไรตามใจตนเองโดยส่วนเดียว ผู้ใหญ่ที่ดีจึงไม่ต้องตามใจเด็กในทางที่ผิด คอยแนะนำห้ามปราม หรือแม้ต้องปราบเอาบ้างตามสมควร เป็นการหัดไม่ให้ลำเอียงเข้ากับตนเองหรือถือเอาแต่ใจตนเองมาตั้งแต่อ่อน เข้าในคำว่าดัดไม้ตั้งแต่อ่อน เพราะดัดเมื่อแก่นั้นเป็นการดัดยาก

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการสั่งสอนให้เป็นคนรู้ผิดรู้ถูกอย่างมีเหตุผล ในเรื่องที่เกี่ยวข้องทุก ๆ วัน ทำให้รู้จักเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อว่ามีถูกมีผิด มีเหตุมีผล ซึ่งเมื่อเป็นความผิดแล้ว ตัวเราเองทำก็ผิด คนอื่นทำก็ผิด เมื่อเป็นความถูกแล้ว ตัวเราเองทำก็ถูก คนอื่นทำก็ถูก *ข้อนี้แหละเป็นกรรมศรัทธา ที่ผู้ใหญ่สมควรปลูกฝังให้แก่เด็กมาตั้งแต่ต้น* และผู้ใหญ่ก็ควรเว้นจากการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะไม่งามให้เด็กเห็น และอ้างได้ว่าทำไมผู้ใหญ่ทำได้ เช่น ห้ามไม่ให้เด็กเล่นการพนันเที่ยวเตร่ แต่ผู้ใหญ่เล่นการพนันเที่ยวเตร่ ห้ามไม่ให้เด็กทะเลาะวิวาทกัน แต่ผู้ใหญ่เมาสุราทะเลาะวิวาทกัน เหล่านี้เป็นต้น เมื่อทำให้เห็นเป็นตัวอย่างไม่ดี ก็ทำให้เด็กอยากเอาอย่าง ทำให้น้ำหนักในคำอบรมห้ามปรามน้อยลงไปจนเกือบจะไม่มีความหมายอะไร และจะเข้าทำนองคำที่ว่า จงทำตามคำที่ฉันพูด แต่อย่าประพฤติอย่างที่ฉันทำ

ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ โดยมากต้องการเห็นผลของกรรมเกิดสนองให้เห็นอย่างสาสมทันตาทันใจ เช่น เมื่อทำกรรมดีก็อยากเห็นกรรมดีให้ผลเป็นรางวัลอย่างมากมายทันตาทันใจ เมื่อเห็นหรือทราบว่าใครทำกรรมชั่วและไม่เห็นว่าเขาเสื่อมเสียอย่างไรหรือกลับเจริญรุ่งเรือง ก็สงสัยว่าทำชั่วไม่ได้ชั่วจริงกระมัง

อันที่จริงกรรมดีต้องให้ผลดี กรรมชั่วต้องให้ผลชั่ว

ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไม่ผิดโดยแน่นอน และผลที่สนองนั้นจะเรียกว่าเป็นผลที่สาสมก็ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นตัวอย่างในพระสูตรหนึ่งว่า *กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลาย (หมายถึงทั้งคนทั้งดิรัจฉานเป็นต้นที่เกี่ยวข้องอยู่ในโลกทั้งหมด) ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้มีอายุสั้น การเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้มีอายุยืน การเบียดเบียนเขาให้ลำบากทำให้มีโรคมาก การไม่เบียดเบียนเขาให้ลำบากทำให้มีโรคน้อย ความมักโกรธหุนหันขึ้งเคียดคับแค้นขัดเคืองกระเง้ากระงอดทำให้ผิวพรรณเศร้าหมองไม่งดงาม ความไม่มักโกรธเคียดแค้นทำให้ผิวพรรณผ่องใสงดงาม ความมักริษยาผู้อื่นทำให้มีศักดิ์ต่ำต้อยน้อยหน้า ความไม่ริษยาทำให้มีศักดิ์สูงใหญ่ ความไม่เผื่อแผ่เจือจานทำให้มีโภคสมบัติน้อย ความเผื่อแผ่เจือจานทำให้มีโภคสมบัติมาก ความแข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่านทำให้เกิดในสกุลต่ำ ความไม่แข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่านมีความอ่อนน้อมเคารพนับถือผู้ที่ควรอ่อนน้อมนับถือทำให้เกิดในสกุลสูง ความไม่เข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาไต่ถามทำให้มีปัญญาทราม การเข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาไต่ถามทำให้มีปัญญามาก*

ผลที่สาสมกันของกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นตัวอย่างดังที่กล่าวมานี้ เป็นผลของกรรมเก่าคือกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีตกาล ส่วนกรรมใหม่คือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้

ท่านแสดงว่าจักให้ผลในชาติปัจจุบัน เหมือนอย่างในวันนี้ ในเดือนนี้ ในปีนี้เองก็มี จักให้ผลในชาติหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ในเดือนหน้า ในปีหน้าก็มี จักให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้ หรือในเดือนโน้น ในปีโน้นเป็นต้นก็มี ฉะนั้น *การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวแก่กาลเวลาเป็นสำคัญ การกระทำทุก ๆ อย่างที่ให้ผลนั้นต้องเกี่ยวแก่กาลเวลาทั้งนั้น* เช่น การปลูกต้นไม้มีผล ก็มิใช่ว่าต้นไม้นั้นจะให้ผลทันที ต้องรอจนต้นไม้เจริญเติบโต และถึงฤดูกาลให้ผลจึงจะให้ผลตามชนิด การเรียนหนังสือก็มิใช่ว่าจะเรียนให้สอบไล่ได้ในวันเดียว ต้องเรียนเรื่อยไปจนถึงกำหนดสอบไล่จึงเข้าสอบไล่ บางทีต้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่ละความพยายามก็อาจจะสอบไล่ได้ การทำการค้าประกอบการอุตสาหกรรมต่าง ๆ รับราชการ หรือประกอบอาชีพทุกอย่างก็เหมือนกัน จะได้รับผลก็อาศัยกาลเวลาทั้งนั้น และผลที่ได้รับนั้นจะดีหรือไม่ดีอย่างไร จะรวดเร็วหรือช้าอย่างไรก็สุดแต่สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การให้ผลของกรรม

แม้ในเรื่องกรรมให้ผล ท่านก็แสดงว่าเกี่ยวแก่สถาน-การณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรม

(๑) **คติ** *คือที่ไป* แสดงในปัจจุบัน คือไปทุก ๆ แห่ง จะไปเที่ยว ไปพักอาศัยชั่วคราว หรือไปอยู่ประจำก็ตาม คนที่ทำดีมาแล้ว ถ้าไปในที่ที่ไม่ดี ความดีที่ทำไว้ก็อาจจะยังไม่ให้ผล เหมือนอย่างนักเรียนที่เรียนมัธยม ๖ มาแล้วจากต่างจังหวัด เรียกว่าได้ทำความดีมาแล้วถึงชั้นนั้น และเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่ไปอยู่ในหอพักที่ไม่ดี เมื่อควรจะไปโรงเรียนก็ไม่ไป แต่ไปเถลไถลเสียที่อื่น อย่างนี้เรียกว่ามีคติที่ไปไม่ดี ความดีเท่าที่ทำไว้ คือที่เรียนมาจนจบมัธยม ๖ ในต่างจังหวัด ก็ไม่ส่งเสริมให้เจริญวิทยฐานะขึ้นต่อไป ส่วนนักเรียนที่เรียน

มาไม่สู้ดี ไม่จบถึงชั้นไหน แต่เกิดความตั้งใจดี ไปพักอาศัยอยู่ในที่ดีและไปเรียนกวดวิชาอย่างจริงจัง ก็อาจจะสอบขึ้นชั้นสูงได้ ตัวอย่างนี้เป็นเพียงตัวอย่างเฉพาะเรื่องเท่านั้น เมื่อกล่าวโดยส่วนรวมแล้ว คนที่มีกรรมเก่าไม่ดี แต่ว่ามีคติใหม่ดีอย่างที่เรียกว่ากลับตนดำเนินทางใหม่ คือ เว้นจากทางไม่ดีเกา ๆ ที่เคยดำเนินมา มาเปลี่ยนดำเนินทางใหม่ที่ดีอันตรงกันข้าม กรรมชั่วที่ทำไว้แล้วแต่ก่อนก็อาจยังไม่ให้ผล ได้ในคำว่า *มืดมาสว่างไป* ถ้าทางเก่าก็ไม่ดี ทางใหม่ก็ไม่ดี ได้ในคำว่า *มืดมามืดไป* ก็เป็นอันเอาดีไม่ได้เลย ส่วนคนที่ทำความดีมาแล้ว เรียกว่าเดินทางถูกมาแล้ว แต่ต่อมากลับไปเดินทางผิดกรรมดีที่ทำไว้แล้วก็อาจยังให้ผลไม่ได้ ได้ในคำว่า *สว่างมามืดไป* ฝ่ายคนที่มาดี คือเดินทางมาถูกแล้ว และก็เดินทางถูกต่อไป เป็นอันว่าความดีที่ทำไว้ สนับสนุนให้ดีอีกต่อไปไม่ขาดสาย ได้ในคำว่า *สว่างมาสว่างไป*

ฉะนั้น คติที่ไปหรือการไป คือทางที่ทุก ๆ คนดำเนินอยู่ในปัจจุบันนี้แหละสำคัญมาก ในส่วนที่ล่วงมาแล้วจะผิดหรือถูก เราก็ได้ดำเนินมาแล้ว ฉะนั้น ให้ถือว่าเป็นอันแล้วไปหรือให้ถือเป็นบทเรียน ถ้าเดินทางดีมาแล้วก็จงเดินทางดีนั้นต่อไป ถ้าทางที่เดินมาแล้วไม่ดีก็เปลี่ยนทางใหม่ เลือกเดินไปในทางที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่กลับตัวได้ เข้าในคำว่ามืดมาสว่างไป พระพุทธเจ้าโปรดปรานบุคคลเช่นนี้ ดังเช่นองคุลิมาลโจรเป็น

ตัวอย่าง เพราะทุก ๆ คนย่อมผิดพลาดมาแล้วมากบ้างน้อยบ้าง ยิ่งผ่านชีวิตมามากยิ่งมีโอกาสผิดพลาดได้มาก จนถึงมีคำพังเพยว่า ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่เมื่อทำผิดไปแล้วก็ให้รู้ตัวว่าทำผิด และตั้งใจไม่ให้ทำผิดอีก เป็นอันนำตัวให้เข้าทางที่ถูก นี้แหละคือคติที่ดีของชีวิตปัจจุบัน

(๒) **อัตภาพ** *หมายถึงความมีร่างกายสมบูรณ์ประกอบด้วยพลานามัย* สามารถทำสิ่งที่ควรทำได้ตามต้องการ พลานามัยของร่างกายนี้เป็นสิ่งสำคัญ ความดีจะให้ผลเต็มที่ต่อเมื่อร่างกายสมบูรณ์ด้วย เช่น เรียนหนังสือมาได้ถึงชั้นใดชั้นหนึ่งนับว่าได้ทำความดีมา จะเรียนต่อไปได้จนสำเร็จก็ต้องมีร่างกายสมบูรณ์ที่สามารถจะเรียนต่อไปได้ ถ้าป่วยเป็นโรคกระเสาะกระแสะ การเรียนต่อก็ขัดข้องไม่สะดวก หรือคนที่กำลังทำงานถ้าล้มป่วยลงความเจริญก็ชะงัก ในทางตรงกันข้าม คนที่เคยประพฤติผิดพลาดเหลวไหลมาแล้ว แต่ต่อมาได้คติของชีวิตที่ดีดังกล่าวแล้วในคติ ก็อาจประกอบกรรมที่ดีสืบต่อไปได้ ความเหลวไหลที่แล้วมาก็อาจยังไม่มีโอกาสให้ผล ความมีอัตภาพร่างกายสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เพราะเครื่องบั่นทอนต่าง ๆ นั้นมีเป็นอันมาก กล่าวโดยเฉพาะในทางการแพทย์ปัจจุบันนี้ก็แสดงว่ามีเชื้อโรคต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกโดยรอบร่างกายมากมายหลายชนิด เมื่อร่างกายมีกำลังต้านทานเชื้อโรคเพียงพอก็ไม่เกิดอาการ

เจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแอลงเมื่อใดเชื้อโรคก็ได้ช่องเมื่อนั้น ฉันใดก็ดี กรรมดีกรรมชั่วต่าง ๆ ที่บุคคลทำไว้ในปางหลังก็มีมากมาย ถ้าเราตั้งตัวไว้ดี กรรมชั่วก็อาจไม่มีโอกาสให้ผล กรรมดีมีโอกาสส่งเสริม แต่เมื่อเพลี่ยงพล้ำลงเมื่อใด กรรมชั่วก็มีโอกาสให้ผลซ้ำเติมเมื่อนั้น

(๓) **กาลสมัย** *หมายถึงว่าในกาลสมัยที่สมบูรณ์* มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี กรรมดีก็มีโอกาสให้ผลได้มาก กรรมชั่วก็อาจสงบผลอยู่ก่อน เพราะในกาลสมัยเช่นนี้จะพากันยกย่องอุดหนุนคนดี ไม่สนับสนุนคนชั่ว ทำให้คนดีมีโอกาสปรากฏตัวประกอบกรรมที่ดีอำนวยให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้น แต่ในกาลสมัยที่บกพร่อง มีผู้ปกครองไม่ดี มีหมู่ชนไม่ดี กรรมดีที่ตนทำไว้ก็ไม่มีโอกาสให้ผล กรรมชั่วกลับมีโอกาสให้ผล เพราะเป็นกาลสมัยที่กดคนดี ยกย่องคนชั่ว นับว่าเป็นกาลวิบัติอีกอย่างหนึ่ง ในกาลสมัยที่มีการกดขี่ เบียดเบียนกันจนถึงทำสงครามกัน ดังเช่นสงครามโลกที่แล้ว ๆ มา คนในโลกได้รับภัยสงครามกันเป็นอันมาก นี้เรียกว่าเป็นโอกาสที่กรรมชั่วซึ่งต่างได้กระทำไว้ในอดีตให้ผล ทำให้ประสบภัยต่าง ๆ ตลอดถึงความทุกข์ยากขาดแคลนกันทั่ว ๆ ไป แต่ในกาลสมัยที่มีความสงบเรียบร้อยก็เป็นไปตรงกันข้าม ต่างไปเล่าเรียนศึกษาประกอบการงานกันตามปกติ

(๔) **การประกอบกรรม** *หมายถึงการประกอบกระทำ*

ในปัจจุบัน ถ้าประกอบกระทำกรรมที่ดีที่ชอบอยู่ในปัจจุบัน กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตก็อาจยังระงับผล หรือแม้กำลังให้ผลอยู่แล้วก็อาจเบาลงได้ ดังเช่นผู้ที่ต้องถูกกักขังจองจำ เมื่อประพฤติตัวดีก็ย่อมได้รับผ่อนผัน และลดเวลากักขังจองจำนั้นให้น้อยเข้า ถ้ากรรมเก่าดีอยู่แล้วก็ยิ่งจะส่งเสริมเหมือนอย่างนักเรียนที่ตั้งใจเรียนดีมาแล้ว และตั้งใจเรียนดีอยู่ในปัจจุบันก็ช่วยกันให้เรียนดียิ่งขึ้น แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรมที่ชั่วเสียหาย ก็จะตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วย เหมือนอย่างข้าราชการที่ทำงานมาโดยสุจริตแล้ว แต่มาทำทุจริตขึ้นก็อาจตัดผลของความดีที่ทำมาแล้ว ในเมื่อการทำทุจริตในหน้าที่นั้นปรากฏขึ้น

การให้ผลของกรรม ย่อมเกี่ยวแก่กาลเวลา ประกอบกับสถานการณ์ทั้งสี่ดังกล่าวมานี้ ท่านเล่าเรื่องเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองแห่งหนึ่ง แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ ไปข่มขู่ถือเอาทรัพย์ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีใครอาจจะฟ้องร้องว่ากล่าวเพราะกลัวอำนาจ บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปผิดในบุคคลที่เป็นใหญ่กว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และมีประกาศให้ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ จึงมีเสียงร้องทุกข์กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นจึงถูก

ลงโทษไปตามความผิด เรื่องนี้พึงเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาตั้งอยู่ในคติคือตำแหน่งมีอำนาจ ประกอบด้วยมีฐานะของตนสูง ทำอะไรได้ตามต้องการ อยู่ในสมัยที่ตนมีอำนาจ ทั้งอยู่ในหน้าที่เป็นโอกาสให้ประกอบกระทำอะไรได้ อกุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสจะให้ผล ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าวโทษเกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง ก็เท่ากับถึงกาลวิบัติของตน สถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวที่เคยดีก็กลับเลวลงเข้าในคำว่าน้ำลดตอผุด อกุศลกรรมที่ตนทำไว้จึงมีโอกาสให้ผล

รวมความว่า ทุก ๆ คน ทำกรรมใด ๆ ไว้ กรรมนั้น ๆ ย่อมให้ผลในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาต่อ ๆ ไปบ้าง ตามแต่กรรมนั้น ๆ จะหนักเบาอย่างไร ท่านเปรียบเหมือนอย่างยืนอยู่บนที่สูงและโยนสิ่งต่าง ๆ มีก้อนหิน ก้อนดิน กิ่งไม้ ใบหญ้า เป็นต้นลงมา ของที่มีน้ำหนักมากย่อมตกลงสู่พื้นดินก่อน ส่วนของที่มีน้ำหนักน้อยกว่าก็ตกถึงพื้นดินภายหลังโดยลำดับ กรรมก็ฉันนั้น กรรมที่หนักให้ผลก่อน ส่วนกรรมที่หนักน้อยกว่าหรือเบากว่าก็ให้ผลตามหลัง การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวกับกาลเวลา ประกอบกับสถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรมในปัจจุบัน แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธภาษิตว่า

กลฺยาณการี กลฺยาณํ	*ทำดีได้ดี*
ปาปการี จ ปาปกํ	*ทำชั่วได้ชั่ว*

กรรมเวร

"ฝากไว้ก่อนเถิด รอให้ถึงทีเราบ้าง" นาย ข. คิดผูกใจไว้เมื่อถูกนาย ก. ข่มเหงคะเนงร้าย ต่อมาเมื่อนาย ข. ได้โอกาสก็ทำร้ายนาย ก. ตอบแทน นาย ก. ก็ทำร้ายนาย ข. ตอบเข้าอีก แล้วต่างก็ทำร้ายตอบกันไปตอบกันมา ตัวอย่างนี้แหละเรียกว่าเวร บางรายผูกเวรกันไปชั่วลูกชั่วหลาน บางรายผู้ใหญ่ผูกเวรกันแล้วยังห้ามไม่ให้บุตรหลานของตนผูกมิตรกันอีกด้วย ถือว่าไปผูกมิตรกับลูกหลานศัตรู มิใช่แต่ต้องร้ายแรงจึงเรียกว่าเวร ถึงรายย่อย ๆ ดังการตอบโต้กันในวงด่าวงชกต่อยก็เรียกว่าเวร เช่น นาย ก. ด่า นาย ข. ชกต่อยนาย ข. ก่อน นาย ข. ก็ด่าตอบชกต่อยตอบ แล้วต่างก็ด่าและต่างก็ชกต่อยกันอุตลุด บางทีวงวิวาทขยายออกไป คือเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพลี่ยงพล้ำ ก็ไปบอกพรรคพวกร่วมคณะร่วมโรงเรียน

ให้พลอยโกรธ แล้วยกพวกไปชกต่อยต่อสู้กัน ขยายเวรออกไป บางรายเด็กทะเลาะกันแล้วไปฟ้องผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่าย เข้ากับเด็กที่เป็นบุตรหลานของตน ก็ออกต่อว่าต่อปากคำ วิวาทกัน เวรวงเล็กก็ขยายออกเป็นเวรวงใหญ่ เรื่องเล็กกลาย เป็นเรื่องใหญ่ เรื่องทะเลาะวิวาทกันรายใหญ่ ๆ มิใช่น้อยที่ เกิดจากมูลเหตุที่เล็กนิดเดียว ดังนิทานเรื่องน้ำผึ้งหยดเดียว ทำให้เกิดสงครามกลางเมือง

วงเวรในระหว่างบุคคลให้เกิดความเสียหายในวงแคบ ส่วนวงเวรในระหว่างหมู่คณะให้เกิดความเสียหายในวงกว้าง ออกไป ยิ่งวงเวรในระหว่างประเทศชาติ ในระหว่างค่ายของ ชาติทั้งหลาย ยิ่งให้เกิดความเสียหายอย่างกว้างขวางตลอดจน ถึงทั้งโลก เหล่านี้เป็นเรื่องของเวรทั้งนั้น ฉะนั้น จึงควรทำ ความเข้าใจควบคู่กันไปกับเรื่องกรรม

เวรคือความเป็นศัตรูกันของบุคคล ๒ คน คือ ๒ ฝ่าย เพราะฝ่ายหนึ่งก่อกรรมเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับ ความเสียหายนั้นก็ผูกใจเจ็บและคิดแก้แค้นตอบแทน เวรจึง ประกอบด้วยบุคคล ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย คือ ผู้ก่อความเสียหาย ๑ ผู้รับความเสียหาย ๑ บุคคลที่ ๒ นี้ผูกใจเจ็บแค้น จึงเกิดความ เป็นศัตรูกันขึ้น นี้แหละคือเวร

เวรเกิดจากความผูกใจเจ็บแค้นของบุคคลที่ ๒ คือผู้รับ ความเสียหาย พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า *“ชนเหล่าใดผูก*

อยู่ว่า คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักของของเรา เวรของชนเหล่านั้นไม่สงบ" ดังนี้ ทั้งนี้เพราะลำพังบุคคลที่ ๑ ฝ่ายเดียวก็ยังไม่เป็นเวรสมบูรณ์ ต่อเมื่อบุคคลที่ ๒ ผูกใจเจ็บไว้ จึงเกิดเป็นเวรโดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบุคคลที่ ๒ นั้นไม่ผูกใจเจ็บ ก็ไม่เกิดเป็นเวรขึ้นเหมือนกัน ฉะนั้น ความเกิดเป็นเวรขึ้น จึงเพราะบุคคลที่ ๒ เป็นสำคัญ เห็นอย่างง่าย ๆ ในเรื่องเวร สามัญ เมื่อมีใครมาทำความล่วงเกินอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อเรา เมื่อเราไม่ผูกอาฆาต เขาและเราก็ไม่เกิดเป็นศัตรูกัน คือไม่เกิด เป็นคู่เวรกันนั่นเอง เหมือนอย่างตบมือข้างเดียวไม่เกิดเสียง

เวรระงับเพราะบุคคลที่ ๒ ไม่ผูกอาฆาตดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้โดยความว่า *"ส่วนชนเหล่าใดไม่ผูก อยู่ว่า คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักของเรา เวร ของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เวรไม่ระงับด้วยเวรในกาล ไหน ๆ เลย แต่ย่อมระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร"* ดังนี้น่าคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ ๒ เป็นผู้ที่น่าติมากกว่าบุคคลที่ ๑ เพราะ ทำให้เป็นเวรขึ้น ในเรื่องเวรก็เป็นความจริงอย่างนั้น ยก ตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างเป็นความกันในโรงศาล เมื่อมีใคร เป็นโจทก์ฟ้องใครเป็นจำเลยขึ้นจึงเกิดเป็นความ คดีถึงที่สุด หรือโจทก์ถอนฟ้องเสียเมื่อใดความก็ระงับเมื่อนั้น แต่ถ้าจำเลย ไม่เป็นตัวการก่อกรรมเสียหายแก่โจทก์ เมื่อกล่าวโดยปกติ มิใช่แกล้งกันแล้ว โจทก์ก็คงไม่ฟ้อง ฉันใดก็ดี บุคคลที่ ๑ นั้นเอง

เป็นมูลเหตุของเวร เพราะเป็นตัวการก่อกรรมเสียหายขึ้นก่อน

เวรเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๑ ซึ่งทำความเสียหายให้แก่บุคคลที่ ๒ และเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๒ ซึ่งทำตอบด้วย ดังเช่น นาย ก. ฆ่า นาย ข. ลักทรัพย์ของนาย ข. นาย ข. จึงผูกใจอาฆาต เกิดเป็นเวรกันขึ้น นี้ก็เพราะกรรมของนาย ก. นั่นเอง ซึ่งทำแก่นาย ข. และนาย ข. ก็ผูกใจทำตอบ ฉะนั้น เวรจึงเกี่ยวแก่กรรมของบุคคลนั่นเอง ที่ยังให้เกิดความเสียหายเจ็บแค้นแก่คนอื่น กรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ละเว้นในศีล ๕ คือการฆ่าสัตว์ ๑ การลักทรัพย์ ๑ การประพฤติผิดประเพณีในทางกาม ๑ การพูดเท็จ ๑ การดื่มน้ำเมา ๑ เรียกว่าเวร ๕ หรือภัย ๕ อย่าง เพราะเป็นกรรมที่ก่อเวรก่อภัยทั้งนั้น เช่น การฆ่าสัตว์ ก็มีผู้ฆ่าฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน การลักทรัพย์ก็มีผู้ลักฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกลักอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง เมื่อกล่าวโดยรวบรัด *เวรเกิดจากกรรมที่ก่อความเสียหายให้แก่ใคร ๆ นั่นเอง*

ผลของกรรมได้แสดงแล้วว่า ผลดีต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมดี ผลชั่วต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมชั่ว ส่วนผลของเวรคือความทุกข์ที่บุคคล ๒ ฝ่าย ผู้เป็นศัตรูคู่เวรก่อให้แก่กัน กรรมเมื่อให้ผลแล้วก็หมดไป เหมือนอย่างผู้ต้องโทษครบกำหนดแล้วก็พ้นโทษ ส่วนเวร เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยังผูกใจเป็นศัตรูกันอยู่ตราบใด ก็ยังไม่ระงับตราบนั้น แต่เมื่อบุคคลทั้ง

๒ ฝ่าย เลิกเป็นศัตรูกันเมื่อใด เวรก็ระงับเมื่อนั้น ฉะนั้น เวรจึงอาจยาวก็ได้ สั้นก็ได้ สุดแต่บุคคล ๒ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สัตว์บางชนิดพบกันเข้าไม่ได้ เป็นต้องทำร้ายกัน เช่น กากับนกเค้า บัณฑิตผู้ฉลาดในการสอนยกเป็นตัวอย่างของเวรที่ผูกกันยืดยาวไม่รู้จบ เหมือนกับผูกกันมาตั้งแต่ปฐมกัลป์ และผูกกันไปไม่สิ้นสุด ในหมู่มนุษย์บางชาติบางเหล่าก็คล้าย ๆ กันอย่างนั้น

นิทานเรื่องระงับเวร

ท่านเล่าเป็นเรื่องสอนให้ระงับเวร ดังจะเล่าโดยย่อต่อไป มีเรื่องที่เคยเกิดขึ้นแล้วว่า พระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในรัฐกาสี ได้เสด็จกรีธาทัพไปย่ำยีพระเจ้าทีฆีติ แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าทีฆีติทรงประมาณกำลังเห็นว่าจะต่อสู้ไม่ได้ จึงทรงพาพระมเหสีเสด็จหนีออกจากพระนคร ปลอมพระองค์เป็นปริพาชก (ชีปะขาว) ไปทรงอาศัยอยู่ในบ้านของนายช่างหม้อที่ชานเมืองพาราณสีซึ่งเป็นนครของราชศัตรู ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงยกทัพเข้าครอบครองแคว้นโกศล

ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติทรงพระครรภ์เกิดอาการแพ้พระครรภ์ ด้วยทรงอยากทอดพระเนตรกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ กองช้าง กองม้า กองรถ และกองราบ

ในเวลาอาทิตย์ขึ้น และอยากจะทรงดื่มน้ำล้างพระขรรค์ จึงกราบทูลพระราชสวามี พระเจ้าทีฆีติพระราชสวามีได้ตรัสห้าม พระนางก็ตรัสยืนยันว่า ถ้าไม่ทรงได้ก็จักสิ้นพระชนม์

ครั้งนั้น พราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตเป็นพระสหายของพระเจ้าทีฆีติ พระเจ้าทีฆีติจึงเสด็จไปหาตรัสเล่าความให้ฟัง ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตก็ขอไปเฝ้าพระเทวีก่อน พระเจ้าทีฆีติทรงนำไปยังบ้านที่พักอาศัย พราหมณ์ปุโรหิตได้เห็นพระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ยกมือพนมนอบน้อมไปทางพระนางเปล่งวาจาขึ้นว่า "พระเจ้าโกศลประทับอยู่ในพระครรภ์" แล้วกล่าวรับรองจะจัดการให้พระนางได้ทอดพระเนตรเห็นกองทัพทั้งสี่เหล่า และได้ดื่มน้ำล้างพระขรรค์ พราหมณ์ปุโรหิตจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตกราบทูลว่าได้เห็นนิมิตบางอย่าง ขอให้ทรงจัดกองทัพสี่เหล่าให้ยกออกตั้งขบวนในสนามในเวลารุ่งอรุณวันพรุ่งนี้ และให้ล้างพระขรรค์ พระเจ้าพรหมทัตทรงอำนวยตาม พระมเหสีพระเจ้าทีฆีติจึงได้ทอดพระเนตรกองทัพและได้ทรงดื่มน้ำล้างพระขรรค์สมอาการที่ทรงแพ้พระครรภ์

ต่อมาได้ประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า ทีฆาวุ เมื่อทีฆาวุกุมารเติบโตขึ้น พระเจ้าทีฆีติทรงส่งออกไปให้ศึกษาศิลปศาสตร์อยู่ภายนอกพระนคร เพราะทรงเกรงว่าถ้าพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบก็จักปลงพระชนม์เสียทั้ง ๓ พระองค์

ต่อมานายช่างกัลบกของพระเจ้าทีฆีติซึ่งมาอาศัยอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต ได้เห็นพระเจ้าทีฆีติที่ชานพระนครก็จำได้ จึงไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงทราบ พระเจ้าพรหมทัตจึงมีรับสั่งให้จับพระเจ้าทีฆีติพร้อมทั้งพระมเหสีมาแล้ว รับสั่งให้พันธนาการ ให้โกนพระเศียร ให้นำตระเวนไปตามถนนต่าง ๆ ทั่วพระนคร แล้วให้นำออกไปภายนอกพระนคร ให้ตัดพระองค์เป็นสี่ท่อน ทิ้งไว้สี่ทิศ พวกเจ้าพนักงานได้ปฏิบัติตามพระราชบัญชา

ในขณะที่เขานำพระเจ้าทีฆีติกับพระมเหสีตระเวนไปรอบพระนครนั้น ทีฆาวุกุมารได้ระลึกถึงพระราชมารดาบิดาจึงเข้ามาเพื่อจะเยี่ยม ก็ได้เห็นพระราชมารดาบิดากำลังถูกพันธนาการ เขากำลังนำตระเวนไปอยู่ จึงตรงเข้าไปหา ฝ่ายพระเจ้าทีฆีติทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสกำลังมาแต่ไกลก็ตรัสขึ้นว่า "พ่อทีฆาวุ เจ้าอย่าเห็นยาว อย่าเห็นสั้น พ่อทีฆาวุเวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับด้วยความไม่ผูกเวร" พอพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้ยินพระดำรัสนั้นก็พากันกล่าวว่า พระเจ้าทีฆีติเสียพระสติรับสั่งเพ้อไป พระเจ้าทีฆีติก็ตรัสว่า พระองค์มิได้เสียสติ ผู้ที่เป็นวิญญูจักเข้าใจ แล้วได้ตรัสซ้ำ ๆ ความอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เมื่อพวกเจ้าหน้าที่นำตระเวนแล้วก็นำออกนอกพระนคร ตัดพระองค์ออกเป็นสี่ท่อนทิ้งไว้สี่ทิศ แล้วตั้งกองรักษา

ทีฆาวุกุมารได้นำสุราไปเลี้ยงพวกกองรักษาจนเมาฟุบหลับหมดแล้ว เก็บพระศพของพระมารดาบิดามารวมกันเข้าถวายพระเพลิง เสร็จแล้วก็เข้าป่า ทรงกันแสงคร่ำครวญจนเพียงพอแล้วก็เข้าสู่กรุงพาราณสี ไปสู่โรงช้างหลวง ฝากพระองค์เป็นศิษย์นายหัตถาจารย์

ในเวลาใกล้รุ่ง ทีฆาวุกุมารมักตื่นบรรทมขึ้น ทรงขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะและดีดพิณ พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงสดับเสียง รับสั่งถาม ทรงทราบแล้วตรัสให้หาทีฆาวุกุมารเข้าเฝ้า ครั้นทอดพระเนตรเห็นทีฆาวุกุมารก็โปรดให้เป็นมหาดเล็กในพระองค์ ทีฆาวุกุมารได้ตั้งหทัยปฏิบัติพระเจ้าพรหมทัตเป็นที่โปรดปรานมาก ในไม่ช้าก็ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ประจำในตำแหน่งเป็นที่วางพระราชหฤทัยในภายใน

วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จทรงรถออกไปทรงล่าเนื้อ ทีฆาวุกุมารเป็นนายสารถีรถพระที่นั่ง ได้นำรถพระที่นั่งแยกทางไปจากพวกทหารรักษาพระองค์ ครั้นไปไกลมากแล้ว พระเจ้าพรหมทัตทรงเหน็ดเหนื่อย มีพระราชประสงค์จะบรรทมพัก จึงโปรดให้หยุดรถ แล้วทรงบรรทมหนุนบนเพลา (หน้าตัก) ของทีฆาวุ ครู่เดียวก็บรรทมหลับ ฝ่ายทีฆาวุคิดถึงเวรขึ้นว่า "พระเจ้าพรหมทัตนี้ ได้ทรงประกอบกรรมก่อความเดือดร้อนให้เป็นอันมาก จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของตน บัดนี้ถึงเวลาจะสิ้นเวรกันเสียที" จึงชักพระขรรค์

ขึ้นจากฝัก ในขณะนั้นพระดำรัสของพระราชบิดาก็ผุดขึ้นในหทัยของทีฆาวุกุมาร เตือนให้คิดว่า ไม่ควรละเมิดคำของพระราชบิดา จึงสอดพระขรรค์เข้าฝัก ครั้นแล้วความคิดที่เป็นเวรก็ผุดขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ทีฆาวุกุมารก็ชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก แต่เมื่อระลึกถึงพระดำรัสของพระราชบิดาก็สอดพระขรรค์เก็บอีก ในครั้งที่ ๓ ก็เหมือนกัน ทีฆาวุกุมารชักพระขรรค์ขึ้นแล้วด้วยอำนาจเวรจิต แล้วก็สอดพระขรรค์เก็บด้วยอำนาจดำรัสของพระราชบิดา

ในขณะนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงสะดุ้งเสด็จลุกขึ้นโดยฉับพลัน มีพระอาการตกพระทัยกลัว ทีฆาวุกุมารจึงกราบบังคมทูลถาม จึงรับสั่งเล่าว่าทรงพระสุบินเห็นทีฆาวุกุมารโอรสพระเจ้าทีฆีติแทงพระองค์ให้ล้มลงด้วยพระขรรค์ ทันใดนั้นทีฆาวุกุมารก็จับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยหัตถ์ซ้าย ชักพระขรรค์ออกด้วยพระหัตถ์ขวา ทูลว่า "เรานี้แหละคือทีฆาวุกุมารโอรสของพระเจ้าทีฆีติ ซึ่งพระองค์ได้ทำความทุกข์ยากให้อย่างมากมาย จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของเรา บัดนี้ถึงเวลาที่เราจะทำให้สิ้นเวรกันเสียที" พระเจ้าพรหมทัตจึงหมอบลงขอชีวิต "ข้าพระองค์อาจจะถวายชีวิตแก่พระองค์ได้อย่างไร พระองค์นั้นเองพึงประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์" "พ่อทีฆาวุ ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงให้ชีวิตแก่เรา และเราก็ให้ชีวิตแก่เจ้า" พระเจ้าพรหมทัตและทีฆาวุกุมารทั้งสอง

จึงต่างให้ชีวิตแก่กันและกัน ต่างได้ทำการสบถสาบานว่าจะไม่คิดทรยศต่อกัน ครั้นแล้วพระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จขึ้นประทับรถ ทีฆาวุกุมารก็ขับรถมาบรรจบพบกองทหารแล้วเข้าสู่พระนคร

พระเจ้าพรหมทัตรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ ตรัสถามว่าถ้าพบทีฆาวุกุมารโอรสพระเจ้าทีฆีติจะพึงทำอย่างไร อำมาตย์เหล่านั้นกราบทูลว่าให้ตัดมือตัดเท้าตัดหูตัดจมูกบ้าง ให้ตัดศีรษะบ้าง พระเจ้าพรหมทัตจึงตรัสว่า "ผู้นี้แหละคือทีฆาวุ-กุมาร โอรสพระเจ้าทีฆีติ แต่ใครจะทำอะไรไม่ได้ เพราะว่ากุมารนี้ให้ชีวิตแก่เราแล้ว และเราก็ให้ชีวิตแก่กุมารนี้แล้ว" แล้วทรงหันไปตรัสขอให้ทีฆาวุกุมารอธิบายพระดำรัสของพระราชบิดาในเวลาที่จะสิ้นพระชนม์

ทีฆาวุกุมารจึงกราบทูลอธิบายว่า "คำว่าอย่าเห็นยาวคืออย่าได้ทำเวรให้ยาว คำว่าอย่าเห็นสั้น คืออย่าด่วนแตกกับมิตร คำว่าเวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับด้วยความไม่ผูกเวร คือถ้าข้าพระองค์คิดว่าพระองค์ทรงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของข้าพระองค์ จึงปลงพระชนม์ของพระองค์เสีย พวกคนที่จงรักภักดีต่อพระองค์ก็จะพึงปลงชีวิตของข้าพระองค์ ส่วนพวกคนที่ชอบข้าพระองค์ก็จะพึงปลงชีวิตพวกคนเหล่านั้น เวรจึงไม่ระงับลงได้ด้วยเวรอย่างนี้ แต่ว่าบัดนี้พระองค์ได้ประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์ และข้า-

พระองค์ก็ได้ถวายชีวิตแก่พระองค์แล้ว เวรนั้นจึงเป็นอันระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร" พระเจ้าพรหมทัตตรัสสรรเสริญแล้ว พระราชทานคืนราชสมบัติของพระเจ้าทีฆีติ และได้พระราชทานพระราชธิดาแก่ทีฆาวุกุมาร เรื่องนี้ *สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์* ได้ทรงพระนิพนธ์ เป็นคำฉันท์ไว้ เรียกว่า *ทีฆาวุคำฉันท์*

นิทานเรื่องระงับเวรที่เล่านี้เป็นเรื่องโบราณ ยังมีนิทานเรื่องระงับเวรในระยะเวลาใกล้ ๆ นี้ คือ ในสงครามโลกคราวที่แล้ว เมื่อญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย จับฝรั่งมาเป็นเชลย กำหนดให้ทำงานต่าง ๆ คนไทยก็พากันสงสารเชลยฝรั่งและแสดงเมตตาจิตสงเคราะห์ จนเห็นพวกชาวบ้านหาบคอนผลไม้ไปคอยให้ พากันช่วยเจือจานต่าง ๆ ไม่ได้ถือว่าเป็นคู่เวรคู่ศัตรู ครั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามกลับเป็นเชลย คนไทยก็กลับสงสารญี่ปุ่น อำนาจเมตตาจิตของคนไทยส่วนรวมนี้เชื่อกันว่า เป็นเครื่องผูกมิตรในจิตใจของทั้งฝรั่งทั้งญี่ปุ่น ซึ่งได้ช่วยประเทศไทยไว้อย่างมากมาย ถ้าคนไทยมีนิสัยผูกเวรมากกว่าผูกมิตรแล้ว เหตุการณ์ก็น่าจะไม่เป็นเช่นนี้

อาศัยการปฏิบัติตามคำที่ทุกคนคงได้ฟังจนคุ้นหู คือ *"ขออภัย"* กับคำว่า *"ให้อภัย"* เมื่อใครทำอะไรล่วงเกินแก่คนอื่นก็กล่าวคำขออภัยหรือขอโทษ ฝ่ายผู้ที่ถูกล่วงเกินก็ให้อภัย คือยกโทษให้ คนเราต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ คือ ร่วมบ้านเรือน

ร่วมโรงเรียน ร่วมประเทศชาติ เป็นต้น ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ก็อาจจะประพฤติล่วงเกินกันบ้างเพราะความประมาทพลั้งเผลอต่าง ๆ ถ้าต่างไม่รู้จักขออภัยและไม่รู้จักให้อภัยแก่กันและกันแล้ว ก็จะทะเลาะวิวาทกัน แตกญาติ แตกมิตร แตกสหายกัน ไม่มีความสุขสงบ นี้แหละคือเวร อันได้แก่ความเป็นศัตรูกัน หรือที่เรียกอย่างเบา ๆ ว่า ไม่ถูกกันนั่นเอง

อนึ่ง จะคิดว่าล่วงเกินเขาแล้วก็ขอโทษเขาได้ดังนี้แล้ว ไม่ระมัดระวังในความประพฤติของตนก็ไม่ถูก เพราะโดยปกติสามัญย่อมให้อภัยกันในกรณีที่ควรให้อภัย ซึ่งผู้ประพฤติล่วงเกินแสดงให้เห็นได้ ว่าทำไปด้วยความประมาท หรือด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา และให้โทษไม่มากนัก คนที่มีจิตใจสูงเป็นพิเศษเท่านั้นจึงจะให้อภัยในเรื่องที่ร้ายแรงได้ ซึ่งก็มีเป็นส่วนน้อย และถึงแม้จะให้อภัยในส่วนตัว แต่กฎหมายของบ้านเมืองไม่ยอมอภัยให้ก็มี และโดยเฉพาะเมื่อเป็นบาป หรืออกุศลกรรมแล้ว กรรมที่ตนก่อขึ้นไม่ให้อภัยแก่ผู้ก่อกรรมนั้นเลย ฉะนั้น ทางที่ดีจึงควรมีสติระมัดระวัง มีขันติคือความอดทน มีโสรัจจะคือความสงบเสงี่ยม คอยเจียมตน ประหยัดตน ไม่ให้ก่อเหตุเป็นเวรเป็นภัยแก่ใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า

"สญฺญมโต เวรํ น จียติ *ผู้ระมัดระวังอยู่ย่อมไม่ก่อเวร*"

ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?

พึ่งผิดที่ชีวิตย่อมมีภัย

*ภัย*ของชีวิตโดยตรงคือกิเลส กล่าวอย่างสามัญ คือ โลภะ ความอยากให้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลภโกรธหลง สำหรับภูมิคฤหัสถ์ หมายถึงที่เป็นมูลให้ประพฤติชั่ว เรียกว่า *กิเลสภัย* ๑ อกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า *ทุจริตภัย* ๑ ทางดำเนินที่ชั่วประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า *ทุคติภัย* ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือ กิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ทุจริตก็ส่งไปสู่ทุคติ *ภัย*เหล่านี้ บุคคลนั่นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อน แล้วก็ก่อกรรม ก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกแล่นไปผิด จะกล่าวว่าถึงสรณะผิดก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกแล่นไปถึงสิ่งที่เป็นเครื่องก่อโลภโกรธหลง เช่นแก้วแหวนเงินทองลาภยศเป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึงลาภยศเช่นนั้น

เป็นสรณะก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกแล่นไปถึงบุคคลผู้มีโลภโกรธหลงว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้นผู้นี้เป็นอย่างนี้ และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรณะ คือ ระลึกแล่นไปเพื่อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมยฉ้อโกง เพื่อประพฤติผิดในทางกาม เพื่อพูดเท็จ เพื่อดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกแล่นไปในทางอบายมุขต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกแล่นไปเช่นนี้ ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วยจิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกาย ด้วยประพฤติทุจริตนั้น ๆ ทางกายวาจาใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุคติตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้ทีเดียว คนเป็นผู้ก่อภัยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงสรณะที่ผิดฉะนี้ และเพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่าเป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระ-สงฆ์เป็นสรณะ ที่ระลึกแล่นไปของจิต ตลอดถึงนำกายเข้านั่งใกล้เป็นอุบาสกอุบาสิกาของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อภัยเหล่านี้ เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อภัยทุกอย่าง จึงเป็นผู้ละภัยได้

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่าธรรมกามบุคคล จึงเป็นผู้พอใจขวนขวายและตั้งใจสดับฟังธรรม จึงได้ปัญญารู้ธรรมยิ่งขึ้นโดยลำดับ *ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดยตรงก็คือรู้สัจจะ สภาพที่จริง กล่าวอย่าง*

สามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดีมีคุณมีประโยชน์ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นทางเจริญ อะไรชั่วเป็นโทษไร้ประโยชน์ เป็นบาปเป็นอกุศลเป็นทางเสื่อมเสีย อะไรเป็นวิธีที่จะละหลีกทางเสื่อมเสียนั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือรู้อริยสัจจ์ แปลว่าของจริงของพระอริยะ คือรู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลักอริยสัจจ์นี้อาจน้อมมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วยทุกข์ และมีความปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอริยสัจจ์เป็นหลักของเหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยนแปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังประกอบเหตุเพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่น กล่าวว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ก็ดำเนินไปในอบายมุข มีเป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการความวิวาทบาดหมางในระหว่าง แต่ยังประพฤติก่อเหตุวิวาทอยู่ ก็คงต้องวิวาทกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการทุคติ แต่ยังประพฤติทุจริตอยู่ ก็คงต้องประสบทุคติอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่อยากแก่เจ็บตาย แต่ยังยึดถือแก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อหลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็น

ทุกขสัจจ์ ในที่ทรงแสดงอริยสัจจ์ทั่วไป และทรงยกตัณหาคือความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยกทางมีองค์แปดมีความเห็นชอบเป็นต้น ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นชอบนั้นก็คือเห็นเหตุผลทั้งสองฝ่าย ตามหลักอริยสัจจ์นี้นั่นเอง กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสีย ด้วยปัญญาที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุขโดยลำดับ

ความสุขอยู่ที่ไหน ?

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คนย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไรจึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ ในเวลาที่กายและจิตใจอิ่มเอิบสมบูรณ์สบาย ก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขจึงเกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี่เอง สำหรับกายนั้น เพียงให้เครื่องอุปโภคบริโภคพอให้เป็นไปได้ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังกล่าวมานี้ ถ้าจิตไม่สบาย กายก็พลอยซูบซีดเศร้าหมองด้วย ส่วนกาย เมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์เป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั่นแลเป็นสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้ คิด ๆ ดูก็น่าเห็นว่าหาได้ไม่ยากอีก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจ

ของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จักต้องยอมรับว่าน่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมจนอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงิน ทอง เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ถ้าเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขขาดไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้ นี่เรียกว่ายังต้องปล่อยใจให้เป็นไปตามเหตุการณ์อยู่ข้อนี้เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนี้ ในที่นี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อมหรือที่เรียกว่าสุขสมบัติ อันเป็นความสุขขั้นสามัญชนทั่วไป

คิดดูเผิน ๆ ความสุขนี้น่าจักหาได้ไม่ยาก เพราะในโลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หากสังเกตดูชีวิตของคนโดยมากที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่าตรงกันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มิใช่เพราะเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะผู้ขาดแคลนความสุขสมบัติ ไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัติ ย่อมได้สุขสมบัติมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรจับเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และอะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจเห็นว่า เหตุของความสุขความทุกข์อยู่ภายนอก คือสุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง

บ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจากสิ่งภายนอกนั้นเหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่าความสุขความทุกข์เกิดจากเหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

เงื่อนไขของความสุข

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดี มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนาบ้าง เพราะนำไปเลี้ยงชีพตน และผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญบ้าง สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขฉะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวเกาะติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลูกโป่ง และในความแสวงหา ถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์ เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดทอน

ตนเองอีกส่วนหนึ่ง ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่าสิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุขหรือ? ถ้าเป็นเหตุของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์จักต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์มีถมไป เพราะเหตุนี้ *สิ่งภายนอกจึงมิใช่เป็นตัวเหตุของความสุข เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขดังกล่าวแล้วเท่านั้น* บัดนี้ยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่งซึ่งว่าสุขทุกข์เกิดจากเหตุภายใน

อันสิ่งภายนอกมี เงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็นอุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ้งลงไป จักเห็นว่าเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็นเหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้องหมดไปในที่สุด เพราะเหตุฉะนี้จึงกล่าวได้ว่าสิ่งภายนอกที่เป็นอุปกรณ์แก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตนเองในทางธรรม การประกอบอาชีพ มีกสิกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น ไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป ถ้าต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าเลวไม่ดี เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเบื้องต้น

จึงสมควรหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกัน ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และแก้ไขในการงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสบความแร้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการงาน เกียจคร้าน เฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้น ปล่อยไปตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสบความยากจนค่นแค้น ต้องอกแห้งเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความผิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่ง ทางธรรมเรียกว่าดี เป็นวิถีทางของคนฉลาด และทางโลกยกย่องนับถือว่าดี การทำอย่างนี้ เรียกว่า สุจริต แปลว่า ประพฤติดี ประพฤติดีทางกาย เรียกกายสุจริต ประพฤติดีทางวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ประพฤติดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล มโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของ ๆ ตน ไม่พยาบาทปองร้าย ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่าทุจริต แปลว่าประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่ากายทุจริต ประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วจีทุจริต ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่ามโนทุจริต ทุจริต ๓

นี้มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า ประพฤติ มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและวาจา คำว่า ทำ ก็มักพูดหมายถึงการทำทางกาย การทำทางวาจาเรียกว่า พูด การทำทางใจเรียกว่า คิด ส่วนทางธรรม การทำ พูด คิด เรียกเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือประพฤติ และมีคำว่ากาย วาจา ใจ กำกับเพื่อให้รู้ว่าทำหรือประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่าไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาด ทางโลกก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้จึงเห็นว่า ทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม นับถือสิทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่านับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่น เพราะสุจริตและทุจริตที่จำแนกไว้อย่างละ ๑๐ ประการนั้น โดยความก็คือไม่ประพฤติละเมิดสิทธิ หรือไม่เบียดเบียนความสงบสุขของผู้อื่น และการประพฤติละเมิดสิทธิและความสงบสุขของผู้อื่นนั้นเอง แต่ทางโลกนับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรม นับถือทั่วไปไม่มีแบ่งแยกยกเว้น เพราะทางธรรมละเอียดประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความขวนขวายพยายามจนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจัดเป็นทุจริตได้ ส่วนสุจริตประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง

ประพฤติไปตามปกติของตนนั่นแล ไม่ต้องตบแต่งเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่าทางความประพฤติ สุจริต จึงประพฤติได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรทุจริต จึงเกิดขึ้นได้? ข้อนี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่อง เหนี่ยวรั้ง ความประพฤติจึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษา ศีล หรือประพฤติสุจริต หรือแม้ประพฤติกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพฤติ ทำนองทนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีล ตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมมีอยู่ และ จะประพฤติหรือรักษาให้ตลอดไปมิได้ เพราะเหตุนี้จึงสมควร มีธรรมในใจ สำหรับประพฤติคู่กันไปกับสุจริต

ธรรมมีมาก แต่ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควร ประพฤติปฏิบัติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือ มีความ ละอายใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดู ขวนขวายอนุเคราะห์ สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์ คู่กับการไม่ฆ่าสัตว์ มีความโอบอ้อม อารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดี เฉพาะสามีหรือภริยาของตน ไม่คิดนอกใจ สำหรับผู้ที่ยัง ไม่มีครอบครัว ก็มีเคารพในธรรมเนียมประเพณีที่ดี ไม่คิด ละเมิด คู่กับการไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี อนึ่ง มีปากตรงกับใจ ไม่ลดเลี้ยวลับลมคมใน คู่กับไม่พูดปด พูดชัก

ให้เกิดสามัคคี สมานสามัคคีด้วยในใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียด พูดกันดี ๆ อ่อนหวาน ตามสมควรแก่ภาษานิยม มิใช่กด มิใช่ยกยอ ด้วยอัธยาศัยอ่อนโยนนิ่มนวล ไม่กระด้าง คู่กับไม่พูดคำหยาบ พูดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบอย่างสูง เรียกว่า มีวาจาสิทธิ์ด้วยความตกลงใจทันท่วงที มั่นคงไม่โงนเงนโลเล คู่กับไม่พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล อนึ่ง มีใจสันโดษยินดีในสมบัติของตนตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร และมีใจยินดีด้วยหรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่าในเมื่อผู้อื่นได้รับสมบัติ หรือในเมื่อเห็นสมบัติของผู้อื่น คู่กับไม่เพ่งเล็งทรัพย์-สมบัติของผู้อื่นด้วยโลภเจตนา คิดจะเอามาเป็นของตน มีเมตตาไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวง คู่กับไม่พยาบาทปองร้าย ทำความเห็นให้ตรง เพื่อให้ถูกให้ชอบยิ่งขึ้น คู่กับความเห็นชอบ ธรรมตามที่แสดงมานี้มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าธรรมจารีผู้ประพฤติธรรม หมายถึงความประพฤติเรียกว่าธรรมจริยาส่วนที่ตรงกันข้ามกับที่แสดงมานี้ เรียกว่าอธรรม คู่กับทุจริตสุจริตกับธรรมที่คู่กันเรียกอย่างสั้นในที่นี้ว่า สุจริตธรรมนอกนี้เรียกว่าทุจริตธรรม

สุจริตธรรม
เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง

สุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร ทุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง *ผู้ประพฤติสุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกาย วาจา ใจปลอดโปร่ง นี้เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพฤติทุจริตธรรม ตรงกันข้าม มีกายวาจา ใจ หมกมุ่นวุ่นวาย แม้จักมีทรัพย์ ยศ ชื่อเสียงสักเท่าใด ก็ไม่ช่วยให้ปลอด-โปร่งได้ ต้องเปลืองทรัพย์ เปลืองสุข ระวังทรัพย์ ระวังรอบด้าน นี้เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว* ส่วนในอนาคตเล่า จักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภาษิตที่แสดงว่า **กลฺยาณการี กลฺยาณํ** *ผู้ทำดีย่อมได้ดี* **ปาปการี จ ปาปกํ** *ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว* จึงลงสันนิษฐานได้ว่า สุจริตธรรมอำนวยผลที่ดีคือความสุข ทุจริต-ธรรมอำนวยผลที่ชั่วคือความทุกข์ แม้ในอนาคตแน่แท้ อนึ่ง

ในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตธรรมทั้งสิ้นแสดงรวมยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้ สิ่งใดเป็นอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ผิวพรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักคู่หนึ่งโดยย่อไว้เผื่อผู้ต้องการต่อไป คือ ไม่พยาบาทกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบาคือความหงุดหงิดไม่พอใจ แรงขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แรงขึ้นอีกเป็นพยาบาท เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี้เท่ากับทำโทษตน เผาตนโดยตรง มิใช่ทำโทษหรือแผดเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผิดใจยังเคยให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผิดใจจึงมาลงโทษแผดเผาตนเล่า ผู้อื่นที่ตนโกรธนั้นเขามิได้ทุกข์ร้อนไปกับเราด้วยเลย อนึ่ง ควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายมีโกรธเป็นต้นขึ้นจักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของคนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจักรักษาอารมณ์ร้ายเหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเต้นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้ลุกกระพือสุมอกอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี สามคำนี้ เป็นคำหนึ่งอันเดียวกัน

เมตตาคือความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นสุข มิตรคือผู้มีเมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรีคือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลูกเมตตาให้งอกงามอยู่ในจิต พึงปลูกด้วยการคิดแผ่ ในเบื้องต้นแผ่ไปโดยเจาะจงก่อน ในบุคคลที่ชอบพอ มีมารดาบิดา ญาติมิตรเป็นต้น โดยนัยว่า ผู้นั้น ๆ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์รักษาตนเถิด เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้วก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก ในมนุษย์และดิรัจฉานไม่มีประมาณ *เมตตาจิต เมื่อคิดแผ่กว้างออกไปเพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างออกไปเพียงนั้น เมตตาไมตรีจิตมิใช่อำนวยความสุขให้เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวมตั้งแต่สองขึ้นไปด้วย* คือ หมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกันย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์ จ่ายสุข ในการระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบการงาน อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที่ มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรม-ศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพในสรรพสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นการณ์ไกล จึงได้ทรงประทานศาสนธรรมไว้หนึ่งฉันทคาถา แปลความว่า *บุคคลพึงประพฤติ*

ธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ในโลกนี้และในโลกอื่น ดังนี้

ในข้อว่า พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ในฉันทคาถานั้น *คำว่าธรรม น่าจักหมายเอาการงานทั้งปวงที่ทำ ทางกาย วาจา และใจ คือ การทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่ตามปกตินี้เอง* ทรงสอนให้ทำ พูด และคิด ให้เป็นสุจริตมิให้เป็นทุจริต ส่วนในข้อว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขนั้น *คำว่าธรรมหมายความว่าความดี ดังคำว่ามีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป* ผู้ประพฤติกายวาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรมคือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่นคือในโลกอนาคตอันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คนในเวลาไม่ช้า

ความสุข ย่อมเกิดจากเหตุภายในคือสุจริตธรรมด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุข เมื่อจับตัวเหตุการณ์แห่งความสุขและความทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตอธรรมอันเป็นเหตุของความทุกข์ ควรประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความสุข ถ้าประพฤติดังนี้ ชื่อว่าได้ก่อเหตุการณ์ของความสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความชอบยิ่งของตนเอง ถ้ากลับประพฤติทุจริตอธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่า

ได้ก่อเหตุการณ์แห่งความทุกข์พิบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี้เป็นความผิดของตนเอง

อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤติสุจริตธรรมหรือทุจริตธรรมเกิดขึ้น พึงทราบว่า ในคราวที่สุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติทุจริตธรรมย่อมพรั่งพร้อมด้วยสุขสมบัติและความสดชื่นร่าเริง อาจสำคัญทุจริตธรรมดุจน้ำหวาน และอาจเย้ยหยันผู้ประพฤติสุจริตธรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจริตธรรมของตนให้ผล ก็จักต้องประจวบทุกข์พิบัติซบเซาเศร้าหมองดุจต้นไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง ในคราวที่ทุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติสุจริตธรรมก็ยังต้องประสบทุกข์พิบัติซบเซาอับเฉาอยู่ก่อน แต่ในกาลที่สุจริตธรรมของตนให้ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติอย่างน่าพิศวง ดุจต้นไม้ในฤดูฝน แม้สุจริตธรรมจักยังไม่ให้ผล โดยนัยที่กล่าวนี้ กาย วาจา และใจของตน ก็ย่อมปลอดโปร่งเป็นสุขสงบ เป็นผลที่มีประจำทุกทิวาราตรีกาล

พิมพ์ที่ **หอรัตนชัยการพิมพ์** ๓๓/๒๘ ซอยวิทยาลัยครูเพชรบุรี กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐ โทร ๒๑๕๙๖๘๑ ๒

